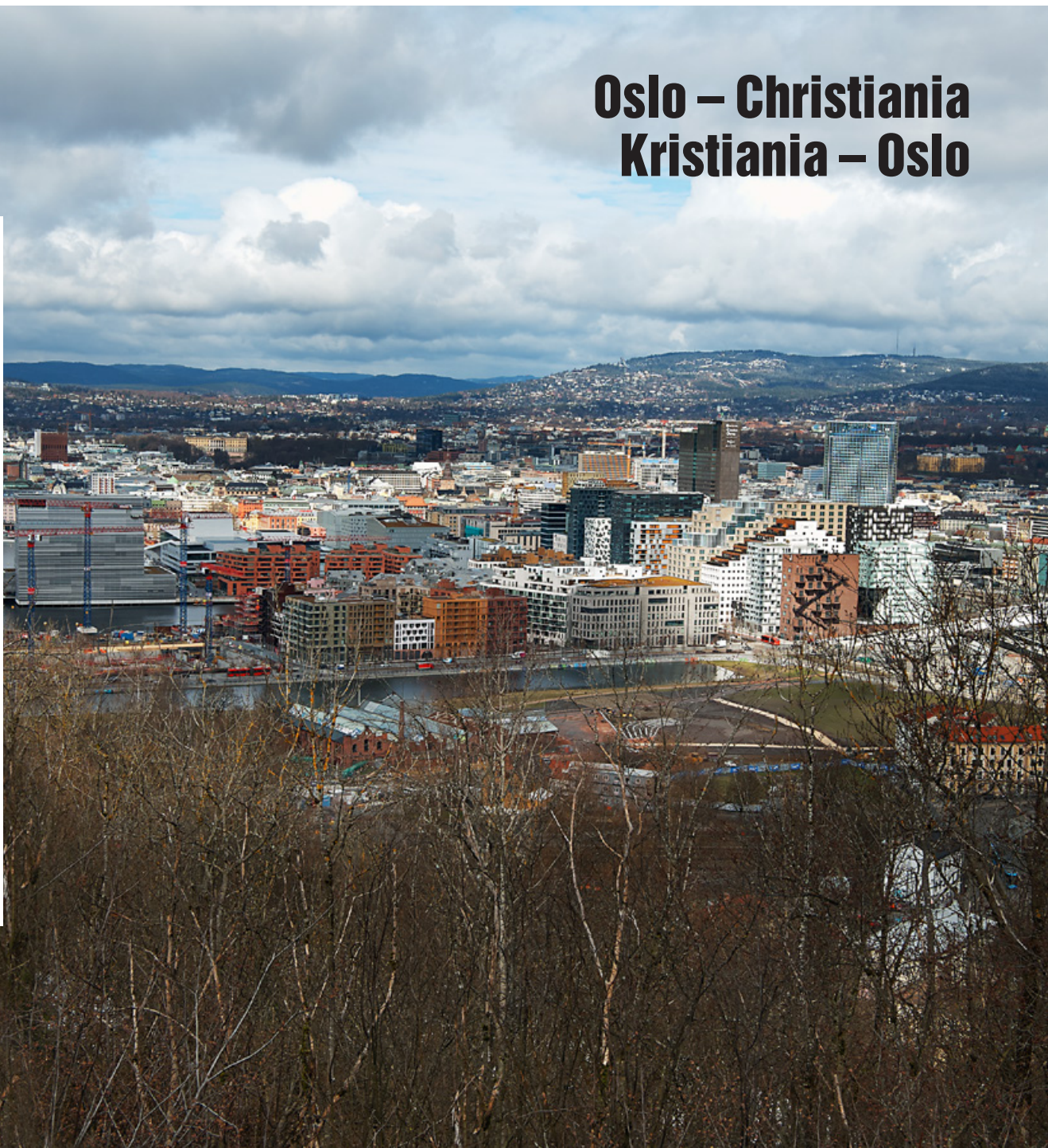


# Oslo – Christiania Kristiania – Oslo



Forsidebildet:

### **Oslo sett fra Ekeberg, 2024.**

Oslo Museum har flere hundre kunstverk og tusenvis av fotografier som viser byen fra utkikkspunktet ved Ekeberg. Da vi så igjennom disse med tanke på forsidebildet til denne jubileumsutgaven av Byminner, oppdaget vi at den nyeste fotodokumentasjonen fra 10 år tilbake allerede var utdaterte. Den sentrumsnære byen har vokst veldig det siste decenniet, og særlig har områdene rundt Bjørvika fått nytt ansikt.

Bildet til høyre:

### **Oslo sett fra Ekeberg, 2013.**

BEGGE FOTO: RUNE AAKVIK

Baksidebildet:

### **Christiania sett fra Ekebergveien, ca 1820.**

KUNSTNER: JOHANNES FLINTOE (1787–1870)

Baksidebildet er en gouache av Johannes Flintoe fra omkring 1820. Utsiktspunktet er omtrent det samme som fotografierne. I Flintoes verk er enda ikke Slottet bygget og innerst i Bjørvika ser vi bordstablene ligge klare for utskiping til fremmede havner. Denne gouachen kan ses i museets utstilling «Byblikk – Oslo i kunsten».



# Byminner

## Nr 1 og 2 • 2024 – Årgang 69

Utgitt av Oslo Museum i samarbeid med  
Bymuseets venner.  
Postboks 3078 Elisenberg  
0207 Oslo  
Tlf: 23 28 41 70  
[www.oslomuseum.no](http://www.oslomuseum.no)

REDAKTØR:

Kristin Margrethe Gaukstad

I REDAKSJONEN:

Gro Røde, Lars Roede, Alexander Lindbäck,  
Vegard Skuseth, Ellen Bergrem

FOTOBEARBEIDING:

Rune Aakvik

UTFORMING/LAYOUT:

Torunn Fossen

Der ikke annet er angitt er illustrasjonene  
fra Oslo Museums egen samling og fotograf  
Rune Aakvik.



## INNHold

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| Marie Skoie:                                                      |     |
| Innledning .....                                                  | 4   |
| Karl Gervin:                                                      |     |
| I en tid som ville tro – middelaldermenneskene møter kirken ..... | 6   |
| Lars Roede:                                                       |     |
| Christiania Creole .....                                          | 16  |
| Svein Solhjell:                                                   |     |
| Karen Krabbe, Christianias førstedame .....                       | 26  |
| Iver Welle:                                                       |     |
| Den eldste Oslo-sangen .....                                      | 36  |
| Knut Kjeldstadli:                                                 |     |
| «En Hovedstads væsen» – innflytting og innvandring 1850–2000 .... | 38  |
| Lars Emil Hansen:                                                 |     |
| Den byhistoriske utstillingen på Akershus i 1924 .....            | 44  |
| Else Margrethe Boye:                                              |     |
| Året 1924 .....                                                   | 56  |
| Linken Apall-Olsen / Vegard Skuseth:                              |     |
| Tyvetallet – det nye Oslo .....                                   | 66  |
| Cristina Gómez Baggethun:                                         |     |
| Oslos scener på 1920-tallet .....                                 | 88  |
| «Den siste Kristiania-russ»:                                      |     |
| Da Kristiania ble til Oslo .....                                  | 112 |
| Torstein Arisholm, Terje Emberland og Nils Nordberg:              |     |
| Bak Åndemasken .....                                              | 120 |
| Hanna C. Høegh Berdahl:                                           |     |
| Elektifisering og effektivisering .....                           | 138 |
| Cathrine Hasselberg:                                              |     |
| Osloove .....                                                     | 146 |
| Anders Bettum:                                                    |     |
| Beyond Barcode .....                                              | 152 |
| Bergsveinn Þórsson:                                               |     |
| Mange mulige fremtider .....                                      | 158 |
| Informasjon Oslo Museum .....                                     | 162 |

## FORORD

«Eit jubileum er ein situasjon der ein kultur ser bakover med si eiga samtid som prisme og tek i bruk dei elementa frå fortida som måtte passe inn for å påverke samtida og gje retning til framtida.»<sup>1</sup>

Sitatet er hentet fra Ola Svein Stugus innledningskapittel i boka «Kunsten å jubilere [...]», som kom ut i forbindelse med Grunnlovsmarkeringen i 2014.

I 2024 markerer Oslo to jubileer: det er 400 år siden byen brant og den dansk-norske konge Christian IV proklamerte at «her skal byen ligge» – på baksiden av festningen Akershus mot nordvollene og ned mot havnen på østsiden. Det er også 100 år siden det ble vedtatt at byen skulle skifte navn tilbake til Oslo.

Disse to jubileene markerer Oslo Museum med et dobbelt-nummer av Byminner. Noen av artiklene er hentet fra tidligere utgaver av Byminner, mens andre er nyskrevet av fagfolk til dette nummeret, og omhandler ukjente og nyoppdagede sider ved byens historie fra fortid, samtid og fremtid.

Kristin M. Gaukstad, Redaktør

<sup>1</sup> Agedal, O., Botvar, P. K., & Brottveit, Å., (red.), *Kunsten å jubilere. Grunnlovseiring og minnepolitikk*, s. 25.

## Oslo Museum jubileumsjubler

**Hva skjedde da byen skulle bygges opp etter storbrannen i 1624? Hvorfor ble middelaldernavnet Oslo hentet fram igjen på det moderne 1920-tallet? Hva tenker vi i dag om Oslo-livet og ikke minst om byens fremtid?**

Dette doble jubileumsnummeret av Byminner inviterer til innsikt i fortid, samtid og fremtid, akkurat slik Oslo kommune oppfordrer til i byjubileumsåret 2024. Med det lekne ikonet utformet av kunstner Bendik Kaltenborn utfordres vi til å:

- øke Oslofolks forståelse for byens historie, utvikling og mulige fremtider
- øke Oslofolks kunnskap og engasjement for og stolthet over byen
- bidra til at barn, unge og eldre bruker lokale kulturtilbud mer aktivt

### Relevant museum i 2024

Oslo Museum har dette året åpnet nye, relevante utstillinger både på Grønland, Frogner og Sagene som på hver sin måte tar utgangspunkt i de historiske hendelsene eller de

overordnede jubileumsmålene. Spesielt utstillingene *Fra Oslo til Christiania* og den vi nå forbereder om 1920-tallet løfter nye historier fra museets samlinger. 17 000 skolebarn får oppleve nye formidlingsopplegg. Videre strekker museet seg langt for å være tilgjengelig og relevant for alle, uavhengig av kulturell eller sosial bakgrunn, kjønn, funksjonsevne, religion, seksuell orientering, etnisitet, nasjonalitet eller alder.

### Samarbeid

Medvirkning og utstrakt samarbeid er både mål og virkemiddel for å sikre at museet er relevant. Gjennom samarbeid med både frivillige og profesjonelle aktører har museet vært med å plan-



*Haldis Jahr, 100 år, ble født i Kristiania og vokste opp i Oslo. Hun åpnet utstillingen Om hundre år er allting glemt? et jubileumssamarbeid mellom Bydel Sagene, Oslo Museum og Sagene skole. Over 200 møtte opp på åpningen på Gråbeinsletta 13. juni 2024.*

FOTO: MARI ANDERSEN ROSENBERG





Utstillingen *Cooking, Time?* utforsker arbeidsinnvandringen fra Pakistan til Norge på 1960- og 70-tallet. Kunstner Sarah Kazmi og kurator Mudassir Sheikh mottar blomster av museumsdirektør Marie Skoie. Journalist og prisvinnende forfatter Shazia Majid og statssekretær Even Hagen fra Kultur- og likestillingsdepartementet foresto åpningen på Interkulturelt Museum 18. april 2024.

FOTO: RUNE AAKVIK

legge et aktivt publikumsprogram for året. I utstillingene *Beyond Barcode* og *Om hundre år er allting glemt?* har vi involvert ulike nærmiljøer for å forme budskap og innhold. Vi har også samarbeidet med kunstnere for å belyse byens nyere historie, der både *Cooking Time?* og *Ndiakhass* løfter det globale i vår lokale storby. I utstillingen *400 Oslo-historier* presenterer vi samtidsdokumentasjon i samarbeid med foreningen for muntlig historie, Memoar. I jubileumsvandringen *Kjenn din by spesial* trekker vi inn mange samarbeidspartnere.

### Hele byens museum inn i fremtiden

Artiklene i dette nummeret av *Byminner* viser bredde både i tid og tematikk, men innenfor museets formål: Vi skal vekke interesse for og formidle kunnskap om Oslo bys historie og utvikling, innbyggernes liv og livsvilkår gjennom tidene, det flerkulturelle samfunn og innvandring til Norge, bykultur, teaterhistorie og scenekunst.

Oslo Museums formål og aktivitet treffer med andre ord kommunens jubileumsmål godt hvert eneste år. Vi vil fortsette å løfte blikket og vi ser



Ordfører Anne Lindbo (t.h.) studerer et eldre kart over Kvadraturen sammen med museumsdirektør Marie Skoie under åpningen av utstillingen *Fra Christiania til Oslo* på Bymuseet 19. mars 2024.

FOTO: RUNE AAKVIK

framover. Vi benytter byjubileums-året til å intensivere arbeidet med å tydeliggjøre museets rolle som hele byens museum, der det lokale, nasjonale og globale henger uløselig sammen. Vi vil med andre ord fortsette å juble for byens historie og for dens fremtid.

*Marie Skoie er direktør ved Oslo Museum.*



*Middelaldermodellen utstilt i museets faste utstilling OsLove. Modellen viser tydelig kirkens betydning der kirketårnene rager opp blant husklyngene. Fra venstre mot høyre: Olavsklosteret (rød), St. Hallvardkirken og foran disse Bispegården. Clemenskirken og Nikolaikirken til venstre for Kongsgården og Mariakirken helt ytterst på tangen. Bak disse mot Ekebergåsen ligger Fransiskanerklosteret.*



# I en tid som ville tro – middelaldermenneskene møter kirken

Menneskene vi møter i middelalderens Oslo ante jo ikke at de levde i middelalderen. De ville blitt svært overrasket over å høre at de levde mellom to perioder som var mer fremragende enn deres egen. Da det hele var over var det renessanse-menneskene som så seg tilbake og kalte det som lå mellom dem og antikken for mellomtiden. Protestantiske historie-skrivere har fulgt opp og føyd til «den mørke middelalder». Da jeg studerte, stusset min kirkehistorie over at det ikke var så lett å se hvilken hensikt Gud hadde hatt med middelalderen.

Mye av det som skrives og sies om middelalderens Oslo i dag følger på et vis opp og overser langt på vei menneskenes tro. Historikerne er som regel et unntak, men menneskenes tro faller ofte utenfor horisonten til mange andre.

Det er nok mange årsaker til at middelalderens tro lett går under radaren: Den norske kirke ignorerer selv denne tiden – og ser på middelalderen som Henrik Wergeland, som sa at middelalderen er den uekte legering som binder sammen nåtiden og antikken.

Det skyldes nok også kristendommens svake posisjon i dagens samfunn – man kan ikke vente at de som står litt på avstand er opptatte av menneskenes tro. De middelalderdokumentene som er bevart har vært

en viktig kilde, men de forteller ofte om stridigheter, for eksempel i sammenheng med eiendommer, og lite om den dagligdagse tro.

Mye henger sammen med at utgravningene vi gleder oss over i dag gjelder havnen og privathus og gatene mellom dem. Her skal man ikke vente å finne mye om tro.

## Kirken i middelalderen

Kirken i middelalderens Norge fikk så godt som alle impulser fra utlandet. Vi skal konsentrere oss om høymiddelalderen (ca. 1100–1350).

Selv mente middelaldermenneskene at det viktigste var at de levde etter syndefallet – og antagelig ganske nær dommedag. Hva tenkte menneskene om det som styrte deres liv i mellom-

tiden? La oss følge dem på kirkevei. Når de kom til kirke, trådte de jo først inn på kirkegården og det var mange kirkegårder i Middelalder-Oslo. Her lå de døde med ansiktet vendt mot soloppgangen mens de ventet på oppstandelsen på den siste dag – da Kristus som solen ville komme østfra.

I middelalderen var det et tett forhold mellom levende og døde. Bak ligger tanken om at Guds folk er et solidarisk fellesskap. Det brytes ikke med døden, for de døde er fortsatt en del av de troendes samfunn. Troende ber for hverandre mens de lever i denne verden, og middelaldermenneskene ville ikke forstått at man skulle slutte med det når noen døde.

Gravferder ble feiret som requiem – messer med bønn for den døde. Man



kunne også be om og betale for at messer ble feiret på dødsdagen i årene som fulgte. Tanken var at de døde ikke er fullkomne når de går ut av denne verden, og at det gjenstår noe før de kan tre frem for Herrens ansikt.

Rundt 1300 ble det offisiell kirkelære at det ventet en renselsesprosess. Denne ble beskrevet med kategorier folk var fortrolige med i denne verden



*Hengekors i bronse funnet i Oslo.*

FOTO: KIRSTEN HELGELAND, OLDSAKSSAMLINGEN, UKM

– og man tenkte seg et sted der de døde tilbrakte en viss tid. I vår norske sammenheng fikk dette stedet det litt vanskelige navnet skjærsilden – som har sammenheng med uttrykket ren og skjær (og altså for eksempel som i skjærtorsdag), men som også bringer tanken hen til et sted med ild. Det

bibelske grunnlaget ligger i 1. Korintierbrev, der det står at «ilden skal prøve den enkeltes verk».

Det er jo vanskelig å avgjøre hvor mye av teologenes synspunkter som trengte ned i dagliglivet til folk flest. Teologene var ganske klar over at Bibelen ikke skulle leses bokstavelig. Man visste at kirkefedrene i antikken hadde sagt at det var dumt å tro at Gud på samme måte som en vanlig bonde hadde plantet et tre i øst og forbudt menneskene å spise av det.

Mange Osloprester dro utenlands for å studere. Det gjorde de særlig ved St. Victor-klosteret nord for Paris. Vi vet at bøkene de studerte der inkluderte to bøker av en som kalte seg selv Dionysos Areopagiten. I én drøftet han alle de navn på Gud som Skriften inneholder, i den andre viste han hvordan dette er symbolske sider ved Gud, og at det er umulig overhodet å si noe vesentlig om guddommen.

I Oslo har prestene også vært oppdatert når det gjaldt forholdet mellom tro og fornuft. Her ga middelalderteologene ulike svar: Anselm av Canterbury sa tidlig i høy middelalderen at han trodde for å forstå. Dominikaneren Thomas Aquinas mente at fornuften ga et godt grunnlag for menneskets anstrengelser, og at Guds

nåde så kunne utfylle menneskets naturlige utrustning.

### Oslo kirker

I Oslo var det tre menighetskirker og til sammen seks andre om man tar med klosterkirkene rett utenfor byen. Vigslingsdagen for disse kirkene ble feiret med stor høytid og det var vanlig å benytte disse årlige minnedagene til å hjelpe de troende med å tolke kirkebygget symbolsk.

I *Gammelnorsk homiliebok* har vi bevart en slik preken beregnet på stavkirker. Dette er en norsk variant av en preken om stenkirker:

*Bygget reiser seg med fire vegger  
slik hele kirken næres av de fire  
evangelier.  
Stenene er bundet sammen med  
mørtel,  
slik de troende er levende stener –  
bundet sammen av kjærlighet.  
Vindueene er som kirkens fedre og  
lærere som holder uvær ute,  
men slipper det guddommelige lys  
gjennom.*

De fleste i Oslo har nok ikke kunnet lese, og det har ført til at mange har ment at middelaldermenneskene ikke har forstått så mye av det som foregikk i kirken. Men det har de nok gjort, for kirkeretten påla presten å



*Mariakirkens ruiner fotografert i 1972.*

FOTO: HELGE MÜLLER





*Krusifiks, funnet i Oslo, laget i Limoges, Frankrike. Krusifiks av tre med forgylte og emaljerte kobberbeslag. Trekorset hvis øvre arm mangler, visstnok avbrutt i gammel tid, er skåret i to stykker.*

FOTO: KIRSTEN HELGELAND/ OLDSAKSSAMLINGEN, UKM

holde prekenen og den skulle være på morsmålet.

I løpet av middelalderen var det, slik det er i våre dager, at ting utviklet seg. Til å begynne med viser krusifiksene en oppreist Kristus, Senere ble det lagt vekt på hans lidelse og sårmerker.

En gammel tekst sier at

*Ved dette korset er vi rotfestet og ved det får vi vår styrke.*

*Når vi vakler er det vår støtte, når vi frykter Gud er det vårt vern.*

*Som støtten i ørkenen går det foran og viser vei,*

*og det skjuler det som ligger bak.*

*Korsets frukter er vår glede,*

*og i korsets skygge skal vi en gang finne hvile.*

Prestene ble stadig minnet om hvordan de skulle understreke hvilken kraft Jesu kors hadde. De troende gjorde ikke bare korstegn når de gikk inn i kirken, de slo korstegn flere ganger hver dag.

Middelaldermenneskene holdt kirkebygget for hellig. Der ble alterbrødet – Kristi legeme – oppbevart etter messene, og de gikk inn i kirkene med stille ærbødighet.

For middelaldermenneskene var hellig noe som både tiltrakk og skapte ærefrykt. Det betyr ikke at det alltid





*To byvåpen: St. Hallvard er Oslos skytshelgen og pryder byvåpenet. Motivet har hatt ulike varianter siden middelalderen. Dagens pikto-gram er uten kvinnen ved helgenes føtter. Byvåpenet viser St. Hallvard som i sin høyre hånd holder kvernsteinen som drapsmennene bandt fast til ham. De tre pilene Hallvard holder i den andre hånden representerer de tre som ble skutt av forfølgerne; Hallvard selv, kvinnen han prøvde å berge og hennes ufødte barn.*

var stille i kirkerommene: Da Jon Marte in (som det ble sagt var områ-  
dets rikeste) skulle begraves (riktig-  
nok i sen-middelalderen) ville han at  
en lang prosesjon med hest og ridder  
til rustning red inn i Domkirken,  
Nonneseters kirke og Mariakirken.

### Helgenenes betydning

Kirkene hadde flere altre, og Oslo-  
kirkene hadde et alter for Johannes  
på sydsiden. Han var en av de mange

helgenene og deres fester har preget  
hele kirkeåret. Middelalderens fore-  
stillinger om helgenene ble på mange  
måter farget av modeller man var  
fortrolig med: For folk flest var det jo  
ikke så lett å få høye herrer i tale, og  
derfor søkte man hjelp hos noen som  
sto makten nærmere. Det forklarer  
iallfall noe av tankene om helgenenes  
forbønn.

Oslos egen helgen, Hallvard, er ofte  
avbildet med en kvinne ved sine føt-

ter. I middelalderen ville han tråkket  
på et symbolsk bilde av sine dårlige  
tilbøyeligheter eller av «Den onde».  
I dagens kommune-piktogram er hun  
borte.

Middelalderen mente at helgenene  
sier noe om det å være skapt i Guds  
bilde og fylt av hans Ånd. De er tegn  
på hans makt til å forandre mennes-  
ker, de er speil på den guddommelige  
nåde og barmhjertighet. Middelalder-  
menneskene mente at det først og

fremst var med Guds hjelp de hellige menn og kvinner ble i stand til å leve nettopp hellig.

Maria var den fremste av de hellige, og alle kirker hadde et Maria-alter. Hun var et bilde på kirken og beskyttet den. Alteret har stått på nordsiden, og nord har vært suspekt himmelretning i mye av Europas kulturhistorie. De gamle grekere sa at nordenvinden skulle man ikke stole på, og dere husker at når gutten i Asbjørnsens eventyr har mistet melet – er det nordenvinden som har tatt det. Draumkvedet sier at det er hett i helvete, men når Dante Alighieri litt ut på 1300-tallet skriver det store verket *La Divina Commedia* og først går ned i inferno – og altså helvete – blir det kaldere og kaldere. Man kunne forestille seg at helvete lå i nord og ennå snakker vi om å dømme noen nord og ned.

Marias alter lå altså regelmessig i nord. Det var nok derfor norddelen av kirkerommet ble kvinnes del. Kvinnene kunne identifisere seg med Maria. Til å begynne med ble det laget statuer der Maria sitter med Jesus som en liten konge på fanget og de ser strengt rett på oss. Senere kom statuer der hun smiler mot sitt lille barn og holder kjærlig om ham.

Det var sankt Bernard som særlig understreket Marias rolle og sa at når

man følger henne tar man ikke feil av veien, man blir ikke trett, og takket være henne når man frem. Men det var også han som sa at hun ikke er viktigst, man går ved Maria til Kristus.

Ikke minst med sakramentene fulgte kirken de troende fra vugge til grav. Lenge var det usikkerhet om hvor

mange sakramenter det var, men i løpet av middelalderen ble det fastslått at de var syv.

Tallet er ikke tilfeldig: Man snakket da som nå om de fire verdenshjørner og himmelretninger, og slik ble jordens symbolske tall fire. Gud er trefoldig, og hans tall var tre. Tre og fire er



*Maria-Seglstempel. Seglstamp for kapitlet ved Mariakirken. Mariakirken var Norges tredje største kirkebygg, og et av de kapellene kongen hadde fått direkte underlagt seg.*

FOTO: LILL-ANN CHEPSTOW-LUSTY/ OLDSAKSSAMLINGEN, UKM

syv, som ble det symbolske tallet som bant himmel og jord sammen. Det er derfor noen av dere har en syvarmet lysestake hjemme.

Alle mennesker med utdannelse i Oslo visste at jorden er rund, og for eksempel Kongespeilet forsøker å forklare nordlyset med jordens

krumming. Sankt Bernard sa at man i prinsippet kan gå rundt jorden som en flue går rundt et eple.

### **Oslo som klosterby**

Oslo var også en klosterby, med ett kloster inne i byen og tre like utenfor. Det var benediktinerinner i Nonnese-

ter, cisterciensere på Hovedøya, dominikanere inne i byen og fransiskanere utenfor.

En dominikaner i Bergen skrev en håndbok med gode råd om hvordan man kunne friske opp en preken om folk duppet av (de hadde jo vært oppe siden soloppgang). Både dominika-



*Klosterruinene på Hovedøya.*

FOTO: ARNE GUNNARSJAA, 1983



nerne og fransiskanerne hadde ord på seg for å snakke folkelig og tiltrekke seg mange.

Diktene til fransiskanernes grunnlegger foregrep mye av vår tids økologi. Fransiskanerne telte også betydelige teologer og vitenskapsmenn. En av dem var Roger Bacon som utførte vitenskapelige undersøkelser med ganske moderne metoder, og spådde at det en gang ville bli mulig å bevege seg på havbunnen og fly i luften.

Klostrene var ulike og folk har opplevd dem svært forskjellig. Dominikanerne og fransiskanerne var tiggerbrødre, og skulle ikke ha eiendommer eller faste inntekter i denne verden, men leve fra dag til dag av milde gaver. De ble grunnlagt for å forkynne og fikk mange i tale.

Nonneseter og Hovedøya var kontemplative – og det vil si at vanlige mennesker ikke oppsøkte dem. Men disse klostrene skaffet seg etter hvert store eiendommer. Nonneseter var hele tiden avhengig av andres arbeidskraft, og på Hovedøya hadde de fra starten av lekbrødre som tok seg av det manuelle arbeidet også på eiendommene, men senere begynte også dette klosteret med innleiet arbeidskraft.

Nonneseter og Hovedøya var del av et internasjonalt fellesskap, og derfor

var de blant annet oppdatert på de mange nyvinningene i jordbruket som middelalderen bragte, og det var slik folk flest lærte disse to klostrene å kjenne.

Vi glemmer lett av det var borgerkrig i Norge etter at Sigurd Jorsalfare døde og ble begravet i Domkirken i 1130. Ikke lenge etter kom Sverre inn fra Vesterhavsoyene og ville bli konge. Biskop Nikolas representerte de gamle norske slektene, og sto Sverre imot. Nikolas ble likevel invitert til Sverres kroning i Bergen, men da det kom til stykket ville han ikke delta.

Folk fortalte da at Sverre hadde latt biskopen bakbinde og satt ham på et skjær ute i fjorden. Det er stor forskjell på flo og fjære i Bergen, og da høyvannet steg til biskopens hode ga han seg. Det var Sverres saga Ibsen hadde lest da han brukte Nikolas i Kongsemnerne og gjorde ham til en intrigant og farlig mann, men han satt i 35 år på Oslos bispestol med stor dyktighet.

Det var Nikolas som bygget bispegården om til en borg. Den hadde et stort firkantet tårn som viktigste forsvarsverk. Det var en bro over til hans kirke. På norsk kaller vi jo dette en domkirke, egentlig er det en katedral. Mange lærere tror de vet hva et kateter er, men dette er et gresk ord



*Oslo katedralskoles våpen med ris og ferle (kjepp) fra 1153 brukes fremdeles.*

som betyr stol, og i Domkirken sto selve bispestolen.

Her var det også en skole for fremtidige prester. Den første læreren vi hører om i Norge virket ved denne katedralskolen. Først var det et grunnkurs med tre fag, og siden fag den gang ble kalt veier – med et latinsk ord *via* – sies det ennå at noe grunnleggende og enkelt er trivielt. På videregående var det fire slike fag, og summen ble ikke overraskende syv.

Det tok guttene på Katedralskolen to år å lære Bibelens 150 Davidssalmer utenat på latin, og pedagogikken kunne være nokså enkel. Til denne dag er katedralskolens våpen strafferedskapene ris og ferle.

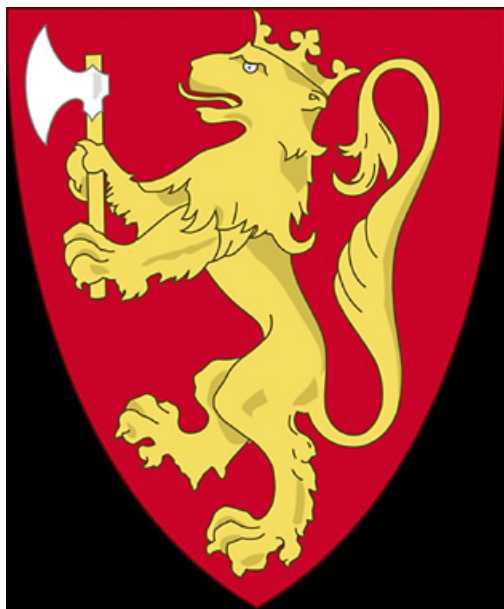
## Lov og rettigheter

Loven viser hvordan kristendommen på så mange måter preget hverdagslivet. Kirkeretten som var en del av landslov og bylov ga kvinner rettigheter de ikke hadde i hedensk tid. Det henger sammen med at ekteskapet var et sakrament som for å være gyldig forutsetter begges samtykke.

Påfallende mange bestemmelser gjelder kvinners rettigheter: Vi hører at en husbonde ikke skal frata sin kone nøklene. Etter hvert skulle Landsloven blant annet slå fast at kvinner skulle

arve, men bare halvparten av brødrene, som altså fikk brorparten. Far og mor sammen avgjorde hvem deres datter skulle ta til ekte.

Oslo var jo også en by der kongen i høymiddelalderen hadde en viktig rolle og innflytelse- og sentralmaktes styre var gjennomsyret av kirkens etikk: *Magnus Lagabøters landslov* (1274) ble innledet med «Vår Herres Jesu Kristi fred og velsignelse, vår Frue Sankta Marias og den hellige kong Olavs og alle hellige menns forbønn være med alle oss.»



Norges Riksvåpen.

Håkon 5. gjorde en generasjon senere Oslo til det vi i dag kaller hovedstad. Hans riksvåpen viste en løve med Sankt Olavs øks mellom labbene: Han regjerte som kristen arving av den hellige Olav.

Midt på 1300-tallet kom så katastrofen og Svartedauden rammet hardt. Pesten kom tilbake mange ganger i løpet av middelalderen. Det svekket kirken – det var færre gode kandidater til stillingene, færre til å drive eiendommene og færre til å kjøpe produktene. Men kirkens eiendommer vokste i senmiddelalderen. Testamenter og gravmonumenter forteller om tillit, og ingen av kjetterbevegelsene som dukket opp på kontinentet i nærsagt hvert århundre fikk fotfeste hos oss.

Det var fortsatt en tid som ville tro.

*Karl Gervin er idéhistoriker og teolog. I tyve år hadde han ansvar i Oslo Domkirke for gudstjenesteliv og kultursatsing. Han har skrevet en rekke bøker om kirkehistorie, særlig middelalderen, og blant annet: Klostrene ved verdens ende, Reisefører til Norge det Herrens år 1315, og En dag i Herrens forgårder – med munkene på Hovedøya en dag i 1197.*

# Christiania Creole

## Bindingsverk og andre byggeskikker i en flerkulturell by

Vi norske vil helst forstå egen kultur som tradisjonsbundet og stabil, en del av vår identitet. Et særnorsk trekk er at urbane damer kler seg til fest i plagg som bondekoner brukte for lenge siden. Denne kulturen har lenge vært under press av globalisering og modernisering (ofte feiltolket som amerikanisering) som bryter grenser og gjør oss mer lik alle andre. Bølger av innvandrere skyller inn over landet, folk med nye ideer og andre skikker. Om vi reagerer med frykt og avvisning eller med åpenhet, er *det flerkulturelle* et nokså nytt fenomen.

Byggeskikker oppfatter vi ikke lenger som stabile. For femti år siden skrev og snakket vi om *stedstap* når byggeskikk gikk i oppløsning. Kulturvoktere engasjerte for 45 år siden arkitekter til å tegne passende hustyper for Heidal, uten å innse at hus for lengst var blitt en vare blant andre varer på et nasjonalt marked. Folk på Jæren og i Finnmark ville også etterspørre heidalshus. Vokterne tar fremdeles avstand fra de nyrikes smakløse hus og hytter med sammenblanding av motiver fra nær og fjern og før og nå.

Friluftsmuseene og fredningslisten tar hånd om de materielle levningene etter byggeskikker som ikke lenger lever, men som vi stadig bærer i oss. Tømmer og torvtak bor i hjertene som Norges *egentlige* bygningskultur, og

mange har et reservat hvor de kan materialisere den. *Hytta* er byggeskikkens bunad. Dette er skrevet for å minne om at byggeskikker ikke alltid og overalt var så stedeegne og stabile som vi liker å tro. Mangfoldet var større i byene, og størst var det kanskje i Oslo, en by som alltid har vært flerkulturell – full av innvandrere og av idéer på vandring.

### En brann får følger

Det største kontinuitetsbruddet i Oslos tusenårige historie var brannen om kvelden den 17. august 1624. Da grep kongen inn og nektet borgerne å reise nye hus på branntomtene, slik de var vant til etter tidligere branner. Christian 4. påla flytting til motsatt side av Bjørvika for å virkeliggjøre tidens

byplanideal, en befestet by med et *citadell* (Akershus) som støttepunkt. Innenfor de planlagte vollene ledet kongen personlig utstikkingen av rektangulære kvartaler mellom snorrette og brede gater, hvor borgerne fikk tildelt tomter etter sin formue. Kongens kloke grep var å anlegge byen på kongens egen tomtegrunn. Da kunne han stille kvalitetskrav til bebyggelsen som vilkår for varig eiendomsrett. «Reguleringsbestemmelsene» fikk byen i et brev til stattholderen 4. oktober 1624.

Bortsett fra flytteordren, var bestemmelsen om murtvang det mest utfordrende: «Adelen, som antager Pladse, skal bygge med Steen af Grund saavidt deres egne Vaaninger anlanger, hvilket Borgerskabet, som Formue haver, og skal gjøre. Den anden Byg-





Oslo ble i 1624 flyttet tvers over Bjørvika og anlagt som ny by Christiania på Akersneset. Bebygget areal i Christiania 1650 og i Oslo ca. 1500 inntegnet på Milekart fra 1797 av Niels Stockfleth Darre.

STATENS KARTVERK MIL NR. 72 (CHRISTIANIA)



### Rådhusgata 17

Til venstre et foto fra ca. 1900. Da gården ble revet i 1938, mente man at det var et murhus fra 1700-tallet.

FOTO: O.M.P. VÆRING

Eiere og antikvarer ble overrasket over å finne et praktfullt laftehus fra 1600-tallet bak puss og murverk. Med malt dekor både ute og inne. Arno Berg undersøkte og dokumenterte det og fikk Helge Heiberg til å tegne hvordan det kunne ha sett ut opprinnelig.

HELGE HEIBERGS TEGNING I A. BERGS BOK DET GAMLE CHRISTIANIA, 1965



ning skal bygges paa Dansk Maneer, imellem Stænger muret, med høie Tag, saa at Ilden [...] ikke lettelig kunde blive liggendes». For borgere flest ble det åpnet for nødløsningen utmurt bindingsverk. De som fikk anvisde de «bedste og beleiligste Pladse» skulle bygge i to etasjer, men samtidig oppføre en utleiebolig for uformuende håndverkere «oppe i Byen».<sup>1</sup>

Hvordan mottok borgerne ordren om å bygge annerledes enn laftehusene de var vant til, i teknikker som få håndverkere behersket, og med dyrere materialer? Vanskelighetene må ha

fortonet seg uoverstigelige, og myndighetene møtte motstand. I kildene fra tiden finnes få skriftlige supplikker, men protester i andre former førte til kongens tilbaketog året etter. Da fikk stattholderen et nytt brev med beskjed om å la dem «som det ikke anderledes formaa, efter den Norske Maneer med Bolverk bygge».<sup>2</sup> Murtvungen falt allerede i første slag, og den ble en juridisk gråsone som mange prøvde å utnytte. Hvordan avgjorde man hvem som ikke formådde å bygge i mur eller bindingsverk? Mange forsøkte seg; ett vitnesbyrd var et stort laftehus i Råd-

husgaten 17, som ble revet i 1938. En byggherre som hadde råd til å bygge et så stort og prektig tømmerhus, ville også ha klart å få opp et murhus, men neppe like fort.

Det var ikke enkelt å bygge i mur når teglstein måtte importeres, når fagfolk manglet eller var opptatt med offentlige byggeoppgaver, og hverken byggherrer eller byggmestre flest var fortrolige med teknikken. Det tok lang tid å få byen «ferdig» – få bevarte murhus er datert før 1640. Det kan tenkes at innsatsen i første omgang skjedde i håndverkerstrøkene «oppe i byen».



Mange fikk satt opp laftehus som de selv brukte som provisoriske boliger til det ble tid og råd til å bygge noe mer permanent etter kongens bud.<sup>3</sup> Murtvangen ble igjen innskjerpet i 1638, for så å bli oppgitt da byutvidelsen mot Bjørvika ble åpnet for bebyggelse i 1657. Bybrannen i 1686, som ødela 1/3 av byen, rammet kvarterene i nord og vest med flest trehus. Mange branntomtergårder fikk laftehus som før. Det var først etter storbrannen i 1708 i kvartalene utenfor Dronningens gate at murtvangen ble gjeninnført og ordentlig håndhevet.<sup>4</sup>

Myndighetene betraktet mur og bindingsverk som brannteknisk likeverdige, men folk flest valgte billig bindingsverk. Et skattemanntall fra 1662 lister opp alle «Grundmurit och Bindingswercks Huusser och Gaarder der findes udj Christiania», og av dem var det omtrent 210.<sup>5</sup> Disse utgjorde 2/3 av byens 331 bebygde eiendommer. Byggemåtene er ikke nevnt, men antagelig hadde flertallet av disse «branntrygge» gårdene forhus i bindingsverk, mens rene murhus var sjeldne. I 1662 var halvparten av byens våningshus av utmurt bindingsverk. Denne fordelingen skulle vedvare gjennom 1700-tallet. I 1766 hadde byen 20% murhus, 30% laftehus og 50% bindingsverkshus.<sup>6</sup>

Det fremmede bindingsverket ble et iøynefallende innslag i bybildet, og det spredte seg også til forstedene og landsbygdene rundt byen – et bevis på at teknikken fikk full hjemstavnsrett i folkelig byggeskikk. Christiania var og ble et særtilfelle i Norge. Ingen andre byer fikk murtvang før langt ut på 1800-tallet, og derfor fikk mur og utmurt bindingsverk heller ingen nevneverdig utbredelse.

### Fra fremmed til hjemlig

Ved brannen i 1624 fantes en håndfull bindingsverkshus i Oslo, og byggemåten ble valgt til enkelte oppgaver på Akershus slott i århundret før.<sup>7</sup> Byggemåten var kjent, men lite utbredt. Det var bare noen innvandrede håndverkere som behersket den, og kanskje noen nordmenn med læretid utenlands. Christian 4. hadde små tanker om norske tømreres ferdigheter – han mente at ingen kunne hogge bindingsverk «som det sig bør».<sup>8</sup>

Noen få utenlandske mestre må ha stått for de første bygningene. Norske svenner lærte direkte fra dem, mens andre lærte indirekte ved å studere byggverkene. Byens egne tømrere opptrer bare sjelden i skattemanntallene; de fleste bodde i forstedene og arbeidet uten borgerskap. Både anseelsen og den økonomiske situasjonen

var dårlig, og de dannet aldri laug. De fleste tømrere som nevnes i kildene må etter navnene å dømme ha vært innvandrere, danske, nederlandske eller tyske. Ingen navngitte tømrere kan knyttes direkte til noen av de eldste byhusene i Christiania. Men gjennom hele perioden frem mot 1900 var det et stadig tilslag av utenlandske byggmestre, mest tyske, som til tider var toneangivende i byggebransjen.

Utenlandsk innflytelse viser seg i fagspråket for byens bindingsverk. Mange tyske ord og vendinger gled inn i håndverkernes vokabular. Dessverre vet vi lite om hva de sa på 1600- og 1700-tallet. Ord som har vært oppfattet som gamle kan i virkeligheten ha kommet senere inn på byggeplassene som lån fra ingeniørenes og håndbøkernes tyskpåvirkede språk. Tysk innflytelse gjorde at eldre håndverkere i nær fortid omtalte byggemåten som «fakkmur» eller «fakkverk», mens skriverne i protokollene skrev «bindingsverk med mur» eller tilsvarende. Det tyske lånordet «stender» var mer brukt enn det nordiske «stolpe». Mange gamle danske ord mangler i vokabularet, slike som «tavl», «fag», «dok» og «rem».<sup>9</sup> Ordet «fakk» fikk en noe annen betydning enn «fag» på dansk, mer beslektet med det tyske «Fach».



Vi vet lite om bindingsverk på 1600-tallet. Knappt noe hus kan sikkert dateres før 1700, og bilder mangler, fordi fasadene allerede var overpusset på de få som ble fotografert før de forsvant. Det bindingsverket vi kan studere, skriver seg fra de to følgende århundrer. Eksempelene tyder på at en livskraftig variant av det internasjonale bindingsverket fikk feste som lokal skikk etter brannen i 1708, da murtvang med aksept for bindingsverk ble permanent.

Tømrerne i selve byen fikk monopol på å hogge bindingsverk. Laftehus hadde vært tallrike før 1708 og var fortsatt lovlige i forstedene og i sjøboder på bryggen. Et og annet ble vel også bygget i bakgårder. Mens bytømrere med borgerskap vokter nidkjært på eneretten til bindingsverk, var lafting et fritt håndverk som hvem som helst kunne utøve. I praksis ble det bygdefolk som sto for lafting, kanskje mest tømrere fra de nærmeste bygdene. Denne arbeidsdelingen belyses av konflikter som førte til rettssaker når bygdetømrere gikk inn på bytømrernes enemerker.<sup>10</sup>

### **Et konstruktivt system for hele hus, eller en byggemåte for vegger?**

I Danmark og Tyskland har bindingsverk forhistoriske røtter, påvist av

arkeologene ved funn av stolpehull. Langhus med rekker av parstilte stolper fantes i hele Nord-Europa, inkludert Norge. Her og i det meste av Sverige ble stolpekonstruksjoner fortrent av lafting i vikingtid og middelalder, med noen unntak: stavkirker, grindbygde uthus på Vestlandet og svalganger utenpå laftehus. Men på Kontinentet ble stolpeverk utviklet videre til *bindingsverk*. Her er ikke plass til å gå dypere inn på det interessante temaet om bindingsverkets mange varianter og hvordan de har oppstått. Vi må nøye oss med å fastslå at dansk og nord-tysk bindingsverk er gjennomført systematisk og lovmesig. Husene utgjør *tredimensjonale byggesystemer*, der enheten ikke er enkelte stykker tømmer, men rammen av *to stolper med tilhørende bjelke på tvers av huset*. Dette kalles på dansk et «stolpefag» eller en «binding» – dette ordet menes å være opphavet til betegnelsen bindingsverk. Bindingsverk er et additivt system av bindinger, flere eller færre etter behov. Bjelken var opprinnelig uløselig forbundet med stolpene ved sammentapping. Det falt naturlig å plassere bindingene med jevn avstand, og avstanden ble kalt «et fag» og ble nærmest en fast modul og måleenhet for hus.

Stolpefaget i dansk og nord-tysk

bindingsverk artet seg som en tvangstrøye. Du skal lete lenge etter hus med vesentlige avvik fra taktfast oppmarsj av stolper med regelmessig avstand. Normale fag ga god plass til en dør eller et vindu av vanlig størrelse. Mange steder var faget litt bredere enn rasjonell avstand mellom tverrbjelkene, uten at det lokket tømmerne til å avvike fra modulen. Etter at man sluttet å tappe bjelkene gjennom stolpene og dermed sto fritt til å løse korrespondansen mellom alle ledd, tviholdt danske tømrere på systemet. Det tyder på en mental forestilling om systemet som ubrytelig, nesten som en grammatikk.

Når de skulle planlegge en vegg, falt det ikke danske tømrere inn å gjøre noe annet enn å sette ut stolper med jevn avstand, bestemt av antallet fag som fikk plass mellom hjørnene. Åpninger plasserte de der ingen stolper sto i veien, altså i faget mellom to stolper. Byhus fikk gjerne sammenhengende vindusbånd med bare stolpene imellom.

Tømrere i Christiania hadde ikke noe tilsvarende mentalt bilde av bindingsverk som et ubrytelig tredimensjonalt system. Sammenlignet med de danske og tyske husene som må ha vært forbilder, var Christiania-hus oppsiktsvekkende usystematiske.

Tømrerne her oppfattet bindingsverket som en *byggemåte for vegger*, ikke som et tredimensjonalt byggesystem.

### Det lovløse Christiania-bindingsverket

I Christiania kunne stolpeavstanden variere betydelig, og stolper og

bjelker korresponderte sjelden. *Faget* som idé var lite fremme i tømernes bevissthet, og det er vanskelig å spore en overordnet logikk for huset som helhet. Spørsmålet er da om et slikt kaotisk bindingsverk er typisk for områder der ny teknikk har fortrent el-

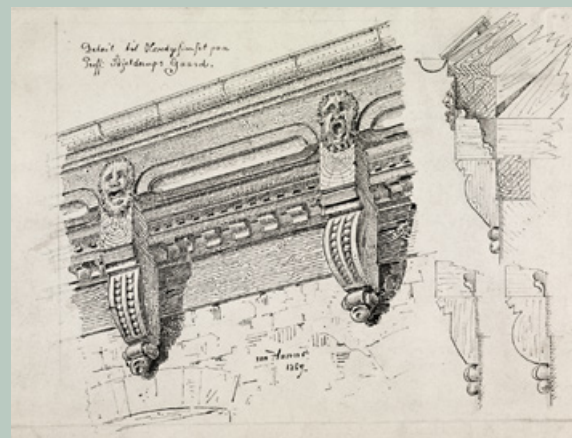
ler infiltrert eldre byggemåter. Svaret vet vi ikke, vi vet bare at Christiania var en isolert enklave der bindingsverket ble innført med makt i et miljø hvor lafteteknikken rådet.

I motsetning til sine danske kolleger måtte tømrere i Christiania



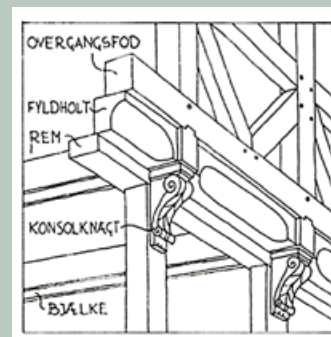
Øvre Slotsgate 2 var et murhus i én etasje med gesims formet som i bindingsverkshus i Danmark og Tyskland. Forbildet kan ha vært forlenget revne bindingsverkshus i byen, oppført av utenlandske tømrere. En slik gesims på et murhus kan bare forklares med at det kanskje var en øvre etasje av bindingsverk, som ble revet på grunn av krigsskader i 1716.

XYLOGRAFI ETTER TEGNING AV WILHELM VON HANNO, FRA SKILLING-MAGAZIN 1859



Detalj og snitt av gesimsen.

TEGNING AV WILHELM VON HANNO



En tilsvarende detalj som på Øvre Slotsgate 2, vanlig i etasjeskillet på danske bindingsverkshus fra rundt 1600, med «stokværksfremspring og knægte».

FRA CURT VON JESSEN: BYHUSET - BYGGESKIK I KØBENHAVN. KØBENHAVN 1980



Venstre bilde: **Kompagnistræde 23, København**, bygning fra 1734. Typisk bundet dansk bindingsverk, helt regelmessig, med stolper, bjelker og taksperrer i samme plan, og like brede fag i hele fasaden.

Høyre bilde: **Grensen 1 i Oslo**, fasade mot Grubbegata, bygning fra 1700 -tallet. Typisk ubundet Christiania-bindingsverk, med vinduer der det var praktisk, og stolper på hver side. Bjelker med jevn avstand, men sjelden i samme plan som en stolpe.

BEGGE FOTO: LARS ROEDE

først bestemme hvor dør og vinduer skulle plasseres i veggen, etter å ha veid praktiske og estetiske hensyn mot hverandre. Så satte de stolper på begge sider av hver åpning. Deretter ble «bundstendere» satt der tverrvegger skulle møte ytterveggen, og ellers noen stolper der veggfeltene ble særlig lange. Når ingen andre hensyn gjorde seg gjeldende, var det også i Christiania jevn stolpeavstand, ofte i bakvegger mot nabohus. «Variabel

modul» for senteravstand var ca. 1 ½ alen eller 90–100 cm.

Det var rasjonelt å planlegge langveggene uten egentlige moduler eller fag, men ikke i bjelkelaget. Der falt det naturlig med jevn bjelkeavstand, som allerede var innarbeidet i lokal byggeskikk, uavhengig av byggemåten for veggene. Også her var den «variable modulen» omkring 1 ½ alen eller 90–100 cm, en standard som kunne tilpasses husets og romme-

nes dimensjoner. Sammenfallende moduler innbyr til å legge bjelker over stolper i fasaden, siden begge vises så tydelig. Korrespondansen finnes under ideelle forhold, for eksempel i vegger uten vinduer, men normalt hersker et pragmatisk anarki, fordi stolpeavstanden varierte.

På bakgrunn av lovmessigheten i nabolandene må anarkiet i Christiania forklares som utslag av at bindingsverk ble oppfattet som *todimensjonalt*.



En vegg av bindingsverk kunne like gjerne være av laft eller murverk, uten at det fikk konsekvenser for konstruksjonen som et velfungerende hele. Jeg tolker da bindingsverkshuset i Christiania som «oversettelse» av et hjemlig laftehus til et fremmed «språk». Kanskje norske tømrere mentalt planla laftehus som både de selv og byggherrene var fortrolige med, for så å realisere konseptet i en fremmed teknikk?

### Kreolisering

Språkvitenskapene bruker begrepet «kreolisering» for å forklare resul-

tatet av møter mellom grupper med gjensidig uforståelige språk, når disse er nødt til å kommunisere med hverandre. De vestindiske slavesamfunnene er typiske for slike prosesser, der møtet mellom afrikanere og europeere førte til at det dannet seg pidgin-språk og i neste omgang *kreolspråk*.<sup>11</sup> Blandingsspråket hentet ordtilfang fra begge sider, mens grammatikken fremsto som et nytt system – men et enklere system enn i noen av de to foreldrespråkene. Engelsk er det mest kjente produktet av en slik prosess, oppstått i møtet mellom normannisk-franske herrer og angel-

saksiske tjenere. Det er leksikalsk og idiomatisk rikt, men har en enkel grammatikk.

Christiania-bindingsverket kan også oppfattes som et «blandings-språk» mellom hjemlig laft og påtvunget bindingsverk. «Grammatikken» ble mye enklere enn den var på steder der bindingsverket var vokst frem i en tradisjon. «Fremmedspråket» kunne like lite som et talespråk overføres rent og ublandet til et samfunn som allerede hadde sitt eget språk. Utveien for norske tømrere var «oversettelses-lån». Under planleggingen oversatte de sine mentale bilder av hjemlige



*Fred. Olsens gate 13, laftehus fra ca. 1700, forblendet med murverk og puss rundt 1810 for å se ut som et murhus.*

FOTO: RAGNALD VÆRING, 1935



*Detalj av etasjeskille under rivning i 1957–58. Lafteveggen i første etasje har rester av murforblending til venstre. Over denne litt av utkragende laftevegg i annen etasje med pussarmering av påspikrede kløyvde hasselkvister. Hensikten var å få hele fasaden i samme plan, som murhus oftest har.*

FOTO: ARNE BERG / NORSK FOLKEMUSEUM



To tyske bindingsverkshus. Til venstre et 1600-talls hus fra Hameln i Niedersachsen i Nord-Tyskland. Bundet, dekorativt bindingsverk med alle etasjer utkraget.

Til høyre et hus fra Wolfenbüttel, lenger sør i Niedersachsen, antagelig oppført i 1800-årene. Her er bindingsverket ubundet og uregelmessig, som i Christiania.

BEGGE FOTO: LARS ROEDE

laftehus til den tillærte fremmede byggemåten. Det falt lett når de oppfattet bindingsverk som *en alternativ måte å bygge en vegg*, og ikke vesensforskjellig fra lafteteknikken de kjente fra før.

Ut fra denne forståelsen kan jeg forklare hvorfor Christiania-bindingsverket bryter så dramatisk med mønstrene fra miljøene som leverte forbildene. Tømrerne i Christiania fortsatte å organisere veggen som om

den skulle ha vært laftet, med åpningene plassert hvor det var både pent og praktisk, bare ikke for tett inntil hjørnene. Slike norske «laftevegger i bindingsverk» var utenkelige for disiplinerte danske tømrere, indoktrinert i et arvet system.

Vi leter altså forgjeves etter forbilder for Christiania-husene hvis vi reiser dit vi helst venter å finne dem. Mange danske tømrere virket her, men det er vanskelig å påvise trekk de

sikkert brakte med seg. Nederlendere var det også mange av, men først og fremst tyskere. Det lille vi kjenner til av fagtermer, kan tyde på at tyskere var de viktigste læremestrene. Men også i det nord-tyske området hersket et lovmessig, systematisk bindingsverk. Vi må lenger sør for å finne noe som ligner. I Midt-Tyskland finnes hus som ligner våre, med stolper i ujevn takt, bjelker som ikke korresponderer, og uklar faginndeling. Men jeg vet ikke nok til å svare på spørsmålet om likhetene skyldtes direkte påvirkning, eller *polygenese* – at utviklingen tilfeldigvis hadde tatt samme retning på to forskjellige steder. Var Rhin-traktene som et utpreget «kulturelt veikryss» også et sted der ulike byggemåter møttes og førte til kreolisering?<sup>12</sup> Eller var det tilfeldigvis derfra de kom, flertallet av de mange tyske tømrerne som virket her gjennom 300 år?

Christiania er «den tapte by», i hvert fall om vi tenker på allmuens beskjedne bebyggelse. Da byen ble hovedstad i 1814 begynte den å vokse dramatisk, og det førte i de neste 150 år til en nesten fullstendig byfornyelse i Kvadraturen. Alle bindingsverkshus som forskere kunne studere, er nå borte. Derfor er det vanskelig å underbygge teorien om at byens byggemåte var et resultat av kreolisering, tilsva-

rende prosessene som andre steder frembrakte blandingsspråk. Men så langt vi er i stand til å rekonstruere den tapte bebyggelsen, vitner den om det samme mangfoldet som kjennes fra andre samfunn der kulturer møtes – ikke ulikt det som skjer i Oslo i dag.

*Lars Roede er i dag emeritus ved Oslo Museum, han er utdannet sivilarkitekt og arbeidet i flere år med kulturminnevern og arkitekturhistorie.*

## Noter:

- <sup>1</sup> Roede, 2001, s. 68.
- <sup>2</sup> NRR bind 5, 1874, s. 477.
- <sup>3</sup> Ideen er lansert av Svein Solhjell i notat til Byantikvaren i Oslo 08.09.1998.
- <sup>4</sup> Berg, 1965, s. 22.
- <sup>5</sup> Riksarkivet. Rentekammeret, byavgifter.
- <sup>6</sup> Bull, 1927, s. 27.
- <sup>7</sup> Ekroll, 1991, s. 81; Berg, 1951.
- <sup>8</sup> Berg, 1946, s. 47. Uttalelsen finnes i et brev fra kongen i 1620, i forbindelse med planen om å bygge et nytt trappetårn på Akershus.
- <sup>9</sup> Forfatteren er takknemlig for å bli motsagt på dette punkt, og for overhodet å få mer kunnskap om eldre fagspråk blant tømrere i Christiania. Toppsvillen i bindingsverket heter på dansk «rem», antagelig også det et lånord fra tysk «Rähm» eller «Rahmen». I nyere norsk faglitteratur kan man se den kalt «reim». Det oppfatter jeg som en folkeetymologisk misforståelse av et litterært innlån, men jeg kan selvsagt ta feil, og er i så fall glad for å bli satt på plass med beviser eller indisier på at ordet virkelig hørtes på byggeplassene før 1850 eller så.
- <sup>10</sup> Berg, 1946, s. 43 og s. 101–103.
- <sup>11</sup> Pinker, 1995, s. 32–39.
- <sup>12</sup> «Kulturelle veikryss» er tittelen på en anbefalelses-

verdig bok av Thomas Hylland Eriksen (1996), en varmtalsmann for kulturmøter og kreolisering.

## Litteratur:

- Berg, Arno: *Bygg og Tømmermestrenes Forening Oslo*, Oslo 1946
- Berg, Arno: *Akershus Slott i 1600–1700-årene*, bind 2, Oslo 1951
- Berg, Arno: *Det gamle Christiania*, Oslo 1965
- Bull, Edvard: *Kristianas historie*, bind II, Oslo 1927
- Ekroll, Øystein: «*Oslo 1537–1624: Mellomalderby eller renessanseby?*», FtnFB Årbok 1991, s. 73–92
- Eriksen, Thomas Hylland: *Kulturelle veikryss. Essays om kreolisering*, Oslo 1994
- von Jessen, Curt (m.fl.): *Byhuset – Byggeskik i Købstaden*, København 1980

- Kayser, Kjeld: *Københavnner bindingsværk*, København 1985
- Lerche, Grith: *Bøndergårde i Danmark 1789–90*, København 1987
- Magnussen, Kjeld: «Byggeskikk etter Kongelig påbud: Paa danske Maneer», *St. Hallvard* 3–1988, s. 30–39
- Norske Rigsregistrarer, bind V, Kristiania 1874
- Pinker, Steven: *The Language Instinct*, Harmondsworth 1995
- Roede, Lars: «Fire gårder fra det eldste Christiania». I: Seip, E. (red.): *4 Christiania-Hus fra Norges Banks kvartal*. Drammen 1989
- Roede, Lars: *Byen bytter byggeskikk – Christiania 1624–1814*. Doktoravhandling ved AHO, Oslo 2001



**Akersbakken 14, Oslo.** Et bindingsverkshus oppført ca. 1830 i én etasje, påbygget annen etasje 1849. Opprinnelig trappehus revet før 1970, nytt trappehus av bordkledd bindingsverk oppført 1975.

FOTO: LARS ROEDE



## Karen Krabbe, Christianias førstedame

Visestattholder Just Høeg og fru Karen Krabbe hadde høyeste rang i Christiania siden stattholder Gyldenløve sjelden oppholdt seg her. Ekteparets inntog i den lille byen i 1682 endret trolig moter og selskapsliv, samt hvordan velstående byborgere innredet sine hjem. Med lidenskap dyrket det adelige visestattholderparet landlivet ute på Bygdøy, og dette inspirerte nok flere av byens borgere.



DANSK ADELSKALENDER 1903, WIKIMEDIA COMMONS



ANTATT KUNSTNER: ANDREAS ANANT. OLJE PÅ LERRET



UKJENT KUNSTNER, OLJE PÅ LERRET

3 portretter av Karen Krabbe. Til venstre som en ung dame. I midten et portrett innkjøpt av Oslo Museum fra Verne Kloster for hundre år siden. Til høyre maleriet som skal ha hengt i gravkjelleren i Domkirken, og som Oslo Museum nylig har mottatt i sliten tilstand. Munnen i det midtre bildet avviker fra de to andre, men det kan tilskrives mindre leppestift brukt da det bildet ble til.

Karen Krabbe var født i 1637 i det danske Skåne og døde i Christiania i 1702 som enke. Hun og den tre år yngre Just giftet seg i 1670, men begge hadde vært forlovet med en annen først. Karen ble dømt til å betale den forsmådde et betydelig beløp for å ha brutt et ekteskapsløfte<sup>1</sup>, mens Just visstnok slapp unna slikt. Men at begge brøt sine forlovelser, viser at Karen Krabbe og Just Høeg nok har giftet seg av kjærlighet. Det ser ut til at de levde i et harmonisk ekteskap.

Før han døde høsten 1694 rakk Just Høeg akkurat å legge ned grunnsteinen til byens nye kirke (Domkirken) som han, sammen med borgermester Johan Pettersen Bergmann, hadde arbeidet så hardt for å kunne bygge. Trefoldighetskirken på torget brant i 1686, og de militære krevde at den brannskadde kirken ble revet og ikke gjenoppbygget. Da Just Høeg ville tale ved grunnsteinsnedleggelsen til den nye kirken, hindret biskop Rosing ham.<sup>2</sup> Datidens mennesker satte æresbegrepet høyt, og bare noen uheldige slengbemerkinger kunne føre til lang tids fiendskap. Hendelsen viser at det var visse stridigheter blant medlemmer av byens øvre sjikt, kanskje bare fordi noe uheldig en gang var sagt eller rangordningen ikke var helt ivaretatt. Visestatholderparets

sosiale omgang inkluderte trolig ikke samtlige av de ledende borgere og deres familier.

Just Høeg hadde høye embeter som ambassadør og utsending, og Karen Krabbe var med ham i utlandet. Før han kom til Christiania som visestatholder, hadde han vært ambassadør i Paris. Før det igjen var han i praksis delegasjonsleder ved fredsforhandlingene i Nijmegen 1676–79. Danmark-Norge brukte mye penger på at delegasjonen skulle opptre elegant og skape mest mulig kontakt med de andre delegasjonene, uten at dette hjalp på forhandlingsresultatet.

### **Lakeien Mathias Skaanlunds dagbok**

Lakeien Mathias Skaanlund arbeidet hos Just Høeg i Nijmegen. En åpenbart klok og sosial mann som skrev en interessant selvbiografi.<sup>3</sup> Bl.a. listet han opp alle menn og mannlige tjenere som var med delegasjonen, men også at det var noen kvinner: Fru Karen Krabbe og niesen, mannens søsterdatter Anna (Sophie) Juel. Hun var da bare en jentunge og tydeligvis fosterdatter hos det barnløse ekteparet. I husholdningen befant det seg også tre damer, sannsynligvis selskapsdamer, hvorav den ene var fransk. Dessuten var her guvernanten med sin datter, kammerpiken, to

stuepiker, to vaskepiker og to kjøkkenpiker. Vi skjønner at Karen Krabbe var vant til en stor husholdning, og hennes posisjon ved delegasjonen var så høy at hun hadde et eget «Anti- og Audience Gemak». Til vanlig spiste hun middag ved samme bord som sin mann og sammen med «Jomfruene og Cavallererne». De fikk to serveringer hver med 9 til 13 retter som ble satt på bordet samtidig, og de avsluttet hver middag med «Confintur», altså syltetøy av ulikt slag. Med så god servering daglig er det ikke rart om Karen Krabbe ble litt lubben.

Selskapene i dette samfunnets aller øverste sjikt kunne være livlige. Christianias bedre borgere tok så godt de kunne etter europeiske skikker. Det høytstående, verdensvante ekteparet Just Høeg og Karen Krabbe har nok bidratt til endringer i moter og selskapsliv etter at de slo seg ned i byen. Skaanlund skriver at ved den dansk-norske delegasjonen i Nijmegen spilte man daglig kort og danset til langt på kveld. I Nijmegen arrangerte de også maskerade. Kveldsserveringen bestod av konfekt og vin. Nærmest alle byborgere i Christiania hadde konfektfat, enten i tre, keramikk, tinn eller sølv. Så konfekt var vanlig å servere her i byen også, enten som snacks eller som tilbehør til

middagen og kanskje som dessert. På kveldssammenkomster ved delegasjon i Nijmegen ble det også servert kaffe, te og sjokolade, hvilket den gangen var ganske ukjent i Christiania. Skaanlund forteller at damene helst ville ha nystekte, varme vafler, kanskje mens de drakk te eller kaffe for ikke å bli like fulle som mennene. Vaffeljern har vært kjent lenge, og slike forekom også blant kjøkkentøyet til noen byborgere i Christiania. Men det ser ikke ut til at Karen Krabbe hadde vaffeljern på sitt kjøkken.

### **Karen Krabbe: klok kone i Christiania**

Etter at Just Høeg i 1682 var blitt utnevnt til visestattholder, installerte ekteparet seg etter hvert i Rådhusgt. 7. Høeg levde og virket visstnok i skyggen av stattholder Gyldenløve, som imidlertid mest oppholdt seg ved hoffet i København. Så byborgerne så desidert mest til Høeg, og han var blant annet aktiv i gjenoppbygging etter bybrannen i 1686 da også kirken brant. I Rådhusgt. 7 hadde han sitt store bibliotek med egen bibliotekar og to bokbindere i full sving. Selv om bøkene i biblioteket hans ble solgt på auksjon i København etter hans død, viser skifteprotokollen<sup>4</sup> og auksjonsprotokollen at Karen beholdt mange bøker selv. Blant disse var en god del

lærde bøker. De viser at hun i alle fall har behersket nederlandsk, fransk og latin, i tillegg til dansk og tysk som var språket ved det danske hoff. Sannsynligvis forstod hun også et par språk til. Bøker var ikke uvanlige i byborgernes hjem. Selv mange av de ikke-velstående borgere i Christiania hadde minst en bok ifølge byens eldste skifteprotokoll. Men stort sett var det få bøker og nesten utelukkende religiøse. Karen hadde også sine religiøse bøker, både huspostill, bibel og «Siælens Sang-Offet» av Dorothe Engelbretsdatter. Men Karen hadde også flere lovbøker og et oppslagsverk om jus, samt bøker om medisin og aritmetikk osv. Karen Krabbe var en kunnskapsrik, språkmektig og belest dame. Vi skal ikke se bort fra at hun ble konsultert av datidens ledende menn i byen. Hun var dels bedre utdannet og ikke minst mer belest enn de fleste. Kanskje var hun klokere enn de fleste også. Hun eide flere blekkhorn, dels for å ha med på reise, så hun var vel en flittig brevskriver. Men ingen av hennes brev synes bevart.

Just Høeg har tydeligvis respektert sin kone og lyttet til hennes råd. Lakeien Skaanlund overhørte i Nijmegen at Just Høeg skjelte ut den unge Johan Lemfort etter noter og truet ham med slag og straff osv. Da kom

«madame» til og roet sin mann ned. Hadde det ikke vært for henne, ville dette ikke endt godt, skrev Mathias Skaanlund i sin dagbok. Hun gikk i forbønn for Lemfort, og Just Høeg lyttet tydeligvis til sin kone. Noen år senere, da Skaanlund ble utnevnt til sorenskriver i Trondheim, reiste han innom Christiania for å få et reisepass hos visestattholderen. Han oppsøkte Høeg, sannsynligvis i visittstuen i Rådhusgt. 7, og viste frem kongebrevet. Men Just Høeg kjente ikke igjen sin lakei fra Nijmegen. Derfor spurte han Karen, som nettopp kom inn i samme værelse: «Hjerte, kjenner du denne person?» Hun svarte: «Ansiktet kjenner jeg». Da Høeg nevnte hans navn, og sa han skulle bli sorenskriver, svarte hun: «Javisst kjenner jeg ham nå, vor Herre gi Eder lykke». Høeg stolte på sin kone og tok Skaanlund bort til vinduet for å skjenke ham et glass akevitt og samtidig spørre etter nytt fra København.

Flere har søkt råd hos Karen. Sogneprest Claus Hintz i Flesberg har tydeligvis kjent henne godt. Han giftet seg i Christiania og opprettholdt kontakten etter at han flyttet til Numedal. Han sendte en syk gutt til Karen Krabbe, som sendte gutten videre til en prest i Halden. Etter en viss behandling der, ble han sendt tilbake





*Et hyndetrek (putetrek) i silkebrodert silke, med familievåpenet til Høeg/Krabbe og med hans elefantorden brodert på. Nasjonalmuseet har to slike, riktignok med litt ulik kvalitet i broderingen av havfruene. Historien er at disse skal ha ligget på ekteparets kister i kjelleren under alteret i Domkirken. Mer sannsynlig var dette de to silkehyndene som ved auksjonen i 1704 var heftet til to lenestoler, og som ble solgt til Frantz Jørgensen (kanskje lensmann i Røyken Frantz Jørgensen Fritz). De to stolene med armlener kan rett og slett ha vært ekteparets «tronstoler», og som de bare brukte mens de bodde i Rådhusgt. 7.*

FOTO: FRODE LARSEN / NASJONALMUSEET

til Christiania. Karen kjente en kone i byen som kunne kurere gutten siden han var «forgjort», altså utsatt for trolldom. Etter den behandlingen ble gutten sendt hjem til Flesberg på vinteren 1698<sup>5</sup>, og da var han frisk(!).

Var Karen Krabbe en man gjerne søkte råd hos ved sykdom? Datidens leger kunne mye om botanikk og kjente kroppens indre organer, men kunne lite om hvordan sykdom kan helbredes. Ved siden av noen legemidler fremstilt av urter, var det ofte blodtapping de anbefalte. Lenge holdt legene seg til antikkens lære om de fire kroppsvæskene som måtte være i balanse.

Karen Krabbe hadde en stor interesse for landbruk og hagebruk. Hun og mannen drev kongens eiendom på «Ladegaardsøen», det som nå er kongsgården på Bygdøy. Paret skal ha investert noen tusen riksdaler i anlegget der ute, hvor det var hele syv ulike hager i barokkstil.<sup>6</sup> En av hagene gikk under navnet «Fruens Have» med urtesenger og en mengde spesielle trær omkring. Etter mannens død fikk Karen fortsette å forvalte lystgården på Bygdøy. Ved hennes død listes det opp både veksthus og drivbenker samt ulike planter som hun hadde der ute. Hun dyrket både fiken og meloner, og slikt har sikkert inspirert



*Karen Krabbe har av Christian Vs dronning Charlotte Amalie (1650–1714) fått forært et kostbart smykke i gull og besatt med 43 diamanter. Smykket hadde dronningens portrett i emalje og ble på auksjonen solgt til Henrich Levi for 400 riksdaler. På dette portrettet av dronningen fra Oslo Museums samling ser vi at kjolens utringning og hennes smykker har mye til felles med slik Karen Krabbe ble portrettert.*

HALVDEL AV KONGELIG DOBBELTPORRETT. UKJENT KUNSTNER, OLJE PÅ LERRET.





Frederik IIIIs dronning Sophie Amalie (1628–1685) innredet seg et sengekammer på Rosenborg slott, med et mytologisk takmaleri hvor dronningen selv opptrer. Vi kjenner igjen perlekjede og perleøredobber, men ellers er hun temmelig naken. Karen Krabbe har tydeligvis hatt sosial omgang med de kongelige og kan ha vært på visitt i dette rommet. Mens prestefruer på denne tiden oftest avbildes nesten helt innpakket i klær og hodelin, så kunne altså den absolutte overklasse avbildes slik. Men bare for en engere krets, selvsagt.

FOTO: SVEIN SOLHJELL





*Småbord til å sette lys på, gueridons (pidestaller), ble populære i Frankrike på midten av 1600-tallet. Karen Krabbe og Just Høeg kan ha brakt denne innredningsmoten til Christiania fra sitt opphold i Paris. I boet etter Karen var det syv slike gueridons, deriblant et par med «Morian (afrikaner) hofde under».*

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS / RIJSMUSEUM I AMSTERDAM

andre av byens borgere til lignende havebruk. I de to fjøsene på Bygdøy stod dessuten noen uvanlig verdifulle kuer. På auksjonen ble den dyreste kua solgt for 16 riksdaler, og det var fem ganger mer enn vanlig takst for en ku den gangen.

### **Rådhusgaten 17**

Hva sier skifteforretning og auksjon om hennes hjem i Rådhusgt. 17 (revet 1938)? Hun flyttet dit fra Rådhusgt. 7 etter at hun ble enke, og det er tydelig at hun har tatt med seg ting som hun bare lagret og ikke brukte i sitt nye hjem i Rådhusgt. 17. Spesielt kan nevnes et sett med tolv flotte gobeliner som vi kan tenke oss hadde vært brukt i salen i Rådhusgt. 7. Teppene hadde ulik bredde, men ni av dem var like høye, 6 alen. Altså ca. 3,8 meter, som tilsvarer takhøyden i salen i Rådhusgt. 7 der det er 3,6 meter under takbjelkene. Takhøyden i Rådhusgt. 17 var 2,9–3 meter. Til gjengjeld var både vegger og tak i Rådhusgt. 17 rikt bemalt<sup>7</sup>, så kanskje trengte hun ikke gobelinene for å omgi seg med fargerik, sterk dekor slik det var vanlig hos de bedrestilte på denne tiden.<sup>8</sup>

Karen holdt fugler i bur som en hobby, og det var hun ikke alene om i Christiania. Ved hennes død var det elleve bur i hjemmet, hvorav to bur



*Himling fra Rådhusgt. 17.*

FOTO: HAAKON HARRISS / NORSK FOLKEMUSEUM

for lerker og et for papegøye. Men ingen levende fugler. Hun må ha hatt brodering som en hobby også, for i dødsboet var det noen halvferdige broderier, spesielt til stoltrekk, samt ullgarn osv. Kanskje drev hun opplæring av unge damer i broderi så de fikk en mulighet til å tjene litt penger?

Karens hjem var temmelig overfylt og med dels svært fine og kostbare

møbler. Ved auksjonen var et kontorskap innlagt med skilpadde et av de dyreste møblene. Det var nok importert og ble solgt for 24 riksdaler. Hun og mannen kan ha tatt med møbler og andre ting fra sine mange opphold i utlandet. Men møblenes opprinnelsesland er ikke så ofte oppgitt i de gamle protokoller. Vi kan legge merke til at Karen hadde mange



*Draperifragment (utsnitt) fra Rådhusgt. 17.*

AKVARELL: ALFRED HAGN / RIKSANTIKVAREN

pidestaller (gueridons) som man den gangen brukte til å sette lysestaker på. Kanskje hadde ekteparet Høeg/Krabbe som de første i byen møblert med slike småbord. Gueridons forekom hos en god del borgere omkring 1700 og videre utover på 1700-tallet, men slike praktiske småbord var slett ikke bare hos de velstående.

Karen, som var opptatt av hagebruk



*Ved sin død eide Karen Krabbe mange og dels kostbare møbler. Et «Contoir Skab med Skielpadde Indlagt» kan ha lignet dette skapet fra første halvdel av 1600-tallet. Nasjonalmuseet kjøpte skapet i 1884 fra en gård i Agder og mener det er laget i Antwerpen.*

FOTO: ANNAR BJØRGLI / NASJONALMUSEET



og blant annet dyrket det som den gangen var eksotiske planter, hadde en god del kjøkkentøy som ble brukt til å lage fin og spesiell mat. Hun må ha vært glad i suppe, for som noe ganske uvanlig eide hun et stort suppefat i tinn og en suppeøse («Potage Skee») av sølv. Den veide over et halvt kilo og må ha imponert gjestene. Hennes flotte lysestaker av sølv samt speil-lampetter må også ha imponert ved selskap hjemme hos henne, ikke minst når lysene var tent.

Kjøkkenet var velfylt, og i huset hennes har de kunnet lage og servere det meste av datidens lekre retter. Karen eide blant mye annet en god del tertepanner og en kobberpanne til å bake sukkerbrød i. Med alt hun dyrket ute på Bygdøy var det nødvendig med spesielle syltekjeler, samt sylteglass og krukker. Karen serverte både te og kaffe, dels i porselen som var svært etterspurt på auksjonen. Som noe ganske spesielt i byen hadde hun et bestikk i sølv bestående av ti skjær, gafler og kniver (skaft av sølv). Senest under oppholdet i Paris kan vi regne med at hun har lært å spise med gaffel. Ved siden av skje brukte folk flest fingrene og kniven til å spise med. Det tok lang tid før gaffelen kom i alminnelig bruk her til lands, men byens fremste menn og kvinner tok

opp denne nye skikken, kanskje inspirert av visestattholderparet.

Anna Sophie Juel (1669–1740) ser ut til å ha vært fosterbarnet til ekteparet Høeg/Krabbe, men hun var husholderske og bestyrer av hus og eiendom da Karen Krabbe døde i 1702.<sup>9</sup> Hun stelte for Karen som tydeligvis lå syk lenge. Doktor Bonsach forlangte 50 riksdaler av dødsboet for sine daglige visitter under den lange sykdomsperioden, og det var dessuten store regninger fra apotekere. Da Karen døde, var den myndige og bestemte jomfru Juel 33 år. Hun kom i konflikt med festningen om gården ute på Bygdøy, men den saken håndterte hun fint. Som arving må hun ha vært et interessant parti. Fire år før avslutningen av booppgjøret i 1708 var jomfru Juel blitt fru Juel. Hun giftet seg med kaptein, senere oberstløytnant Melchior Frederik (Friderich) Budde. I 1707 skal hennes eneste barn, datteren Karen Sophie Budde ha blitt født (visstnok død i Odalen i 1779). Datteren var altså oppkalt etter fostermormor Karen Krabbe og mormor Sophie Høeg.

Artikkelen bygger på boken «Det eldste Christiania. Hus, hjem og dagligliv på 16- og 1700-tallet», som utkom på Dreyer forlag 2023.

*Svein Solhjell er aktiv kulturminneverner og har i to perioder vært styreleder for Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus. Hans bok «Vøienvolden på Sagene» utkom i 2017. Han er en aktiv formidler og foredragsholder om Oslos historie og historiske bygninger.*

### Noter:

- <sup>1</sup> Ingeborg Flood: «Gjedde – stamtavle over den gamle adelige slekt». 1943.
- <sup>2</sup> Meddelelser fra Det Norske Rigsarchiv 1870.
- <sup>3</sup> Sorenskriver Mathies Skaanlunds Autobiographie. V/ Ludvig Daae, Historisk Tidskrift 1875, nr. 3.
- <sup>4</sup> Christiania Skifteprotokoll nr. 3, folio 19–30. Digitalarkivet.
- <sup>5</sup> Vinger, Sigurd: Flesbergboka, 1992, bind III., side 305. Opplysningen stammer fra et lite skrift av Tov Flatin i Flesberg Sogelag: «Kring ein flesberg-prest ved 1700-tale». Utgitt 1915, men finnes ikke på nb.no. Prestearkivet ligger på digitalarkivet.no, men svært lite fra denne tiden er bevart, og det meste av de gamle dokumenter synes å være tapt siden Flatin leste i dem tidlig på 1900-tallet.
- <sup>6</sup> Schnitter, Carl W.: «Norske Haver», bind II, 1916, side 45–46.
- <sup>7</sup> Berg, Arno: «Det gamle Christiania». 1965, side 15–18.
- <sup>8</sup> Solhjell, Svein: «Det eldste Christiania». 2023, side 101–129.
- <sup>9</sup> Moe, Wladimir: «Norske Storgaarder». 1920, side 3–4.

## Den eldste Oslo-sangen

Oslo Museum mottar jevnlig henvendelser fra publikum som ønsker å gi noe til museet. Alle gaver blir vurdert av en tverrfaglig inntakskomite. På slutten av 2023 fikk museet en gave med flere objekter, blant annet to og en halv side gulnet papir med denne teksten på. Dette synes vi var så spennende og unikt at vi ville vise den til flere, og derfor gjenskaper vi den i dette nummer av Byminner.



Vignett på brevarket til Christiania Theater.

LITOGRAFI, W. KLEEFTSCH (1828–1907)

«Den 4. april 1869 oppførtes for første gang på Christiania Theater 'Petter og Inger, Lystspill med Sange i en Akt av H. Schulze'. I Årenes løp ble det oppført mange ganger på teatrene og enda oftere av amatør-skuespillere. Det er også blitt oversatt til nynorsk.

Hans Henrik Schreiber Schulze (1823–73) er vel kjent fra litteratur-

historien. Hans fortellinger leses nok/vel svært sjelden i vår tid. Dessverre, for med sin friske realisme er Schulze både underholdende og belærende. Men 'Petter og Inger' lever (vel) enda. (Og) I dette stykke finnes sangen om hovedstaden.

Den synges av stykkets komiske figur 'Parlamentslars'. Denne Lars er depar-



Christiania Theaters personale samlet på scenen for siste gang.

FOTO: JENS CARL FREDERIK HILFLING-RASMUSSEN, 1899

tementsbud. Han snakker i kansellistil. Han fikk senere en litterær slektning i Kiellands Anders Mo, og flere ord av 'Parlamentslars' gjentas direkte i 'Arbeidsfolk'. Det faller i hans lodd å vise en norsk-amerikaner omkring i Kristiania, og så synger Lars denne sangen:

1. Ja, herre, De skal allting se  
udi vår hovedstad.  
Skjønt kanskje, hvo kan vite det?  
De blir en smule flad.  
Ti meget vel man roser  
New York og Rom, Paris,  
Men uten nogen skoser  
Vår by bær første pris.

2. Først er nå gaten Karl Johan,  
hvor bare rikfolk bo,  
og hvor i middagstiden man  
kan damene beglo.  
Kopister, som bekjent er,  
på den tid tar en tur,  
for sammen med studenter  
å møte der til kur.

3. Vår stortingsbygning er et verk  
så staselig, jo jo!  
Den voktes av en løve sterk –  
jeg tror sku det er to –  
de ligger der og sover,  
gjør ingen mann fortredd.  
Men våkner de – jeg lover  
de river verden ned.

4. Så har vi slottet i sin prakt  
og hele Homansby  
og slakterbodene med vakt  
og tårnet høyt i sky.  
Og en gang skal den smykkes,  
vår store stolte by –  
i fall det blott vil lykkes  
med Karl Johan staty.



Portrett av kirkehistoriker, sogne-  
prest og forfatter Ivar Welle.

UKJENT FOTOGRAF

Amerikaneren bemerker: And  
you meg vis alt det? Lars: yes,  
som sagt, og jeg vil antage og  
formene –... Amerikaneren:  
Thank you. Jeg går opp and tak  
my hat og frakk. Lars: Og jeg  
venter så lenge.

Sangen er kostelig som tidsbilde  
betraktet. Og slutningsreplikkene  
blir brennaktuelle kommende mai.  
Melodien er enkel og har slått godt  
an på amatørteatrene i 80 år. I 1869  
sto Kristiania tilbake for Bergen, som  
hadde fått sin statue av Christie,  
Norges første statue, året før. 'Karl  
Johans staty' ble ikke reist før i 1875.

I. W.»

Den eldste Oslo-sangen

Den 4. april 1869 oppførtes for første gang på Christiania  
Theater "Petter og Inger, lystspill med Sange i en Akt  
av H. Schulze". I Årenes løp ble det oppført mange  
ganger på teatrene og enda oftere av amatør-skuespillere.  
Det er også blitt oversatt til nynorsk.

Hans Henrik Schreier Schulze (1823-73) er  
vel kjent fra litteraturhistorien. Hans fortællinger  
leses vel svært sjelden i vår tid. Desverre, for  
med sin friske realisme er Schulze både underholdende  
og belærende. Men Petter og Inger lever vel enda.  
Og i dette stykke finnes sangen om hovedstaden.

Den synges av stykkets komiske figur "Partementalsars".  
Denne Lars er departementabud. Han snakker i kansellistil.  
Han fikk senere en litterær slektning i Kiellands Anders Vop/  
og flere AN ord av Partementalsars gjentes direkte  
i "Arbeidsfolk". Det faller i hans lodd å vise en  
norsk-amerikaner omkring i Kristiania, og så synger  
Lars denne sangen:

1.  
Ja, herre, De skal allting se  
udi vår hovedstad.  
Skjønt kanskje, hvo kan vite det?  
De blir en smule flad.  
Ti meget vel man roser  
New York og Rom, Paris,  
Men uten nogen skoser  
Vår by bær første pris.

2.  
Først er nå gaten Karl Johan,  
hvor bare rikfolk bo,  
og hvor i middagstiden man

I. W. er initialene til presten Ivar Welle  
(1875–1957), som var onkel til givers  
far. Welle var teologutdannet, men  
skrev også romaner og historiebøker.  
Ivar Welles vei på Hellerud er oppkalt  
etter han.



## En «Hovedstads væsen» – innflytting og innvandring 1850–2000

«Det er en hovedstads væsen at hævde de aapne dørers politik. Hovedstaden er den fremadstrebbende befolknings naturlige maal. Her er chansene. Her er virkefeltet. Og det maa erindres, at indflytterne ikke bare tar, men ogsaa gir. De gir initiativ, arbeidskraft, ofte ogsaa kapital, i alle fald skatter. At gjeninnføre stavnsbaandet vil i mange og væsentlige retninger komme til at virke skadelig. Hovedstadssamfundet, som naturlig er basert paa en fri cirkulation av menneskekraft, talent, initiativ, vil bli lagt i en tvangstrøje.» Slik skrev en innsender i *Aftenposten* i 1925, i anledning av at formannskapet hadde foreslått å innføre konsesjon ved boligkjøp i byen.

Det moderne Kristiania eller Oslo ble til ved innflytterne. Mens byen talte 29 000 ved utgangen av 1850 hadde den vokst til 119 000 i 1880, en vekst av de raskeste i Europa. Ved hundre-årsskiftet talte den 228 000, med tettbebyggelsen i Aker en kvart million. Ved å slå Oslos 289 000 innbyggere sammen med Akers 139 000 nådde byen omlag det nivået den har hatt etter andre verdenskrig. Etter en viss tilbakegang en tid, til 440 000, gjorde ny tilflytting, denne gang mye i form av innvandring, at Oslo vokste til en halv million i 1997.

Nesten til enhver tid har rundt halvparten av innbyggerne vært født utenfor byen. Og til enhver tid har det vært en nesten like stor strøm *ut* av



*Knutepunkt for forflytting av mennesker: Dampskip ved Paléhavna, i bakgrunnen til venstre ses Østbanehallen.*

FOTO: PER ADOLF THORÉN, 1880.

byen, her var *cirkulation*, som innsenderen i *Aftenposten* uttrykte det.

Hovedstaden har vært den fremste innvandrerbym i moderne tid. I 1900 hadde hovedstaden 27 prosent av alle utlendinger i landet. Bare Østfold lå foran av fylkene, sjøl om Kristiania også hadde mange svensker. Ved hundreårsskiftet var 7,5 prosent av befolkningen i byen født utenfor landet, mot bare tre prosent i landet som helhet. I 1920 bodde 40 prosent av danskene i Kristiania, Aker og Bærum, 41 prosent av tyskerne, 44 prosent av britene og 58 prosent av russere og polakker. De nasjonalitetene som ble oppfattet som mest fremmede, søkte altså til hovedstaden, det var dens *vesen*, for å låne et uttrykk fra insektet. I Bergen og omegn bodde ikke mer enn en tidel så mange utlendinger som i hovedstadsområdet. Slik er Oslos *vesen* også i dag. I 1996 bodde en tredel av alle Norges innvandrere i hovedstaden, altså en noe større andel enn i 1900. Nær halvparten av innvandrere fra Asia, Afrika og Latin-Amerika var bosatt her, en slags parallell til situasjonen i 1920. At Oslos andel av innvandrerbefolkningen har vokst fra 1900, forklares delvis av at byen har est som del av landet som helhet. Men det har også å gjøre med at innvandrere utgjør en



*M. Glotts tobakksfabrikk ble etablert av den russisk-jødiske immigranten Moritz Glott i 1895. Han var en av flere russisk-jødiske spesialister innen tobakksindustrien som kom til Christiania på slutten av 1800-tallet.*

FOTO: ANDERS B. WILSE, 1930

større del av folket i Oslo by – i 1996 lik 16 prosent av befolkningen, mot 5,5 prosent utenlandsfødte i landet som helhet. Det har å gjøre med at i resten av det reelle Stor-Oslo, på opp mot en million mennesker, bor det forholdsvis flere norskfødte. De dypeste beveggrunnene innflyttere og innvandrere hadde for å dra til Oslo var kan hende like mange som det har vært individer. Men ved å samle årså-

ker og motiver til større grupper, kan det skjernes mellom fire hovedformer:

### **Arbeidsflytteren**

har i alle åra med byvekst vært den klart dominerende typen. Arbeidsmigranten kom sjøl for å søke jobb, og kunne dra kun med sin arbeidsvilje og allmenne arbeidsevne. Fra andre halvdel av 1800-tallet var arbeidsflytteren til Oslo vanligvis en jente



*Bakgården i Revierstredet 2, der Damp-Mineralvand-Fabrikken holdt til rundt 1880. Trolig er det spesialarbeidere vi ser avbildet, da sukkervareindustrien trengte fagkunnskap til sin produksjon av sukkerholdige varer.*

FOTO: O. VÆRING, CA. 1880



eller gutt fra de nærmeste fylkene på Østlandet – eller fra de svenske grenselenene, som Värmland og Dalsland. Etter andre verdenskrig ble andre landsdeler mobilisert, og fra 1960-tallet til loven om midlertidig innvandringsstopp i 1975 kom først søreuropeere, så østeuropeere, tyrkere og pakistanere. Arbeidsvandrerne har vært mest utpreget i den fasen av arbeidssamfunnets historie som kan kalles industrikapitalismen, fra den første kapitalistiske høykonjunkturen i 1850-åra til kulminasjonen for industrisysselettingen i 1950 og den klare nedgangen fra omkring 1970. Men det felles nordiske arbeidsmarkedet har de siste par tiåra ført mange svenske arbeidstakere til jobber i butikker og restauranter i byen. De arbeidsvandrerne som har hatt spesielle kvalifikasjoner, ligger på grensa til den neste formen.

### Karriereflytteren

har gjerne kommet hit på initiativ fra en arbeidsgiver, og har vært hentet inn fordi det har vært mangel på den kompetansen vedkommende har representert. De kunne omfatte fagarbeidere til industrien, som de svenske og britiske spinnerimestrene og kyndige arbeidere som gjorde det mulig å starte tekstilindustri i byen.



*Studenter i kantinen i Frederikkebygningen på Blindern, 1968.*

UKJENT FOTOGRAF

Men enda mer typisk har dette dreid seg om spesialister med utdanning og erfaring. Typen var for så vidt mest utpreget blant innvandrerne i førmoderne og tidlig nytid, men svenske leger, franske finansmeklere og iranske og amerikanske oljespesialister har kommet også i nyeste tid. Karriereflytteren har plassert seg forholdsvis høyt i bysamfunnet og er blitt brukbart betalt; noe skulle til for å motivere dem til å komme. Nordmennene blant disse karriereflytterne kom like gjerne fra Vestlandet som fra Østlandets bygder; skulle du reise lengre av gårde på

1800-tallet, burde du ha en etterspurt «bagasje» med deg.

### Utdanningsflyttere

er de mange elever og studenter som har søkt til byen, ofte fordi hovedstaden har hatt den eneste utdanningsinstitusjonen av sitt slag i landet. Ja, til og med Veterinærhøgskolen ble lagt hit; ikke noe annet sted fantes det så mange dyreslag! Etter eksamen har mange blitt i byen, både ektefeller, muligheter for arbeid og kanskje en sans for Oslo har holdt dem her. Samme mekanisme gjelder utlendinger;



På slutten av 1960-tallet startet innvandringen fra ikke-vestlige land til Europa. I 1967 var det registrert ti pakistanere i Norge, i 1971 var antallet 990, og ved innføringen av innvandringsstoppen i 1975 hadde 3772 pakistanere arbeids- og oppholdstillatelse i Norge. Karl Johans gate, mai 1971.

FOTO: TERJE AKERHAUG / ARBEIDERBLADET / ARBARK

innvandringsstoppen i 1975 skulle ikke stanse utdanningssøkende, og flere er blitt innbyggere, sjøl om hensikten opprinnelig var å vende hjem.

### **Familieflytteren**

har alltid vært et viktig innslag, en innflytting avledet fra de andre formene. Noen fant seg en livspartner i byen. Noen kom hjem fra utlandet –

oftest med en ledsagerske; menn har dominert i kjønnsmonsteret meste-parten av tida. Andre hentet kona og barna etter at de hadde skaffet jobb og etablert seg – eller de hentet en

bestemor som skulle tas hånd om, når barna var reist ut. Atter andre dro hjem for å hente eller finne en kjæreste. En undersøkelse fra 1946 viste at i de aller fleste brudeparene kom begge fra byen, nest vanligst var at begge kom fra norske bygder, i få tilfeller kom én fra hovedstaden og én fra en norsk bygd eller by. Det var altså en tendens til inngifte i en gruppe, slik tilfellet har vært i de tyrkiske og pakistanske miljøene i nyeste tid.

De innvandrere som har stilt svakest med hensyn til ressurser, hva enten det gjaldt kvalifikasjoner, evner eller ryddig livsstil, har gjerne falt ut av gruppa arbeidsinnvandrere. En kan omtale dem som *fattigdomsflyttere*. Noen ble fattige i møtet med en by de ikke mestret. Andre bar nød og problemer med seg.

Eilert Sundt skrev allerede i 1870 at «alskens Smaafolk og Fattigfolk i de nærmere Landsbygder have let for at komme til Byen naarsomhelst og kanskje søge herind netop for at redde sig fra en truende eller en allerede indtraadt Nød og Mangel.» Tilsvarende mente mange rundt 1900 at særlig mange svensker var problemflyttere, med en overrepresentasjon av fattighjelp, fyll og kriminalitet, slik dette også har vært hevdet om grupper av ikke-vestlige innvandrere i dag.

Når Sundt snakket om å «redde sig fra en allerede indtraadt Nød eller Mangel» mente han noe mer drastisk enn det som fra slutten av 1930-tallet kom til å hete «flukten fra landsbygda», altså urbaniseringen. Men han så at materiell nød kunne gi folk beveggrunn til å «redde sig» ved å migrere. Dette har også spilt en rolle for de flyktninger og asylsøkere som gjennom de siste 150 åra har kommet til byen. Allerede fra 1848 og fremover kom en og annen flyktning fra mislykkede revolusjoner. Fra 1880-åra til slutten av første verdenskrig kom jøder, som migrerte av en blanding av økonomiske, politiske og religiøse grunner. Drevet vekk av bølgene av pogromer, utvisninger, stadig trakassering og diskriminerende lovgivning i de russiske områdene, spesielt i 1881–1884, 1903–1906 og på nytt under første verdenskrig, søkte de ut, de fleste til USA, en liten andel også til Norge. Seinere kom flyktninger fra bolsjevikerevolusjonen og så fra Hitlers Tyskland. Etter andre verdenskrig kom nye flyktninger fra Tsjekkoslovakia og fra Ungarn, før flyktninger og asylsøkere kom til å bli den viktigste innvandringsgruppa i de siste ti-åra: vietnamesere, chilenerne, tamiler, iranere, bosniere og andre fra Balkan, eritreere og somaliere.

Innsenderen i *Aftenposten* i 1925 tenkte nok primært på norske karriereinnflyttere når han forfektet «de aapne dørers politik». Men utsagnet hans kan ha gyldighet for historien om migrasjon til byen overhodet, innflyttere som innvandrere. Å stenge grensene for innflyttere til Oslo i 1925 var like fåfengt som når det i 1995 ble foreslått en kvote for innvandrere i Groruddalen.

En storby, en hovedstad, er en by i bevegelse – det er dette premissen en må tenke ut fra, uansett hva en ellers måtte mene om vandring og flytting.

*Knut Kjeldstadli er en norsk historiker, professor og politiker. Hans hovedarbeidsområder er sosialhistorie, arbeiderhistorie, arbeiderbevegelsens historie, migrasjonshistorie og byhistorie. Han har vært medredaktør og skrevet flere viktige verk, bl.a. Innvandringen til Norge 900–2010, sammen med sosiologen Grete Brochmann, Pax forlag, 2014.*



## Den byhistoriske utstillingen på Akershus i 1924

Også i 1924 ønsket kommunen å minnes 1624 som et merkeår i byens historie. Tre år tidligere hadde en egen komite fått i oppdrag å komme med forslag til et jubileumsprogram. Forslaget komiteen la fram inneholdt blant annet ideer til et spektakulært historisk opptog, folkefest på byens plasser og torg, en byhistorisk utstilling og et stort festfyrverkeri. Mye ble med planene, men den byhistoriske utstillingen ble gjennomført. Hvilke historier fortalte den om byen? Hvordan ble den iscenesatt, og hvilken mottakelse fikk den?

### Planer for en storslått byfest

Tiden etter første verdenskrig var en turbulent tid i hovedstaden med store klasseforskjeller, arbeidsledighet, en rekke streiker og politiske stridigheter.<sup>1</sup> Jubileumsutstillingen i Frognerparken i 1914 – som hadde feiret det den nye norske statens utvikling etter 1814 – hadde vist hvilket samlende potensial som lå i å lage en stor byfest. Over 1,5 millioner mennesker hadde besøkt utstillingen de månedene den varte.<sup>2</sup> Tanken var nok at en større feiring av 300-årsjubileet for Kristiania i 1924 kunne bidra til en tilsvarende positiv stemning i byen, og til å binde befolkningen sammen på tvers av sosiale og kulturelle forskjeller.<sup>3</sup>

I 1921 hadde kommunen oppnevnt en komité som skulle utrede og komme med forslag til et program for

feiringen. Medlemmene ble rekruttert blant byens kulturhistoriske og antikvariske fagmiljøer og fra bystyret. Komiteen besto av professor i historie Edvard Bull, byarkitekt Harald Aars, riksantikvar Harry Fett, bystyremedlem og leder av arbeidskontoret Sverre Iversen, bystyremedlem A. Frisch, bystyremedlem Ragna Hørbye og bystyremedlem Henrik Bergh. Sistnevnte

var komiteens leder. Konservator ved Kunstindustrimuseet – og senere direktør ved museet – Thor Kielland fikk oppdraget som komiteens sekretær.<sup>4</sup>

Etter to års virke la komiteen i 1923 fram sitt forslag til program.<sup>5</sup> Her var festlighetene konsentrert rundt 27. september, som ble regnet som Kristianias grunnlegelsesdato. En spektakulær historisk prosesjon

*Forsidene til katalogen til utstillingen på Akershus slott og jubileumskomiteens beretning fra arbeidet med byfesten og utstillingen.*





Illustrasjon av planlagt prosesjon. Malt av Sverre Pettersen (1884–1959), faksimile fra boken Byfest. Programmer og beretning.

gjennom den historiske byen – fra middelalderens Oslo i Gamlebyen, via Grønland, Brugata, Youngstorget, Stortorvet, Bankplassen, Akershus festning og Christiania torv til Piper-vika – skulle være en av hovedaktivitetene. Det historiske opptoget skulle foregå på formiddagen og etterfølges av en mer folkelig fest om kvelden.

Her skulle alle sentrums plasser og torg tas i bruk til dans, utendørskino, sirkusforestillinger og utendørsrestauranter. Elektrisk lys i ulike former skulle brukes til å dekorere byrommene – slik skulle det moderne forenes med det historiske. Fett hadde i tillegg foreslått gratis øl til alle, men dette inngikk ikke i det endelige forslaget.

Komiteen var opptatt av at festlighetene ikke måtte bli for «seriøse» og høytidelige, men fremstå som attraktive for folk flest.<sup>6</sup>

Etter påtrykk fra finanskomiteen og kommunestyret var også en byhistorisk utstilling på Akershus festning blitt inkludert i planene. Opprinnelig skulle dette vært en «kommunal ut-



*Stort fremmøte da ordfører Borger With holdt åpningstalen for jubileumsutstillingen på Akershus Slott.*

UKJENT FOTOGRAF / OSLO BYARKIV

stilling», i betydning en utstilling om kommunens organisering og de ulike etatenes historie og utvikling. Dette gikk komiteen imot, da de mente dette temaet var for smalt for et bredt publikum. De fikk derfor forhandlet seg fram til at det heller skulle lages en «enkel» og «populær» utstilling om byens historie og utvikling.<sup>7</sup>

Parallelt med planleggingen av jubileumsfesten, hadde det kommet nytt liv i diskusjonen om endring av byens navn. Fra midten av 1800-tallet var

det både fra målfolk og historikerhold blitt fremmet forslag om at hovedstaden burde ta tilbake sitt gamle norske navn Oslo, som hadde vært byens navn fra den ble etablert i middelalderen og fram til 1624. Kristiania ble av målfolk og flere historikere sett på som et dansk navn, og man ønsket derfor – som ledd i nasjonsbyggingen – at det skulle skiftes ut med Oslo.<sup>8</sup>

Navnespørsmålet ble flere ganger behandlet i bystyret, hver gang med et lite flertall for å beholde Kristia-

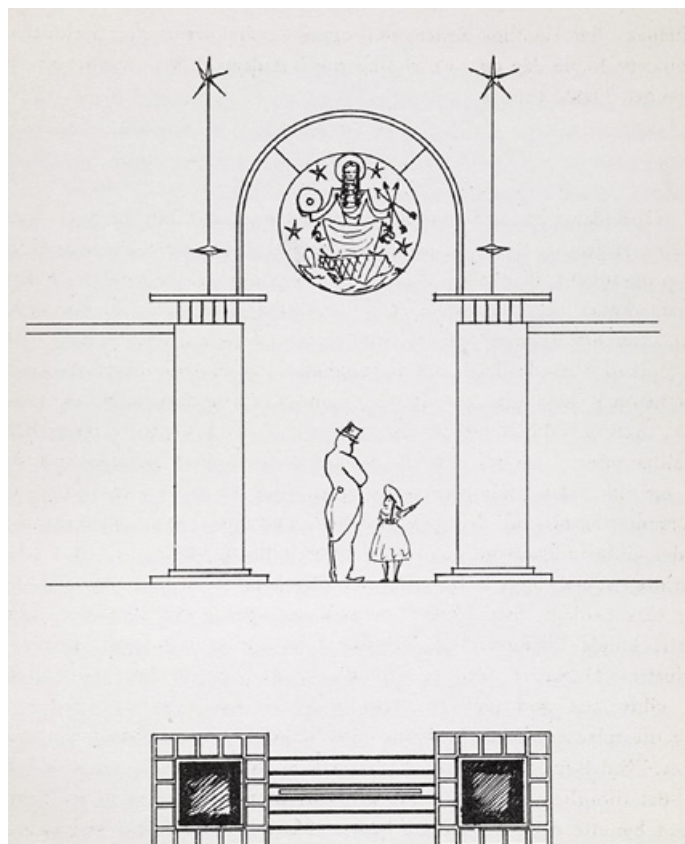
nia. Imidlertid må endring av bynavn avgjøres av Stortinget, og i juli 1924 besluttet Stortinget at byens navn skulle være Oslo fra 1. januar 1925. Dette falt mange i Kristiania tungt for brystet, og uenighetene om byens navn la en kraftig demper på jubileumsplanene. Var det noe poeng å feire Kristiania, når byen skulle bli Oslo?<sup>9</sup>

Samtidig var nok de foreslåtte planene også for storslagne og kostbare å gjennomføre for kommunen i en tid med store økonomisk utfordringer. Jubileumsutstillingen, et festfyrverkeri og flere andre mindre jubileumstiltak ble likevel vedtatt gjennomført for å bidra til å markere byens historie og Kristianias 300-årsjubileum.<sup>10</sup> Ansvar for å utvikle og gjennomføre utstillingen gikk til jubileumskomiteen, men uten Ragna Hørbye. Vedtaket om navneskiftet hadde berørt henne så sterkt at hun trakk seg fra arbeidet nærmest i protest.<sup>11</sup>

### **Høytidelig åpning med prominente gjester**

Utstillingen ble høytidelig åpnet 12. september 1924 i Akershus slotts gamle saler. Byens ordfører, banksjef With, holdt åpningstalen, og alle byens prominenser var til stede under åpningsarrangementet:





Skisse til hovedporten for utstillingen. Skissen ble utført ved byarkitektens kontor 1924. Faksimile fra boken Byfest. Programmer og beretning.

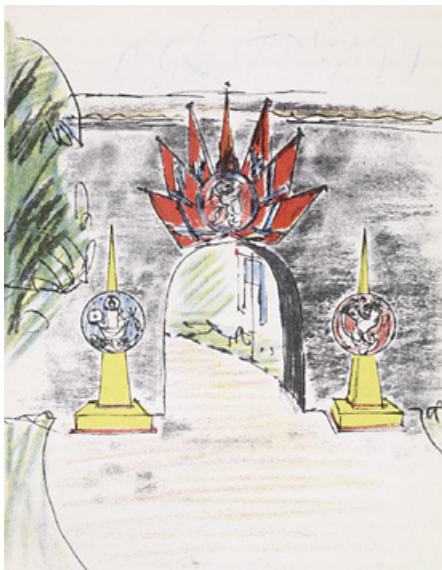


Fotografi fra slik den ble i 1924 fotografert av Væring foto.

Ved 12-tiden toget en procession av det samlede kommunestyre, raadmennene og de kommunale fagchefer med ordføreren, bankchef With, viceordføreren, dr. Galtung, og borgermester Høye i spidsen – alle med damer – fra byens

gamle torv [Christiania torv] op til Akershus slot. Utenfor slotsporten blev processionen mottatt av komiteen. Deretter kom i rask rækkfølge de øvrige indbudne, deriblant Stortingets presidenter, regjeringen, diplomatiet og en

række høiere civile, militære og geistlige embetsmænd. Tilslut kom Kongen og Dronningen i automobil ind gennem Sortie-porten, mens Liberty Bell begynte at ringe fra Romerikstaarnet.<sup>12</sup>



Skisse til utsmykning av nedre murport på Akershus. Skissen ble utført ved byarkitektens kontor 1924. Faksimile fra boken Byfest. Programmer og beretning.

I anledning utstillingen var festningsanlegget og området fra Christiania torv til festningen pyntet med girdandere, våpenskjold, tekstildraperier og elektrisk belysning. Hovedinngangen var ved Kontraskjæret. Her var det reist en «enkel, helt moderne æresport» med et stort byvåpen i byens farger, sølv og blått.<sup>13</sup> Fra æresporten og fram til festningen ble publikum hilst velkommen av en flaggborg, og over porten til festningen var en baldakin i blått og sølv, med to pyra-



Fotografi fra slik den ble i 1924 fotografert av Væring foto.

mider på hver side med byens våpen. Lyssettingen av festningsanlegget var ifølge komitésekretær Kielland praktfull: «[...]fra syd i kolde farver, hvitt, grønt og blaat, fra nord i varme farver, gult, orange og hvitt[...]».<sup>14</sup> Festningsanleggets skader og forfall gjennom de siste århundre ble, som komitéleder Bergh skriver, skjult av «kjærlighetens kaape», vakre gobeliner og fargerike tepper.<sup>15</sup>

Samtidsvitne og byhistoriker S. C. Hammer var svært fornøyd med det

hele: «Over hele linjen bar arrangementet vitne om en historisk pietetsfølelse og en sikker kulturell smak, værdig den sjeldne anledning», skriver han.<sup>16</sup> Byarkitektens kontor var ansvarlig for dekorasjonene, mens Kristiania elektrisitetsverk sto for illuminasjonene av festningsanlegget.

### Akershus slott – historisk og symbolsk ramme rundt utstillingen

Utstillingen var opprinnelig planlagt vist i gymnastikksalen på Akershus festning, men var blitt flyttet til Akershus slott. Dette var et av Kristianias fremste symbolbygg og forente hele byens historie. Anlegget hadde, som utstillingskomiteens leder Henrik Bergh skrev i forordet til utstillingskatalogen, både vært «kongeborg under det gamle Oslos glanstid i Haakons V's dage», og var et «fremtrædende træk i Kristianias silhuet i de siste århundreder». Festningen fortjente derfor «å ha en helt spesiell plass i bevisstheten til byens befolkning, siden ikke noe annet «verdslig byggerk» bandt sammen «det gamle Oslo, Kristiania fra 1624, og den norske hovedstad» på tilsvarende måte.<sup>17</sup> Kielland trakk også fram at utstillingen fikk en videre funksjon ved å bli lagt til Akershus slott enn bare å være en «historisk

mindeutstilling». Den skulle også bidra til å «at gjenopvække publikums interesse og kjærlighet til den gamle borg» og til å «aapne deres øine for

borgens skjønnhet og historiske charme». <sup>18</sup> Fram til utstillingen i 1924 hadde denne delen av anlegget vært lite tilgjengelig for publikum og var

nå i forfall. Det hadde også til ganske nylig vært diskusjoner om anleggets framtid, og om deler av det skulle rives eller restaureres.



*Panorama av belysningen på Akershus sett fra taket på kommandantboligen.*

UKJENT FOTOGRAF / OSLO BYARKIV



## En utstilling om hele byens historie

Allerede tidlig i jubileumsplanleggingen hadde komiteen vært opptatt av at feiringen måtte inkludere hele byens historie, ikke bare Christiania og de siste 300 års utvikling. Denne tenkningen ble også lagt til grunn for arbeidet med utstillingen. Det ble raskt avklart at utstillingen særlig skulle handle om byens vekst og utvikling sett gjennom arkitekturhistorien og den fysiske byutviklingen. Bygningsmodeller fikk derfor spille en hovedrolle i formidlingen, kombinert med statistisk materiale, kart, grafiske skisser, sjøfartsbilder og byster av tidens skiftende monarker.

Til utvikling av bymodellene ble det opprettet egne verksteder. Unge arkitekter – som senere skulle bli blant byens kjente antikvarer og byhistorikere – ledet de ulike verkstedene. Blant annet fikk Gerhard Fischer (1890–1977), som hadde stått for de siste årenes utgravninger i det gamle Oslo, ansvar for middelalderhistorien. Arno Berg (1890–1974) – som i 1956 skulle bli byens første byantikvar – hadde ansvaret for Christiania-avdelingen og historien fra 1624 til 1858. Modeller til presentasjonen av samtidens Kristiania ble utlånt fra offentlige institusjoner og private arkitekter.<sup>19</sup>

Utstillingen ble montert i andre

etasje på Akershus slott, og organisert i seks avdelinger. Osloavdelingen omfattet tiden fra middelalderen til 1624 og ble plassert i Margretasalen. Dette var den eneste av slottets saler, som ifølge Kielland hadde bevart noe av sitt middelalderske særpreg. Neste avdeling tok for seg tiden fra 1624 til 1800 og ble montert i Romerikssalen. I nordre skrivestue hadde man funnet plass til «klassismen, tiden indtil 1840», og i søndre skrivestue «romantikken med videre, tiden til ca. 1890». En modell av Akershus slott før restaureringen ble presentert i tårnrommet, mens modeller av samtidens bebyggelse ble vist i Christian IVs sal.

Kielland skriver at komiteen var opptatt av å tilpasse utstillingens estetiske utforming til slottets saler. De ansvarlige måtte «ta hensyn til hvad der 'klædte' de gamle rum og fremhævet deres enkle værdige arkitektur» og kombinerte dette med en strukturert og pedagogisk presentasjon av materialet som skulle stilles ut.<sup>20</sup> Av hensyn til bygningens kulturhistoriske verdier, måtte også alle inngrep være reversible. Dette er helt i samsvar med moderne antikvariske tenkning. Komiteen valgte derfor å bruke en kombinasjon av malte strievegger og løse draperier for å skjule manglende vedlikehold og slitasje i salene.

Ifølge Kielland hadde også flere av rommene på Akershus i eldre tid vært dekorert med malte draperier. Dette var dermed et grep som var i dialog med bygningens historie og tiden som deler av utstillingen omhandlet.

Rommene fikk – i samsvar med sin historiske egenart og perioden som ble vist i dem – et variert uttrykk. Margretasalen ble dekket med hvite draperier, noe som også bidro til å lysne den i utgangspunktet mørke salen. Under grønne og blå baldakiner var middelalderske skulpturer fra det gamle Oslo vist fram, blant annet av byens skytshelgen St. Hallvard og av Håkon V, som bygde middelalderborgen Akershus. Takbjelkene ble malt i rødt, og putene på benkene var også røde.

I Romerriksalen ble det montert «kraftige blaa guldkantede portierer, der stod vakkert til væggenes gamle graahvite kalkfarve».<sup>21</sup> En byste av Christian IV var plassert under en rød baldakin. I rommets mange nisjer ble kart og bilder fra byens sjøfartshistorie presentert. Bjelketaket var holdt i rødt og hvitt, og benkene i rommet var marmorert i de samme fargene.

Empirebyen ble tematisert i nordre skrivestue. Her var veggene drapert i «kraftig lysegult med grønne frynser ophængt mellom røde spyd».<sup>22</sup> I dette rommet hang også et relieff av kong

Karl Johan. Også Christian IVs sal hadde fått portierer om vinduene, her i kraftig rødbrunt. Taket var marmorert i olivengrønt. Her var det gamle taket blitt oppdaget i forbindelse med utstillingen, konservert og istandsatt til åpningen. Også i dette rommet var et kongeportrett: en byste av Haakon VII, samtidens monark.

Midt i rommene ble alle modellene – i ulik størrelse – plassert. Utstillingen besto i alt av 72 modeller, 78 statistiske figurer, åtte større kart og sju plansjer med grafisk fremstilling av skipsfartens utvikling.<sup>23</sup>

### **Ny kunnskap om byens eldste historie**

Noe av det mest nyskapende ved utstillingen var ifølge anmelder Jacob Christie Kielland i Teknisk Ukeblad fremstillingen av byens middelalderhistorie.<sup>24</sup> Ansvarlig for denne modulen var – som tidligere nevnt – arkitekt Gerhard Fischer, som hadde ledet flere av de store utgravningene i området de siste årene før utstillingen åpnet. Dette var første gang de nye funnene og tolkningene av dem ble presentert samlet.<sup>25</sup> Dette gjorde at denne avdelingen ble utstillingens «viktigste og mest interessante», ifølge anmelderen.

På bakgrunn av funn gjort under arkeologiske utgravninger i perioden

1865 til 1924 var det blitt utarbeidet flere nye modeller, som nå ga publikum innblikk i middelalderens byform og byliv. Fram til 1860-årene hadde det eneste man kjente av det gamle Oslo, ifølge Fischers katalogtekst, vært tre hvelvede rom fra Olavsklosteret i bispegårdens underetasje, et hvelvet rom fra den gamle bispegården i Ladegårdens kjeller, og et stenhus ved Oslo hospitals kirke, som man mente var en del av det gamle Fransiskanerklosteret.<sup>26</sup> I forbindelse med utgravningene fra midten av 1800-tallet hadde man avdekket ruinene etter St. Hallvardskirken, ruiner etter Mariakirken, gravplasser, kongsgården, rester av bispeborgen og dens ringmur, Haakon Vs teglverk, Olavsklosterets kirke, rester etter skomakerboder, Korskirkens ruiner, samt gjort en rekke andre funn. Dette gjorde at man nå kunne danne seg et godt bilde av hvordan middelalderens Oslo hadde sett ut. Gjennom fem modeller ble denne delen av byens historie presentert.

I sum viste denne delen av utstillingen «Oslo som den typiske middelalderby», ifølge anmelder Kielland. «Trange krokede gater med uregelmessige kvartaler forklarer at den hører til den type som 'har gjort sig selv', oprindeligheten opstaat som en 'gatekryssby', der

hvor Romeriksveien naturlig kom ned til sjøen.»<sup>27</sup> Videre fortalte utstillingen om kongsgården og bispeborgen med St. Hallvardskirken som de sentrale punktene i byplanen, og de mange kirkene på byens grunn, i stor kontrast til byborgerens små hus.

### **Kristianias borgerhus, forsteder og løkkeanlegg**

Bybrannen og anleggelsen av Christiania ble i utstillingen presentert som et byplanmessig brudd. Christiania var med sin rutenettplan og sine murhus en by med «et ganske andet bybillede» enn den selvgrodde middelalderbyen, skrev anmelder Kielland.<sup>28</sup> Han påpekte også at kunnskapen om bygningenes utforming på 1600- og 1700-tallet lenge hadde vært begrenset, men at Arno Berg hadde bidratt til å endre dette betraktelig de siste årene. Bergs dokumentasjon og forskning lå til grunn for presentasjonen av avdelingen som belyste tiden fra 1624 til 1878.

I utstillingen kunne man se modeller av bygårder, forstadshus og løkkebebyggelse fra 1600-, 1700-, og første halvdel av 1800-tallet. Publikum fikk også innblikk i Kristiania som en «ren bondeby» på 1600- og 1700-tallet med store bygårder, bygget rundt to gårdsrom, der det ene rommet stall og fjøs.



*Nordre skrivestue med modeller fra første halvdel av 1800-tallet. Over peisen henger et relieff av Karl Johan.*

FOTO: VÆRING FOTO



Totalt omfattet avdelingen, som omhandlet perioden 1624–1878, 33 modeller av bygninger og hele bymiljøer; både murhus, bindingsverks-hus og tømmerhus. Husene var fra selve byen, men også fra forstedene Vaterland og Enerhaugen. Komiteen hadde også hentet fram slottsarkitekt Linstows gamle modell av Slottet, laget i 1820-årene, til utstillingen. De fleste av modellene var i målestokk 1:50. Utstillingskatalogen fra 1924 gir en fullstendig oversikt over bygningene.<sup>29</sup>

### 1800-tallets og samtidens byutvikling

I denne delen av utstillingen ble blant annet den kommunale boligbyggingen etter første verdenskrig presentert. Den var satt i gang for å avhjelpe den verste bolignøden og mangelen på boliger etter krakket i 1899. Blant de nye boligområdene var Lindern, Ullevål, Torshov, Lille Tøien, Vøienvolden, Ilaløkken, Nordre Åsen og Rosenhoff. I tillegg trakk Aars fram modeller av bygninger med ulike funksjoner, som var kommet det siste tiåret eller som var under bygging: Lovisenberg kirke, Kristiania nye rådhus, Telegrafbygningen, Skøyen transformatorstasjon, Dr. Huitfeldts villa, Studenthjemmet på Blindern og Den norske amerikalinjens nybygg på Jernbanetorget – for å nev-

ne noen eksempler. Totalt ble det vist 34 modeller i denne avdelingen.

Både byarkitekt Harald Aars, som skriver om denne perioden i katalogen, og anmelderen i *Teknisk Ukeblad* var oppgitt over at mye av byutviklingen i siste del av 1800-tallet hadde foregått så lite planmessig. «Ofte var det enkeltmænds initiativ som blev bestemmende for en bydels anlæg», skriver Aars – og trekker fram eksempler som Grünerløkka, Homansbyen og Victoria Terrasse. *Teknisk Ukeblads* anmelder var særlig skuffet over at myndigheter og arkitekter ikke har utnyttet de mulighetene de hadde hatt for å skape en «vakker by», og at de også hadde latt så mye av den gamle sentrumsbebyggelsen gå tapt under 1800-tallets byfornyelse.

Anmelder Kielland vurderte denne siste delen av utstillingen som den svakeste. Avdelingen bar for mye preg av det «tilfeldige modelmaterialet som var for haanden», skrev han.<sup>30</sup> Blant annet savnet han mer om slottsarkitekt Linstow og flere av Grosch' arbeider, samt botsfengslet av Heinrich. E. Schirmer, Nasjonalgalleriet av Adolf Schirmer og Frimurerlogen av Henrik Nissen. I stedet var det her brukt for mye plass på en del «likegyldige saker», som bidro til å gi utstillingen et «kaotisk indtryk», et kaos

han mente også preget samtidens byutvikling. Men det fantes et positivt unntak: «Bare anlægget av Slottet og Karl Johansgate staar som en straalende undtagelse. Enten det nu i første række skyldes Linstow [slottsarkitekten] eller Carl Johan, saa er det dog denne storlinjede tanke som har reddet Kristiania.»<sup>31</sup>

Leiegårdsbebyggelsen fra siste del av 1800-tallet, som i dag har høy vernestatus, preget store deler av indre by på 1920-tallet, men fikk lite oppmerksomhet. Dette har sannsynlig sammenheng med at 1800-tallets murgårdsarkitektur og historismens arkitektoniske uttrykk sto lavt i kurs blant arkitekter og byplanleggere. Perioden ble helt fram til 1950-tallet omtalt som «stilforvirringens tidsalder», en tydelig nedvurdering av denne periodens inspirasjon fra historiske former.

### Publikumssuksess

Utstillingen, målt i publikumsinteresse, ble en «suksess», skriver komitésekretær Kielland i rapporten fra jubileumsfeiringen.<sup>32</sup> Komiteen hadde estimert ca. 20 000 besøkende og en visningstid på tre uker for utstillingen. Imidlertid var oppslutningen over all forventning, og visningstiden ble utvidet med flere uker. Totalt

var ca. 80 000 personer innom i de fem ukene den ble vist. Av disse var 46 000 betalende. De siste dagene var utstillingen gratis. I tillegg så en rekke skoler, studenter, foreninger og militære stasjonert på festningen utstillingen.

I tilknytning til utstillingen var det, som tidligere antydte, også utarbeidet en omfattende katalog med tekster fra komiteens medlemmer og flere av bidragsyterne. Her fikk leserne en innføring i byens historie fra middelalderen til i dag og en nærmere presentasjon av det utstilte materialet. Komiteens leder, Henrik Bergh, professor Edvard Bull, arkitektene Gerhard Fischer, Holger Sinding-Larsen og Arno Berg, byarkitekt Harald Aars og boligdirektør Harald Hals var blant skribentene. Interessant nok var By-museet – som var stiftet i 1905 – ikke trukket inn i utstillingsarbeidet, og bidro heller ikke med tekst eller bilder til katalogen. Det samme gjaldt Norsk Folkemuseum, som noen år tidligere, hadde laget en stor Kristiania-utstilling. Om dette skyldes faglige eller personlige motsetninger mellom aktørene, eller et ønske fra komiteen om å vektlegge arkitektur- og byutviklingshistorie som perspektiv i utstillingen, og ikke en mer «kulturhistorisk» tradisjon som museene kanskje ville

stått for, forblir åpent. Interessen for katalogen var også mye større enn forventet, noe som resulterte i at den kom i hele sju opplag! Komite-sekretær Kielland mener at en viktig årsak til utstillingens suksess var at pressen hele tiden viste interesse for prosjektet: «[...]saa at si daglig bragte avisene meddelelser og artikler».<sup>33</sup> Også med tanke på markedsføring var arbeidet med utstillingsprosjektet «moderne» organisert. Det var ansatt en egen «pressesekretær» for utstillingen, det ble arbeidet planmessig og konsekvent med informasjon, «reklame» og det vi i dag vel ville kalle profileringsmateriell. Blant annet ble det «lagt stor vekt paa at alle tryksaker likefra indbydelseskort til plakat og katalog var smukke og karakteristiske», skriver Kielland.<sup>34</sup>

### **Minner fra utstillingen lever videre**

Jubileumsutstillingen på Akershus i 1924 ble bare vist noen uker. Men den var likevel viktig. Både fordi den var den første større samlede presentasjonen av hele byens historie fra middelalderen til i dag og fordi den nådde ut til mange mennesker i de relativt få ukene den varte. Den klarte å samle publikum på tvers av byen, og den bidro til økt bevissthet om Akershus slott og festning som kulturminner.

Mange av modellene fra utstillingen lever videre i dag – og brukes fortsatt til å formidle byhistorie. Modellene fra middelalderens Oslo forvaltes nå av Oslo kommune, mens et utvalg av modellene fra 1624 og framover inngår i Oslo Museums samling. Blant sistnevnte er modellene av henholdsvis Rådhusgata 19 «Rådmanngården» (oppført 1626) og Kirkegata 15, «Collettgården» (bygget på 1600-tallet, ombygget på 1700-tallet), som begge vises i den faste utstillingen på Bymuseet.

*Lars Emil Hansen er kulturhistoriker, kurator og avdelingsleder for by- og teaterhistorie ved Oslo Museum.*

### **Noter:**

- <sup>1</sup> Hammer 1928, Kjeldstadli 1990.
- <sup>2</sup> Ytreberg 2014.
- <sup>3</sup> Se Fett 1923.
- <sup>4</sup> Bergh 1925 i Byfest.
- <sup>5</sup> For en nærmere beskrivelse av planene for jubileumsfestlighetene, se Kielland 1925 eller min artikkel i Tobias 2024.
- <sup>6</sup> Fett 1925.
- <sup>7</sup> Bergh 1924, s. 7.
- <sup>8</sup> Wetås 2000.
- <sup>9</sup> Bergh 1925, s. 2, Hammer 1928, s. 514. Se også bystyresak 154/1924: Forandring av byens navn.
- <sup>10</sup> Bergh 1924, s. 7.
- <sup>11</sup> Bergh 1925, s. 3.
- <sup>12</sup> Hammer 1928, s. 517. Liberty Bell er en kopi fra 1909 av en klokke ved samme navn i Philadelphia USA, støpt i London i 1752. Det er hevdet at denne ringte da den amerikanske uavhengighetserklæringen ble vedtatt i



Modell av Rådhusgata 19 «Rådmanngården», produsert til jubileumsutstillingen 1924. Denne kan ses i museets faste utstilling OsLove på Bymuseet.

## Litteratur:

- Berg, Arno 1924: «Den gamle by 1624–1878». I: Kielland, Thor B et. al (Red): *Oslo-Kristiania. 1047–1624–1914. Byhistorisk utstilling på Akershus Slot. Avholdt av Kristiania kommune. Kristiania.*
- Bergh, Henrik 1924: «Forord». I: Kielland, Thor B et. al (Red): *Oslo-Kristiania. 1047–1624–1914. Byhistorisk utstilling på Akershus Slot. Avholdt av Kristiania kommune. Kristiania.*
- Bergh, Henrik 1925: «Forord». I: Kielland, Thor B et. al (Red): *Byfest. Programmer og beretning utgit av komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924.* Steenske Forlag. Oslo.
- Fischer, Gerhard 1924: «Osloavdelingen». I: Kielland, Thor B et. al (Red): *Oslo-Kristiania. 1047–1624–1914. Byhistorisk utstilling på Akershus Slot. Avholdt av Kristiania kommune. Kristiania.*
- Fett, Harry 1925/1923: «Folkefesten en forsømt social oppgave». I: Kielland, Thor B et. al (Red): *Byfest. Programmer og beretning utgit av komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924.* Steenske Forlag. Oslo.
- Hammer S. C 1928: *Kristianas historie 1878–1925.* Bind V. J. W. Cappelen.
- Hansen, Lars Emil 1924: «Den store byfesten som ikke ble noe av». I: Bergkvist, Johanne (Red.): *Tobias. Tidsskrift for byhistorie.* Oslo Byarkiv. Oslo kommune.
- Kielland, Jacob Christie 1924: «Den byhistoriske utstilling på Akershus». I: *Teknisk Ukeblad* nr. 40/1924.
- Kielland, Thor B et. al (Red): *Byfest. Programmer og beretning utgit av komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924.* Steenske Forlag. Oslo.
- Kielland, Thor B et. al (Red): *Oslo-Kristiania. 1047–1624–1914. Byhistorisk utstilling på Akershus Slot. Avholdt av Kristiania kommune. Kristiania.*
- Kjeldstadli, Knut 1990: *Den delte byen 1900–1945. Oslo byes historie. Bind 4.* Cappelen. Oslo.
- Ytreberg, Espen 2014: *En forsvunnet by. Jubileumsutstillingen på Frogner 1914.* Press forlag. Oslo.
- Wetås, Åse 2000: *Namneskiftet Kristiania–Oslo.* Novus forlag. Oslo.

1776, men dette er ikke dokumentert. Kopien ble laget til minne om den fredelige unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge i 1905. (Thorbjørn Sirevåg i Store norske leksikon på nett, lest 22.6.24).

<sup>13</sup> Kielland 1925, s. 42.

<sup>14</sup> Kielland 1925, s. 43.

<sup>15</sup> Bergh 1924, s. 8.

<sup>16</sup> Hammer 1928, s. 516.

<sup>17</sup> Bergh 1924, s. 8.

<sup>18</sup> Kielland 1925, s. 40.

<sup>19</sup> Kielland 1925, s. 39.

<sup>20</sup> Kielland 1925, s. 40.

<sup>21</sup> Kielland 1925, s. 41.

<sup>22</sup> Kielland 1925, s. 41.

<sup>23</sup> Kielland 1925, s. 40.

<sup>24</sup> Kielland, J. C 1924, s. 342.

<sup>25</sup> Kielland, J. C 1924, s. 342.

<sup>26</sup> Fischer 1924, s. 31f.

<sup>27</sup> Kielland 1924, s. 342.

<sup>28</sup> Kielland 1924, s. 342.

<sup>29</sup> Bergh et. al 1924.

<sup>30</sup> Kielland 1924, s. 342.

<sup>31</sup> Kielland 1924, s. 342.

<sup>32</sup> Kielland 1925, s. 55.

<sup>33</sup> Kielland 1925, s. 55.

<sup>34</sup> Kielland 1925, s. 55.



## Året 1924

Oslo er en jubileumsfeirende by og er da også så heldig at den har to historiske data som kan markeres – Oslos grunnleggelse i år 1050 og Christiania i 1624. Det siste jubileumsår ebber nå ut, denne gang var det 350 år det dreiet seg om, mens man for bare 24 år siden feiret den anselige alder av 900 år. Når kommunen i anledning av disse mer eller mindre runde år satser både penger og krefter, ligger det et positivt ønske bak om å gjøre borgerne kjent med byens historie og at de som en følge derav vil interessere seg mer for det miljø de lever i.



*Jubileumsutstillingen på Akershus 1924, fra en av salene med modeller.*

FOTO: VÆRING FOTO

For 50 år siden var det den store by-historiske utstilling på Akershus som utgjorde den kommunale innsats. Den er tilbørlig beskrevet og kommentert, så det er liten grunn til å komme nærmere inn på den. Derimot kunne det kanskje være av interesse å se litt på hvordan året 1924 artet seg. Var forholdene her i byen vidt forskjellige fra de vi kjenner i dag? Til det kan man svare både ja og nei, mest ja. Nå er det ikke meningen å gi dyptpløyende analyser av de sosiale og kulturelle forhold, det er ikke Byminner det rette forum for – til det ville kreves en tykk bok. Hensikten er bare å gi små glimt fra byens liv og fortelle litt om hva som opptok folk. Og for å finne frem til det må vi gå til avisene.

### **Et urolig år**

Vi kan med en gang slå fast at det var et vanskelig og urolig år med store og langvarige arbeidskonflikter som førte til tildels harde konfrontasjoner. En rekord på over 5 millioner tapte arbeidsdager var resultatet av streiker og lockouter. Som en følge av dette ble de sosiale forhold, som allerede på forhånd var dårlige, ytterligere forverret. Arbeidsløsheten steg og kommunen brukte store summer på nødsarbeide og bespisning av tren- gende barn.



*Arbeidernes og Norsk arbeidsgiverforenings forhandlere under konflikten i jernindustrien våren 1924.*

FOTO: INGIMUNDUR EYOLFSON

De lønnspålegg arbeiderne hadde tilkjempet seg, ble raskt spist opp av prisstigningen. Fra 15. juni til 15. juli var den på ikke mindre enn 7%.

Bolignøden var et meget følbart problem. Det gjaldt først og fremst boliger, men også kontorlokaler var en mangelvare. For å bøte på dette siste forhold ble høybebyggelse i byens sentrum alvorlig diskutert. Det ble lagt frem en plan om høyere utnyttelse av Karl Johan-kvartalet som vakte atskillig oppmerksomhet. Til og med på den andre siden av Kjølen ble det reagert, idet Svenska Dagbladet be-

klaget at man kunne tenke seg «[...] detta sätt at fordärva den gemytliga 'Karl Johan'.» I tilknytning til denne diskusjonen fikk man også spørsmålet om fredning av gamle Kristiania-gårder etter Riksantikvarens forslag, som gikk inn for 19 byggverk. Det ble vist liten forståelse for denne listen fra de kommunale myndigheters side, det var de vanlige argumenter om trafikkregulering og høyere økonomisk utnyttelse av tomtene man fikk høre. Tanker om miljøet og dets betydning var overhodet ikke inne i bildet.



Byliv i «Grøndalen», 1924.

FOTO: ANDERS BEER WILSE

### Utvikling og miljø

Andre aktuelle saker vedrørende byen og dens utsende var Rådhusplanen og Vika-reguleringen. Den ble skarpt angrepet av blant andre Holger

Sinding-Larsen fordi den stengte byen ute fra sjøen. Utnyttelsen av Akershus var også oppe til debatt og det ble fremmet forslag om å gjøre dette historiske område om til folkepark. Godt

var det at man kunne kategorisk fastslå at Eidsvollsmonumentets endelige skjebne nå skulle avgjøres.

Vi var inne på miljøets betydning, og da bør det nevnes at det fremkom



advarende røster mot den tiltagende kraftutbygging. Man var redd for følgene for vegetasjon og dyreliv. En lignende tankegang hadde Østlandske Kredsforening for Naturfredning, da den protesterte hardnakket mot den forestående utbygging av Ulvøya. Det var stedets sjeldne planteliv som måtte reddes. Forurensningen av Frognerdammene var også fremme, de hadde utviklet seg til noen pesthull med ulidelig stank.

### Økt trafikk utfordrer

En viss trafikkregulering var blitt nødvendig i Kristiania av 1924. Bilenes antall var vokst sterkt siden verdenskrigens slutt. Det var ikke lenger «in» å harselere bileierne, for flere og flere ansette borgere skaffet seg bil. De første bensinpumpene dukket opp i gatebildet, det var stasjonære håndpumper som fikk sin plass i nærheten av de butikker som forhandlet ben-sinen. Tidligere hadde man kjøpt drivstoffet på kanner, bl.a. hos fargehandlerne. Trafikken i gatene ble nærmest dirigert etter hvordan den enkelte oppfattet situasjonen. At det ikke gikk godt i alle tilfeller, er selvsagt. Kjennskapet til de få eksisterende trafikregler var meget mangelfullt både hos de kjørende og gående. Kommunen bevilget penger til stipendium for en

politimann som skulle studere trafikkproblemer i utlandet. Ved hjemkomsten avla han en rapport, og det går tydelig frem at den hjemlige trafikk var udisiplinert i forhold til det han hadde sett i andre land. For å rette på dette mente han at det innenfor politiet måtte opprettes «[...] en for trafikreguleringen særlig skikket trop, som bestaar av raadsnare, besindige og bestemte folk, der gjerne bør være av en vis minimumshøide for at sees av alle i gaten [...]». – Parkeringsplasser var det sparsomt med, det var

etablert en på Kontraskjæret og en på Eidsvolls plass, men det var altfor lite. Ute på Skøyen ble det stasjonert en såkalt «doktorbil», det var en kombinert syke-, skade- og reparasjonsvogn. Den hadde et fullstendig utstyr av moderne reparasjonssaker og bildeler. Dessuten kunne den brukes som sykevogn, da den hadde en innelukket overbygning med bære. Til bilen var det også knyttet en lege som skulle rykke ut i tilfelle av større ulykker. Denne vidundervogn kunne tilkalles av trengende bilister på



*Trafikkulykke i Brugata. På skiltet på veggen står «Udsalg af Brændevin paa Flasker».*

FOTO: JOHANNES MARKUS HOLMSEN

veiene i Aker og Kristiania. Den var norsk bygget for Østlandske Petroleumskompagnis regning.

### **Brennevinsforbudets resultater**

Med et økende antall biler fulgte også biltyveriene, det var gjennomsnittlig to biler pr. dag som ble stjålet. Politiet mente at det var en bande som hadde gjort biltyverier til sin spesialitet. Fire unge gutter som ble tatt, hadde ikke mindre enn 25 biler på samvittigheten. Mange av disse kjøretøyene ble satt inn i smuglertrafikken. Og dermed er vi kommet inn på forbudet som satte sitt preg på datidens samfunn. Dette spørsmålet infiserte det politiske liv gjennom flere år og fikk to regjeringer til å falle. I 1924 var bare brennevinsforbudet igjen, hetvinen var blitt frigitt året i forveien. Det viste seg at ethvert forbud hadde den stikk motsatte virkning av hva man hadde tilsiktet. Stadsfysikus i Kristiania uttalte så sterke ord som at forbudet var blitt en knallende fiasko, og han fikk medhold av de fleste byleger. Dødsfall som følge av akutt alkoholforgiftning viste en betydelig stigning og drukkenskapsforseelsene i sin alminnelighet var skremmende høye. Mange tydde til skadelige surrogater som politur, hårvann og dunder, ja, til og med skosverte ble brukt, men

da som pålegg på brødet. Folk med bedre råd kunne skaffe seg drikkevarer ad andre veier. Apotekene solgte nemlig brennevin mot resept. Legene ble plutselig landets mest populære og omsvermede stand, og det var ikke småtterier som ved resepter ble utlevert til tørstende mennesker. Og de illojale leger sopte inn penger på trafikken. I en rettssak mot en doktor kom det frem at han i løpet av et år hadde skrevet ut 48 657 brennevinsresepter. 1. mars 1924 ble en ny reseptlov satt ut i livet som effektivt stoppet denne virksomheten. Dagen før var en av de travleste i apotekenes historie. Gjennom smuglingen hadde man forlenget funnet en annen vei til å skaffe seg «livets vann», og politiet hadde hendene fulle med å komme smuglerne til livs. Liten hjelp fikk de av publikum, lovbrysterne var beskyttet av en tett fortielse.

Disse forhold avspeilet seg selvfølgelig i gatebildet. Dertil kom en markant stigning av kriminaliteten. Det advares alvorlig mot at kvinner gikk alene i sentrum etter mørkets frembrudd, overfall hørte ikke lenger til sjeldenhetene. Usikkerheten i byens gater var en naturlig følge av de sosiale forhold med arbeidsløshet, bolignød og mangel på mat.

### **Kultur og forlystelser**

På den annen side må man forbauses over de mange og varierte kulturtilbud, for å bruke et moderne uttrykk, i form av utstillinger, konserter, revy og teaterforestillinger, man kunne velge mellom.

Hos Blomqvist, i Kunstnerforbundet og Kunstforeningen avløste den ene utstilling den andre, det var verker av kjente norske kunstnere som ble vist – Balke, Werenskiold, Kittelsen, Munthe, Svarstad og flere. I anledning 25-års jubileet til Ovnstøperienes Landsforbund ble det holdt to utstillinger, en over gamle ovner i Tivoli og en i den kongelige ridehall på Akershus. Den siste var en historisk fremstilling av ildstedets utvikling. Det norske frimerke fylte 75 år og det ble holdt en frimerkemønstring som var meget fyllestgjørende. Dette er bare noe av det som foregikk på utstillingsfronten. I samme forbindelse må nevnes at Nasjonalgalleriet i mars åpnet en ny fløy som publikum sto i kø for å se, mens årets store attraksjon var jubileumsutstillingen på Akershus.

For å vise hva som foregikk innen teater og musikkliv har jeg valgt ut en tilfeldig dag i oktober og sett hva den hadde å by: Nationaltheatret: Den politiske Kandestøber, Centralteatret: I den syvende Himmel, Det Norske



*Publikum i Centralteatret, 1927. (Jubileumsforestilling for Vestheim skoles gymnasiesamfund «Heimdal», 10.12.1927.)*

UKJENT FOTOGRAF



Teater: Bygdefiff, Casino: Revyen «Verden og vi», Mayol teatret: Luculus, Chat Noir: Revy, Theatre Moderne: Revyen «Der har vi det», Dovrehallen: Lygtemandens revy «Med Lys og Lygte». På Inga Bjørnsøns barne-teater fikk man se «Prinsessen paa erten» og i teltet til Cirkus Norbeck var det parade-forestilling.

Når vi snakker om barneforestil-

linger, må vi nevne den betydningsfulle premieren på Nationaltheatret 2. juledag. Da ble Sverre Brandts «Reisen til Julestjernen» vist for første gang, og siden har det stykket år etter år frydet nye kull av barn og foreldre. For de musikkinteresserte var det også flere muligheter. Bergljot Ibsen holdt kirkekonsert i Fagerborg kirke, mens Elisabeth Munthe-Kaas

hadde Kjerulf-aften i Logens store sal. I Calmeyerгатens misjonshus ble det spilt musikk av Grieg dirigert av den finske dirigent Georg Schneevoigt, og i Aulaen spilte en kvartett fra Budapest Beethoven, Mozart og Haydn. Musikklivet var stedbarnet, byen hadde lite tilfredsstillende lokaler å tilby, men man hadde oppe til debatt hvor både opera og konsertsal skulle



Oslo Musikerforening 25 års-jubileum i 1924. Dirigent Johan Halvorsen (1864–1935) i forgrunnen.

UKJENT FOTOGRAF

plasseres. Hvordan var det mulig å få en slik mangfoldighet til å lønne seg?

Man må huske på at det også var 14 kinoer. Kristiania var jo en meget mindre by enn dagens Oslo, men mere avgjørende skulle det være at det på den tid var langt færre som hadde økonomisk overskudd til fornøyer. Og allikevel! Det var vel kanskje heller ikke den gang så lønnsomt med kulturelle tiltak selv om de fleste kunstnere levde fra hånd til munn. Opera Comique var gått konkurs tidligere på året og flere av de nevnte teatre fikk ikke eksistere så mange årene fremover.

### **Rundtelefonering eller ljoming? Interesse for sport øker**

En av de mange forklaringer på at folk besøkte kinoer, teatre og konserter, kan være at radio og TV ikke holdt folk hjemme i sin stue. Regelmessige radiosendinger kom ikke i sving før våren 1925. I november året før var det private Kringkastingssselskapet A/S stiftet.

Om selve navnet hadde det vært en lang diskusjon. Det var telegrafdirektør Nickelsens egen oversettelse av det engelske broadcasting. Man må jo være enig med direktøren at det tross alt var bedre enn forslag som rundtelefonering, bredkasting eller



*I 1924 ble revyen Uten en tråd spilt 112 ganger på Chat Noir. Fra venstre: Lalla Carlsen, August Schønemann og Botten Soot.*

UKJENT FOTOGRAF

ljoming. Og så lenge man ikke fikk ordet «Riks» foran så gikk det jo også an å uttale. I desember ble det satt i gang en vellykket prøvesending fra Telegrafbygningen, som resulterte i en stor interesse fra publikums side. Dagens store folkeforlystelse, sporten, var i 1924 ennå på et beskjedent stadium. Til daglig kunne man i avisene finne 2–3 spalter om idrettslige

begivenheter, mens det mandagene kunne gå opp i en hel side. Men dette året var det olympiade i Chamonix, og da de norske prestasjonene begynte å bli kjent, kunne den nasjonale begeistring begynne å koke hos noen og enhver. Da olympiadeltagerne vendte hjem ble de møtt av fakkeltog som jublet mot sine helter, Tullin Thams og Thorleif Haug. Og fest ble det



*Luftig svev av Sverre Helgesen under friidrettsstevne på Bislett Stadion, 1924.*

UKJENT FOTOGRAF

holdt for dem på Bristol hvor tusen mennesker var med. Enkelte falt dette tungt for brystet, som for eksempel en innsender i Aftenposten undertegnet «Den ensomme». Han skriver som et apropos til Holmenkolldagen at han gikk på Blom, hvor de siste levninger fantes som interesserte seg for noe mer enn sport og som mente at menneskenes åndelige føde ikke bør være sportsreferatene alene. Dette er nok en sterk overdrivelse, for det var

nettopp på denne tid at sansen for kroppskultur og friluftsliv for alvor slo igjennom i alle lag av folket, og det var den enkeltes fysiske utfoldelse som tellet. Stjerneidretten virket foreløpig som en inspirasjon og ikke som en lammelse av egeninnsats.

### **Kvinner og arbeid**

Hvilke spørsmål var oppe til debatt? Forbausende mange diskuterer vi fremdeles, som f.eks. kvinnens

stilling. Men her er emnet selv det eneste likhetpunkt, problemene er noen helt andre. En kjent lege ber i en appell til byens forretningsmenn at de må kutte ned kontortiden en time for sine damer. En arbeidsdag fra kl. 9–4 var alt for lang for disse unge kvinner, det var i det hele tatt en kjensgjerning at kontorarbeide ikke var en passende beskjeftigelse for unge damer.

Han kan kun beklage at kvinnene vil likestilles på alle felter, også der hvor de ikke hører hjemme. Gifte kvinners rett til arbeide utenfor hjemmet er det foreløpig liten forståelse for, unntatt selvfølgelig de som er nødt av økonomiske grunner. I denne forbindelse kan det nevnes at for første gang finner man to parkanter i Frognerparken. For dem som hadde råd til å betale barneparkering, var den ikke så vesentlig, da langt de fleste hadde fast hjelp i huset. I avisene averteres det også etter enepike, kokke, barnepike eller stuepike side opp og side ned.

Hva kan vi mere generelt lese om i avisene? Jo, pundfallet skapte bekymring. Kommunen ble kritisert for sin bruk av skattepengene. Man noterte med forferdelse en korrupsjonsskandale i Amerika hvor ledende politikere var innblandet. Lektorer gikk til felts mot sidemålsstilen til artium.





*Kvinnelige kontorarbeidere ved Lilleborg fabrikker.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE

Geologer fastslo at det var små utsikter til å finne olje i Norge, det gjaldt riktignok fastlandet.

Med disse korte og tilfeldige glimt står det bare tilbake å fortelle at året symbolsk gikk ut med en forrykende storm som veltet juletreet på Karl Johan.

*Else Margrethe Boye «Missa» (1920–2005) var konservator på Oslo Bymuseum fra 1950 til 1988. Hun ble tildelt æresprisen «Bypatrioten» av Oslo Byes Vel i 1991 og ble æresmedlem av Bymuseet i 2002. Missa var Byminners andre redaktør. Hun overtok etter Harald Hals II som etablerte tidsskriftet*

*i 1955, til Bymuseets 50-års jubileum. Nummer 4/1974, som denne artikkelen er hentet fra, var hennes siste Byminner-utgivelse.*

## Tyvetallet – det nye Oslo

**1920-tallet var preget av sterke motsetninger og nye visjoner. Kristiania ble til Oslo og var landets sentrum, både politisk, økonomisk og kulturelt. Men tidene var også tøffe for mange.**

Boligmangel og høye priser bremset den langvarige veksten og utløste «Storstreiken» i 1921. Livet i de nye «jobbetidsvillaene» sto i sterk kontrast til hverdagen i fattigkvarterene på østkanalen. Men viktige endringer var på vei. Kommunen tok grep og satte i gang omfattende boligprosjekter. Barns oppvekstvilkår ble bedret gjennom barnehage tilbud, lekeplasser og helsetilbud på skolen. 8-timersdagen var innført i 1919, og den nye fritiden ble fylt med sosiale og kulturelle aktiviteter. Bildene fra danserestauranter, turer i marka og utflukter i automobil har derfor gitt oss et kollektivt minne om «de glade 20-åra», og ikke helt uten grunn!

Her vises et knippe fotografiske blikk fra Oslo på 1920-tallet. Til noen av fotografiene har museet sparsomt med opplysninger. Hvis du vet mer om hva bildet viser, er vi takknemlige for innspill, send gjerne inn til [foto@oslo-museum.no](mailto:foto@oslo-museum.no), takk!

### Ankomst Vestbanen 1925

Travle mennesker strømmer inn fra perrongen på Vestbanen. Stasjonen var knutepunkt for trafikk fra Drammen og etter hvert for alle sørvestgående ruter. Jernbane og trikk la grunnlaget for nye villastrøk og «Egne hjem»-kolonier vest for byen. Togets punktlighet gjorde det mulig for folk å arbeide i sentrum, og bo i grønne områder utenfor bykjernen. Villastrøkene utover på Nordstrand er et tilsvarende fenomen.

Andre motoriserte rutetilbud som buss bidro også til å dempe presset på den overfylte byen. De vestlige forstedene fikk et umiskjennelig middelklassepreg, mens arbeidernes ble boende i byen. Et nærmere blikk på passasjerene bekrefter at de utgjør en velkledd forsamling. Kvinnene har korte kjoler og kåper, og bøttehatten er populær. Herrene stiller i dress og stort sett bløte filthatter. Ikke et hatteløst hode eller en enkel sixpence å se! Mannlige funksjonærer som jobbet på kontor var en raskt voksende del av arbeidstagerne fra denne delen av byen, og de brukte dress som arbeidsantrekk.

Men fotografiet forteller mer. Det antyder at dette ikke er en helt vanlig dag, for flere av kvinnene har med seg blomster. Hvor har de vært eller hvor skal de? Det ble arrangert flere store kongresser på 20-tallet. Er de på vei til noe slikt, eller har de deltatt på en utstilling og vunnet priser for sine bidrag?

FOTO: BECKS PRESSEKONTOR









### **Et trygt liv på Lindern**

Lindern hageby ble bygget ut av Kristiania kommune mellom 1917 og 1921. Boligmangelen var prekær ved inngangen til 1920-tallet, og arbeiderstrøkene var hardest rammet. Etter store demonstrasjoner kom det krav om at kommunen måtte ta større ansvar for boligbyggingen, og flere store, kommunale prosjekter ble gjennomført i ytre bydeler som Torshov, Ila, Jessenløkken og her på Lindern.

Bare 1% av byens arbeiderfamilier eide sin egen bolig. Folk flest leide boligene sine, og boligvalget var gjerne styrt av hvor det var arbeid å finne. 8-timersdagen hadde gjort det enklere for folk å få tiden til å strekke til. Likevel var det unaturlig å kaste bort mye penger på arbeidsreise når økonomien var trang.

Lindern hageby består av fem storgårdskvartaler med 516 ett-, to- og treromsleiligheter. Gårdene er i pusset eller upusset teglstein med mansardtak, de fleste med tre etasjer. Kvartalene har en buet utforming og bygningene omkranser store grønne, og åpne gårdsrom. Fotografiet viser de nyreiste gårdene og den romslige gårdsplassen mellom dem. Hagebenkene er på plass, men hverken busker eller trær er kommet i jorda. Bak den staselige porten skimtes Lovisenberg kirke. Visjonen om barn i fri og sunn utfoldelse virker litt fjern, med det får fotografens besøk kanskje ta skylden for.

UKJENT FOTOGRAF









### **Fristelser fra fjern og nær**

Hva med kinesisk parasoll, eller en lett og luftig silkebukse? Bare kjenn hvor behagelig den er å ha på!

1920-tallet revolusjonerte kvinnemoten, og de unge gikk foran. Kjolens silhuett ble som et rør, skjørtet kort og armene bare. For første gang på flere hundre år ble kvinneklærne behagelige å bevege seg i. Mange kvinner gjorde opprør gjennom klesvalg og hårsveis. De tok også utdanning og lønnet arbeid, og tillot seg en friere livsstil.

Men tidene var vanskelige. Utenlandske varer av alle slag flommet inn over det norske markedet og skapte uro i norske bedrifter. I 1920 ble Norges varemesse etablert for å fremme handel og forhindre at utenlandske varer fortrenget de norske. Under LO-kongressen i Oslo i 1925 kom det vedtak om yrkesforbud for gifte kvinner, og fra 1928 innførte også kommunen tilsvarende regler. Politisk aktive kvinner i alle partier reagerte. Samtidig steg massearbeidsledigheten gjennom tyveårene og skapte nød blant vanlige folk.

Messene og utstillingene som ble vist ved Akershus festning ble likevel en stor attraksjon. I 1926 kunne man gå på hundeutstilling, sikre seg nyheter fra byggebransjen, følge med på utviklingen av nye elektriske komfyrer eller ta kjøresten med på tur i luftballong. Designerne i Oslos mange konfeksjonsbedrifter lot seg uten tvil inspirere av impulsene de fant i det orientalske hjørnet på varemessene. Om plagget var sydd i Paris eller Pilestredet skulle ingen kunne se.

FOTO: BECKS PRESSEKONTOR

## Automobilens tidsalder

I automobilverkstedet på Grev Wedels plass kunne disse kyndige mekanikerne fikse de fleste skader på kundenes kjøretøyer. Mellom 1920 og 1925 firedoblet antallet biler seg fra rundt 6700 til over 25 200 på landsbasis. Svært mange av dem gikk i byene, og spesielt i Oslo. Behovet for bilverksteder økte tilsvarende. Mekaniske verksteder utgjorde en stor andel av tidens mannsarbeidsplasser. Maskindrevne kjøretøyer som bil, tog og trikk krevde spesialister og underlevere- randører. Dermed økte også etterspørselen etter teknisk kyndig arbeidskraft, og lønningene ble høyere.

De første bilene hadde sine svakheter. En av de store forbedringene som kom, var de lukkede karosseriene. De eldre åpne modellene begrenset i praksis bilbruken til sommerhalvåret. Veistandarden var et annet problem. Grusen på vei og gater virvlet opp så mye støv at fotside kjørefrakker og tetsittende hodeplagg var nødvendig ved lengre turer, for eksempel til Grorud eller Bærum. Masseproduksjonen av biler på tyvetallet fikk prisene ned, men bilen var langt fra noe allemannseie.

Fra statlig hold var det skepsis til privatbilismen. Den ble, med god grunn, sett som en farlig konkurrent til offentlig drevet kollektivtransport. I 1924 ble alle de private sporvognselskapene kjøpt av kommunen og samlet i ett selskap. Et nett av forstadsbaner ble også etablert og lettet arbeidsreisene inn og ut av byen. Hestens dominans i bytrafikken var definitivt over i løpet av 20-tallet.

FOTO: JOHANNES HOLMSEN











### Siste nytt!!!

Tyvetallet var et kontrastfylt tiår. Norge fikk sin del av problemene i den internasjonale økonomien. Folk var blitt lesende, og nyheter fra inn- og utland hadde begynt å interessere folk flest. Avisene skrev om storstreiken i -21, brennevinsforbud og smugletokter, konkurser og arbeidskonflikter. Boligkøene var også et tilbakevendende tema.

Osloavisene hadde et opplag på flere hundre tusen lesere, og tilbudet av aviser og ukeblader økte. Det samme gjorde reklameplakater for teater, kino og konserter. Hovedstaden var fortsatt en livlig handelsby som langt på vei levde av lokal omsetning. Og det var fortsatt folk som kunne, og ville more seg. Lønnsnivået var det høyeste i landet, så de som hadde fått beholde arbeidet hadde god betalingsevne. Ved siden av at selve papirproduksjonen steg, økte også antallet grafiske bedrifter. Den grafiske industrien ble faktisk byens 3. største, regnet ut fra produksjonsverdien.

Oslo Illustrerte satset på å kapre markedet med ferske fotoreportasjer fra hovedstaden. De laget portrettintervjuer med kjendiser, kommenterte kulturlivet og besøkte severdigheter i utlandet. Bladet kunne minne om dagens Se og Hør, og når et nytt nummer ble sluppet strømmet kundene til aviskioskene. Kiosken på fotografiet sto på området til Varemessen, så de ivrige leserne er muligens agenter som håper å se sin egen salgsstand presentert i bladets siste nummer?

FOTO: BECKS PRESSEKONTOR









### **...vekk fra de støvete og kvalme gater...**

#### **Barnas tiår**

Vera Hansen – Norges første parktante – var en pionér! Hun startet på eget initiativ et fast tilbud tilrettelagt for barn i Frognerparken. Ideen om barneparker kom fra kvinnesaksforkjemperen Fernanda Nissen som var leder i byens parkutvalg. Etter inspirasjon fra Sverige fikk hun med seg bygartner Marius Røhne på tanken om tilrettelegging for barn i de offentlige parkene.

Vera Hansens tilbud var bygget på reformpedagogikken, og innebar at barn skulle tas på alvor og få utvikle og utfolde seg på egne premisser. Her ser vi henne i arbeid i 1924. Legg merke til at hun løper sammen med barna. Barneparkene var også et uttrykk for en begynnende kvinnefrigjøring ved at de skapte arbeidsplasser for kvinner, samtidig som de avlastet husmødrene.

Omtrent samtidig fikk den tyske pedagogen Friedrich Fröbels ideer fotfeste i barneasylene, som var forgjengeren til dagens barnehager. De var den gangen rene oppbevaringssteder for barn med utearbeidende mødre, og preget av moralsk oppdragelse og praktisk arbeid. På 1920-tallet fikk reformpolitikken også innpass i barnehagene. Barns naturlige utfoldelse skulle styre tilbudene og de voksne skulle ha en aktiv deltagelse i oppdragelsen. Utfordringen var at behovet for langtidsplasser var langt større enn tilbudet, og det var lange ventelister.

FOTO: FOTOCENTRALEN A.S.

### Ung på Tyvetallet

De tradisjonelle kjønnsrollene var i endring. Fra slutten av 1800-tallet kunne unge kvinner tillate seg å spasere på øvre del av Karl Johans gate samtidig med at unge menn også var der. Det hele skjedde innenfor rammer som sikret både anstendighet og trygghet. Denne tradisjonen holdt seg, og her ser vi dem anno 1925.

Unge kvinner vandrer i små flokker på det godkjente strekket mellom Universitetet og Grand Hotel. De er pyntet og forventningsfulle for dette er tiden og stedet for «å se og bli sett». Fortsatt gjelder visse regler, men utenlandske besøkende beskriver dem som friske, stilige og muntre. De flørter med blick og smil, og er mindre diskre enn før. Men de går på stram line mellom beundring og kritikk.

Samtidige journalister har kommentert på dette pikante spillet, der unge kvinner tillater seg å ta rommet og ikke lenger slår øynene ned hver gang de får en manns oppmerksomhet. De er mer direkte, men må vokte seg nøye for å unngå folkesnakk. Et dårlig rykte kan spolere mulighetene i det tøffe ekteskapsmarkedet. Utvandringen til USA trakk flest unge menn, og hadde skapt et overskudd av unge kvinner i landet.

FOTO: BECKS PRESSEKONTOR











### Sommer på Skansen

En øl i ettermiddagssolen! Gjestene på Skansen restaurant på Kontraskjæret nyter utsikten over havna. Innføringen av 8-timers arbeidsdag i 1919, som også innebar åtte timer fritid og åtte timer hvile, revolusjonerte folks hverdag. Fritidsaktiviteter og sosial omgang ble mulig i mye større grad enn før. Nå kunne man bruke byen på en helt ny måte, og besøk på restaurant, kino, teater og andre underholdningstilbud ble en populær del av manges liv.

Mennene dominerer uteserveringen, iført dress og den obligatoriske hatten. Den var en integrert del av antrekket. Den bløte filthatten og «straw boateren» er mest populære. Kvinner dukker oftere opp i bybildet, men ikke på restaurant uten å være ledsaget av en mann, og aldri alene. Kvinnene var nok friere enn før, men veien til likestilling var lang.

Skansen ble tegnet av arkitekten Lars Backer i 1926 og åpnet året etter. Restauranten var Norges første funkisbygg, og ble revet i 1970.

FOTO: MITTET & CO

### En sunn sjel i et sunt legeme

Solbad, sjøbad og karbad. Renslighet sto høyest på listen over oppdrag en moderne husmor hadde ansvar for. Ny kunnskap om forholdet mellom smitte og manglende renslighet resulterte i skolering av unge husmødre.

Livet kunne være utfordrende i de trangbodde leilighetene på byens østkant. Alt vann måtte bæres inn, og ut igjen. Boliginspektør Nanna Broch og hennes kolleger rapporterte og fotograferte fra leilighetene de besøkte, og leger og lærere bekreftet at slike forhold måtte føre til fysisk og psykisk sykdom. Tidlig på 1900-tallet oppsto derfor «hygienebevegelsen», som en bred aksjon for bedring av folkehelsen. Reforminnstilte politikere, pedagoger, kunstnere, helsepersonell og ingeniører iverksatte kampanjer og tiltak som endret livsstilen for folk flest.

Rundt 1920 begynte endringene å bli synlige, og resulterte blant annet i at barn, kvinner og menn tok i bruk badedrakter som eksponerte store deler av kroppen for sol. Saltvannsbad inngikk først i rene helseprogrammer, men gradvis ble bading sett på som en av friluftslivets gleder. Svømmeopplæring fikk høy status, og strandparker ble anlagt flere steder langs Oslofjorden. Den «osloske» søndagsturen i Marka fikk også innpass i familielivet.

Disse jentene har slått seg ned i gresset, parasollen er på plass og de fleste har beholdt skoene på. Her er det nemlig solbading, ikke sjøbading som pågår!

FOTO: ANDERS B. WILSE





30779  
Wilse. Eneret









### Nye møteplasser

*The Original London Jazz Devils* spiller opp til dans i 1921, i restauranten på Mayol-teateret. Musikerne George Ruthland Clapham, Bertin Salnave, Alexander Howard Williams, S. Sherman, og R. Jacobs tok oppdrag på hoteller og restauranter og hadde braksuksess i byen.

Dette året slo «sjess» gjennom i hovedstaden. Jazzmusikken, som var basert på afroamerikansk musikk med røtter i sørstatsblues og ragtime, ble veldig populær. Den Norske Amerikalinjens regelmessige passasjertrafikk over Atlanteren fra 1913 gjorde det enklere å importere noter og plater, og det var stor åpenhet for nye impulser. Ryktene om den nye musikkformen kom også til landet gjennom unge utvandreres Amerikabrev.

Jazzen ble først oppfattet som en fri og utemmet danseform. Det samme synet hadde mange på musikken og på utøverne, som ble møtt med en blanding av frykt og fascinasjon. Mens «sjessen» trakk fulle hus på Grand og Bristol ble musikerne direkte latterliggjort for å kle seg som hvite mennesker, i dress og lakksko. Musikerne fikk nok stå på scenen, men hadde ikke uten videre adgang til hotellets restaurant.

FOTO: ANDERS B. WILSE



### Dans på dekk

Med ny musikk kommer også ny dans! Kanskje er det foxtrot som danses av de unge parene på dette båtdekket i Oslofjorden? Den livlige dansen stammer også fra jazztradisjonen i USA, og ble populær i Norge i løpet av de første tiårene av 1900-tallet. Den britiske tedansen var også et ettertraktet konsept. Spesielt vanlig var det å arrangere tedans på ettermiddagen om bord på marinefartøy som lå til kai, med enkel servering og liveband.

Nye normer førte til mer omgang mellom kjønnene. Ser du hvor lett på tå danserne er? Korsettet, puffermer og de lange skjørtene er byttet ut med flapperkjolen med kortere skjørtelengde og tynnere stoff. Den nye moten bidro til at kvinnene kunne bevege seg langt friere, man kunne svaie, klemme og hoppe! Da kom også frynsene og volangene til sin rett og for første gang ble kvinnes ben synlige. Dette førte til et større marked for sko og strømper, og glem ikke frisørene som klippet og klippet, og tryllet fram den korte «bob'en». Mennenes stil ble også mer avslappet og kroppsnær.

«Fart» var et stikkord i de unges mote, og gjenspeilte både nye kulturimpulser og ingeniørenes tekniske vidundere. Mange konservative eldre syntes jazzkulturen var en dekadent og umoralsk trend, og bekymret seg dypt for tidens lettsindighet.

FOTO: BECKS PRESSEKONTOR

Artikkelen bygger på en utendørsutstilling på Bymuseet fra 2021.

Konseptutvikling og kuratering:

Linken Apall-Olsen, Seniorkurator tidl. avdelingsleder

by- og teaterhistorie.

Vegard Skuseth, fotoarkivar.

Stine Sørberg, fagkonsulent formidling, museolog.











# Oslos scener på 1920-tallet: Teatre, haller og kabareter

Et muntert bilde ligger igjen i folkeminnet fra 1920-tallet, med kvinner i korte kjoler, raske biler og charleston. Men det er også en tid med sterke sosiale konflikter. Verdenskrigen er over, men arbeidsløsheten er skyhøy, likeså er renta, og den ene banken etter den andre bryter sammen. I Russland har det vært revolusjon, og i Norge øker klassekampen i takt med klasseforskjellene. Byen har vokst i full fart og det er stor husmangel for de over 260 000 menneskene som bor der i 1920. Brennevinsforbudet varer fram til 1927. Med storbylivet kommer også et økende behov for underholdning. Samtidig som kinoer vokser fram og blir folks favorittunderholdning, spilles det mye teater, opera, revy og kabaret. Denne artikkelen gir en oversikt over teatre og andre scener i denne perioden.

- 1 AKERSGATA 38**  
Centralteatret (1897–)
- 2 JOHANNE DYBWADS Plass 1**  
Nationaltheatret (1899–)
- 3 ROSENKRANTZ' GATE 8**  
Det Norske Teatret (1913–1931)
- 4 ROSENKRANTZ' GATE 10**  
Det Nye Teater (1929–1959)
- 5 STORGATA 22**  
Dovrehallen (1900–1941)
- 6 STORTINGSGATA 16**  
Opera Comique (1918–1921)  
Casino Teater (1921–1928)
- STORTINGSGATA 20 (Christiania Tivoli)**
- 7 Cirkusbygningen (1890–1935)**  
Cirkus Verdensteater (1908–1935)  
Inga Bjørnsøns barneteater (1922–1924)
- 8 Portbygningen (1890–1935)**  
Den Røde Lygte (1919–1923)  
Det Frie Teater (1924)
- 9 Tivoli Teater (1877–1937)**  
Theatre Moderne (1914–1925)  
Klingenberg Teater (1926–1927)  
Chat Noir (1927–1937)
- 10 Røde Mølle (1927–1935)**
- 11 STORTINGSGATA 26**  
Chat Noir (1919–1927)  
Balkongen (1927–1928)
- 12 UNIVERSITETSGATA 26**  
Mayol (1921–1926)  
Intimteatret (1921–1922)
- 13 YOUNGSTORGET 2 (NYTORVET)**  
Maxim (1913–1923)



*Tiller Girls på Casino, 1926.*

UKJENT FOTOGRAF

## Stortingsgata 20: Christiania Tivoli

Omtrent der Høyres hus ligger i dag, ligger på 1920-tallet Christiania Tivoli. Det store området med hager, restauranter og spillesteder strekker seg mellom slumstrøket Pipervika, som ligger ned mot bryggen, og det finere strøket som har vokst fram nedenfor Slottet, rett overfor Nationaltheatret og Universitetet. Oslo, eller Kristiania som byen het fram til 1924, er en delt by, med et stort sosialt skille mellom øst og vest. Utelivet er like delt som resten av byen, men i de forskjellige bygningene i Tivolihaugen samles flere samfunnssjikt.

### Portbygningen

Hovedinngangen til Tivoli ligger i Stortingsgata. Her ble det i 1890 reist en bygning som blir kalt Portbygningen, tegnet av arkitekt Ove Ekman. Det var i andre etasje på Portbygningen at Bokken Lasson flyttet inn i 1912 med Chat Noir, sin nyetablerte litterære kabaret. Teatret er inspirert av kabaretene i Paris, og denne kunstformen kommer til å ha stor innflytelse på utviklingen av scenekunsten på 1920-tallet. Da Chat Noir flyttet ut i 1919, ble lokalet leid av komponisten, filmpioneren og forretningsmannen Halfdan Nobel Roede, som pusset opp og bygget ut scenen. Her skulle han en kort stund



Portbygningen til Christiania Tivoli, 1920.

FOTO: ANDERS BEER WILSE / NORSK FOLKEMUSEUM



Begge foto: Den Røde Lygte, 1920.

FOTO: ANDERS BEER WILSE





*Cirkusbygningen, 1935.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE

drive kabareten Den Røde Lygte, med Herman Wildenvey som kunstnerisk leder.<sup>1</sup> Så tar kabaretsangeren Henrik Dahl over og driver den en stund til.

Det er få teaterscener i byen, og i de følgende årene blir lokalet i Portbygningen brukt sporadisk til diverse initiativer, særlig for en voksende bevegelse av små, intime teatre. Det var dette lokalet revymannen Victor Bernau leide i 1924 for å sette i gang Det frie Teater, et kortvarig prosjekt inspirert av Théâtre Libre i Paris. Skuespilleren og instruktøren Agnes

Mowinckel, som jeg skriver mer om nedenfor, sto for regien av teatrets eneste produksjon: Fernand Crommelyncks *Den praktfulle hanrei*, som fikk svært gode anmeldelser. Her høstet skuespilleren Tore Segelcke sin første store suksess. Det kontroversielle ved forestillingen lå i den erotiske tematikken i stykket, men byen viste seg å være klar for slikt og det skapte ikke problemer.<sup>2</sup> I 1925 ble lokalet igjen brukt da Jens Holstad spilte noen få forestillinger der med Det lille Teatret.<sup>3</sup>



*Arbeiderpartiet har møte på Cirkus Verdens-teater, 1924.*

FOTO: NARVE SKARPMOEN / NASJONALBIBLIOTEKET



## Cirkusbygningen

Byens egen sirkusbygning lå også på Tivoli-tomten. Det var en stor, monumental bygning i rød teglstein, som ble reist samtidig som Portbygningen og tegnet av samme arkitekt. Allerede i 1908 blir bygningen tatt over av Kristianias kinematografer og omdannet til en kino, kjent som Cirkus Verdensteater. Likevel blir lokalet fortsatt anvendt til andre formål. Rundt 1920 brukes det for eksempel av Inga Bjørnsens barneteater, og «trekkspillkongen» Hans Erichsen arrangerte et Norgesmesterskap der.<sup>4</sup>

## Tivoli Teater og Røde Mølle

Helt innerst i Tivolihagen, ved siden av sirkuset, lå det fra gammelt av et lite teater. På slutten av 1800-tallet ble teatret renovert og huset både gjesteforestillinger og mer eller mindre kortlevde lokale teaterselskaper. Her drev den britisk-ungarske Benno Singer en folkelig varieté kalt Theatre Moderne, som fungerte mellom 1914 og 1925. På sommertid holdt de til i en hall som var flyttet til Tivoli fra en utstilling på Frogner i 1914. I 1927 ble hallen bygd om til danserestauranten Røde Mølle, hvor det også ble holdt konserter.

I 1926 tar restauratøren Sigurd Paulsen over teatret, gir bygningen en



*Tivoli Teater, 1932.*

FOTO: RUTH RAABE



*Interiør på Theatre Moderne, 1914–1920.*

FOTO: NARVE SKARPMOEN / NASJONALBIBLIOTEKET



*På Theatre Moderne, ca. 1920.*

FOTO: NARVE SKARPMOEN / NASJONALBIBLIOTEKET



*Røde Mølle, 1925–1930.*

FOTO: KARL HARSTAD

ansiktsvask og ansetter Th. Klausen som kunstnerisk leder. På det gamle Tivoli Teater, som på dette tidspunktet heter Klingenberg Teater, blir det i løpet av et par sesonger spilt alt fra folkelige forestillinger til alvorlige oppsetninger som for eksempel August Strindbergs *Faderen*.<sup>5</sup> Men det varer ikke lenge. I 1927 flytter Chat Noir inn i det gamle teatret og holder til der helt til hele Tivolihagen blir revet i 1937, for å gi plass til det nye rådhuset.



*Chat Noir, 1927.*

FOTO: HANS HENRIKSEN / NASJONALBIBLIOTEKET





*Nationaltheatret til venstre, Brødrene Hals' Koncertsal i midten og til højre Cirkusbygningen, ca. 1905.*

UKJENT FOTOGRAF



## Johanne Dybwads plass 1: Nationaltheatret

På begynnelsen av 1920-tallet er Nationaltheatret et veletablert og stabilt teater. Bygningen Henrik Bull tegnet hadde åpnet sine dører i 1899, og Halfdan Christensen har vært teatersjef siden 1911. Han har fremmet et variert repertoar, som har inkludert alt fra operetter og lystspill til Shakespeare-tragedier, samt norsk dramatik. Gustav Thomassen er ledende instruktør, men også Johanne Dybwad, Gunnar Heiberg og Gyda Christensen regisserer. Oliver Neerland har tatt over som teatermaler etter Jens Wang, og introduserer det moderne scenebildet i Norge. Teknisk utvikling er ett av kjennetegnene på tidens teater, den er inspirert av Gordon Craigs teorier, men hovedsakelig tatt i bruk av Max Reinhardt. Reinhardt har gjestet Kristiania flere ganger i løpet av 1910-tallet, og flere av de mest markante scenekunstnerne i tiden har studert med ham. Det er i det hele tatt regissørene og scenografene som setter rytmen i tidens utvikling.

Fra denne perioden stammer Ingolf Schanches *Hamlet*, en av 1920-tallets mest legendariske oppsetninger, som har premiere i 1921 og blir spilt for fulle hus. Men under første verdenskrig blir det likevel



De unges forbund på Nationaltheatret, 1925.

UKJENT FOTOGRAF



Rosmersholm på Nationaltheatret, 1922. Fra venstre Harald Stormoen, Stub Wiberg, August Oddvar og Johanne Dybwad.

UKJENT FOTOGRAF

programmert mye lett underholdning som fører til sterk kritikk i pressen. I tillegg lider Nationaltheatret under de vanskelige økonomiske forholdene i etterkrigstiden, og Christensen går av i 1923.

Da kommer Nationaltheatrets første sjef tilbake i stillingen. Bjørn Bjørnson, som hadde utdannet seg både med Reinhardt og hertug Georg II av Sachsen-Meiningen, hadde tidligere ledet en fornying av norsk teater, men tidene har forandret seg. Den høyst respekterte Agnes Mowinckel blir ansatt som regissør i 1925. Men den markante regissøren

kolliderer med Johanne Dybwad, en av teatrets ledende skuespillere i to tiår, og nesten en teatersjef i skyggen. Det ender med at Mowinckel går av i 1926.<sup>6</sup> Som regissør er ikke Dybwad like avantgardistisk som Mowinckel. Hun forsøker heller å forene den realistiske stilen som er typisk for Nationaltheatret med det som har blitt kalt hennes «Craig-inspirerte monumental-realistiske stil».<sup>7</sup> Noen av hennes mest anerkjente oppsetninger stammer fra denne perioden: *Rosmersholm* (1922) og *Gengangere* (1925), Shakespeares *Kjøpmannen i Venedig* (1926) og Nordahl Griegs

*Barrabas* (1927). Det er verdt å nevne at hun var den første til å sette opp Pirandello i Norge (*Seks personer søker en forfatter*, 1926) og at det var hun som introduserte det politiske dokumentarteatret med Ernst Tollers *Hoppla vi lever* (1927), et stykke som Piscator hadde satt opp tidligere.<sup>8</sup>

I 1924 feirer Nationaltheatret sitt 25-årsjubileum. Og samme år er det urpremiere på *Reisen til julestjernen*, skrevet av teatrets egen økonomidirektør, Sverre Brand. Med Åse Bye som Sonja blir stykket en så stor suksess at det klarer å redde teatrets økonomi både det året og i 1927. Og som kjent kommer *Reisen til julestjernen* til å bli teatrets juleklassiker.

I 1927 overtar *Dagbladets* redaktør Einar Skavlan som teatersjef og setter i gang en renovering av Nationaltheatret. Han ansetter en del yngre skuespillere som Tore Segelcke og Hans Jacob Nilsen, og gjennomfører godt trengte tekniske forbedringer. Ibsen-jubileet i 1928 blir feiret med fire oppsetninger. Og det er Skavlan som inviterer svenske Per Lindberg som gjesteinstruktør, også han fikk stor innflytelse på norske regissører. I 1930 trer Halfdan Christensen igjen inn som teatersjef.



Nationaltheatrets 25-årsjubileumsfest, 1924.

FOTO: FOTOCENTRALEN



Reisen til julestjernen på *Nationaltheatret*, 1927.

UKJENT FOTOGRAF / NATIONALTHEATRET



### Rosenkrantz' gate 8: Det Norske Teatret

Landsmålsbevegelsen hadde lenge kjempet for et eget teater. Arne og Hulda Garborg var viktige pådrivere for dette. I to år reiste Hulda Garborg landet rundt med Det Norske Spellaget før Det Norske Teatret endelig ble etablert i 1912 som et privat teater. Først i 1913 flyttet de inn i teatersalen på det nye Bøndernes Hus i Rosenkrantz' gate 8, tegnet av arkitektene Carl og Jørgen Berner.

I starten møtte Det Norske Teatret stor motstand fra riksmålsfolket, som prøvde å sabotere de første forestillingene. Det førte til masseslagsmål både inne i salen og utenfor teatret, hvor det ifølge avisene samlet seg 20 000 mennesker!

Men på begynnelsen av 1920-tallet er teatret etablert, med skuespilleren Ingjald Haaland som teatersjef. Det spilles hovedsakelig realistiske folke- og bondelivsskildringer, folkekomedier, og nasjonalromantiske sagn og sagaer.<sup>9</sup> Mange av oppsetningene får lunken mottakelse i pressen; kritikerne mener teatersalen er for liten, og at det er noe amatørmessig over skuespillerne. Men i 1923 blir Agnes Mowinckel ansatt som instruktør og driver teatret til nye kunstneriske høyder. I repertoaret holder hun seg gjerne til teatrets linjer, men



*Det Norske Teatrets personale i 1922 med blant annet Tore Segelcke, Rasmus Olai Rasmussen, Alfred Maurstad, Egil Eide.*

FOTO: SELMER MALVIN NORLAND

*Bøndernes Hus, 1915.*

FOTO: RAGNVALD VÆRING

*Tore Segelcke i Ran  
på Det Norske Teatret,  
1921.*

FOTO: RAGNALD VÆRING

*Til høyre, øverst:  
Ungen av Oskar Braaten  
på Det Norske Teatret,  
1922. Fra venstre Mary  
Magnussen, Ragnhild  
Hald, Johs. Jensen, Tore  
Løkkeberg (Segelcke) og  
Betzy Holter.*

UKJENT FOTOGRAF

*Til høyre, nederst:  
Læraren av Arne Garborg  
på Det Norske Teatret,  
1927.*

UKJENT FOTOGRAF



hun setter også opp stykker av både Leo Tolstoj og Selma Lagerlöf, og til og med Karl Capeks skremmende fremtidsvisjon *R.U.R.* Mowinckel blir dessuten regnet som en instruktør med stor psykologisk innsikt, og det er nok skuespillerne hun setter mest preg på.

Gjennom hele 1920-tallet er det fortsatt en sterk polarisering mellom Det Norske Teatret og Nationaltheatret. Teatersjef Bjørn Bjørnson blir beskyldt for å svikte mandatet til et

nasjonalt teater ved ikke å sette opp dramatikkk skrevet på landsmål, og hans konservative stil blir satt opp mot energien Mowinckel har preget Det Norske Teatret med. Stor skandale blir det når Bjørnson ikke inviterer Det Norske Teatrets sjef til Nationaltheatrets 25-årsjubileum.

Det bør også nevnes at Det Norske Teatrets første Shakespeareoppsetning fant sted i 1926. Det valgte stykket var *Othello*, med Karl Holter i tittelrollen og i hans regi. Også

Holberg står på menyen, både *Jeppe på Bjerget* og *Erasmus Montanus* blir spilt på 1920-tallet. Men Ibsen får Det Norske Teatret ikke satt opp. Til tross for at Ibsen blir spilt verden over og på alle mulige språk, nekter Sigurd Ibsen å la farens stykker oversettes til nynorsk. Da teatret ønsker å sette opp *Gildet på Solhaug* til Ibsen-jubileet i 1928, blir forslaget avslått.<sup>10</sup> Ibsen blir ikke spilt på nynorsk før i 1948, da Hans Jacob Nilsen endelig får satt opp sin antiromantiske *Peer Gynt*.



*Centralteatret, 1934.*

UKJENT FOTOGRAF

### **Akersgata 38: Centralteatret**

På begynnelsen av 1920-tallet har Harald Otto drevet Centralteatret i nesten tjue år. I 1902 hadde han, med sitt Norske Teaterselskap, flyttet inn i bygningen som Alma og Johan Fahlstrøm hadde fått bygd om til et teater få år tidligere. Det var nok en gang

arkitekten Henrik Bull som sto for det prosjektet. Harald Ottos strategi var «å tjene penger på underholdningsstykker for å ha råd til å sette opp ny og eldre dramatikk av høy litterær kvalitet».<sup>11</sup> Centralteatret profilerte seg med operetter og lystspill, men hadde også plass for både norsk og



*Agnes Mowinckel som Inger til Østråt, 1921.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE / NASJONALBIBLIOTEKET

utenlandsk ny dramatikk. Mange unge dramatikere fikk satt opp stykkene sine på Centralteatret.

Som oftest var det Theodor Berge som sto for regien, men også Harald Otto, Bjørn Bjørnson, Gyda Christensen og Alma Fahlstrøm regisserte. Teatermaleren Jens Wang hadde sluttet



på Nationaltheatret i 1918, og lagde de fleste dekorasjonene på Centralteatret tidlig på 1920-tallet, inntil eleven hans Christian Stenersen tok over. I likhet med Chat Noir, var Centralteatret tidlig ute med å bruke fargeplakater med bilder, mange av dem laget av renommerte tegnere og malere. Akkurat som kinoene, måtte de private teatrene konkurrere hardt for oppmerksomheten i den travle storbyen.

I 1919 hadde Centralteatret satt opp sitt første Ibsen-stykke, *Gengangere*, iscenesatt av Harald Otto selv. Denne forestillingen blir regnet som et av teatrets «litterære og kunstneriske» høydepunkter.<sup>12</sup> Agnes Mowinckel spilte fru Alving og Erling Drangsholt Osvald. Denne forestillingen blir regnet som et av teatrets «litterære og kunstneriske» høydepunkter.<sup>12</sup> Agnes Mowinckel spilte fru Alving og Erling Drangsholt Osvald. At oppsetningen også ble en publikumssuksess ga mersmak og i løpet av 1920-tallet kommer *Fru Inger til Østråt* (1921), *Et dukkehjem* (1922), *Hedda Gabler* (1925) og, under Ibsen-jubileet, *Kjærlighetens komedie* (1928).

I 1927 feiret Centralteatret sitt 25-årsjubileum, og høstet mye ros i de mange aviser som på den tiden skrev om teater. Året etter døde Harald Otto, men sønnen Reidar Otto fortsatte å drive teatret til ut på 1950-tallet. I 1930 viser Centralteatret et Bertolt Brecht-stykke for første gang i Norge, *Tolvskillingsoperaen*, i regi av Pauline Hall.



Centralteatret, interiør, 1927.

UKJENT FOTOGRAF



Erna Schøyen i *Guitar & Jazz* på Centralteatret, 1927.

UKJENT FOTOGRAF

## Stortingsgata 16: Opera Comique og Casino Teater

Noe operahus var det ikke i byen, men det ble spilt opera flere steder, mest på Nationaltheatret, Centralteatret og i Christiania Tivoli. Under krigen oppsto det likevel en diskusjon om hvorvidt Nationaltheatret skulle være et rent taleteater eller fortsette å spille musikkteater. Teatret hadde et orkester med 43 fast ansatte musikere og utgiftene var store. Da også musikerne stilte harde krav i lønnsforhandlin-



Teaterdirektørene på Opera Comique: Benno Singer og Alexander Varnay, 1921.

KUNSTNER: FREDRIK CHRISTIAN BØDTKER



Opera Comique, 1918.

FOTO: ANDERS BEER WILSE





Casino jazzband, 1925.

FOTO: EIVIND ENGER



Kirsten Flagstad i Piken fra det gyldne Vesten på Opera Comique, 1921.

UKJENT FOTOGRAF

ger, sa teatersjef Christensen like godt opp hele orkestret. De fleste fikk seg raskt jobb i det nyetablerte Filharmonisk Selskap, men operavirksomheten på Nationalteatret ble lagt ned.<sup>13</sup>

Det var da Tivolis Benno Singer slo til. Han leide det lille teatret i det nye kontorbygget som ble reist i Stortingsgata 16. I november 1918 åpnet Opera Comique med *Samson og Dali-la*, av Camille Saint-Saens. Den kjente tenoren Alexander Varnay ble valgt som direktør for det nye operahuset. Her ble det i løpet av tre sesonger spilt 38 operaer og operetter. På repertoa-

ret sto Mozart, Verdi, Puccini, Wagner og Rossini, og mange av dem var Norgespremierer. På Opera Comique sang både norske og utenlandske artister, og blant solistene var det navn som Erling Krogh, Kirsten Flagstad og Erik Bye. Men allerede i august 1921 slås operaen konkurs. Teatret var alt for lite, det hadde bare rundt 430 sitteplasser med én balkong og to små losjer.<sup>14</sup> På folkemunne ble Opera Comique kalt både «Opera kom i kø» og «Opera kom ikke».

I noen år til prøvde Varnay og Singer å holde stedet gående som et

operette- og revyteater under navnet Casino. Blant annet presenterte Ernst Rolf revyer her, men det ble fortsatt spilt en del operaer i denne perioden. I 1928 ble lokalet tatt over av Oslos kinematografer. Den nye favorittkunsten blant publikum krevde stadig flere av byens lokaler.



## Universitetsgata 26: Mayol og Intimteatret

Det er en klar mangel på scener i en by med stor vilje til å starte nye teatervirksomheter. Festsalen i det gamle Studentersamfunnet hadde lenge blitt brukt til konserter og mindre forestillinger. Mot slutten av første verdenskrig kjøper Halfdan Nobel Roede hele bygningen i Universitetsgata 26, legger til en tredje etasje og bygger et teater i første, med plass til 400 mennesker. Mayol-teatret, som det kom til å hete, åpnet i januar 1921, og veteranen Rudolf Rasmussen (Rulle) blir satt til å lede stedet. Her ble det spilt både revy, ballet og teater, og det var også en restaurant der. Men før året var omme, viste det seg å ikke være økonomisk bærekraftig.

Samme høst leier skuespilleren Sigurd Magnussøn Mayol-teatret og i et par år skal han drive Intimteatret her. Navnet er inspirert av forskjellige avantgarde-prosjekter i Europa, som har satset på mindre forestillinger av høyere kunstnerisk kvalitet. På forhånd har Magnussøn og hans kone reist omkring i Europa for å se teater, men til pressen forteller han at han akter å drive «et 'alminnelig teater' med skiftende repertoar av 'skuespill og lystspill'». <sup>15</sup> Og repertoaret blir virkelig variert i de to sesongene teatret holder



Mayol, 1921.

FOTO: NARVE SKARPMOEN / NASJONALBIBLIOTEKET



En forestilling av Intimteatret, 1921.

FOTO: ANDERS BEER WILSE

Til høyre: Kirsten Flagstad på Mayol, 1924.

FOTO: ERNEST RUDE



det gående. Fra James E. Barries *Mary Rose*, en engelsk suksess som blander spiritisme og psykoanalyse, til symbolismens ikoniske stykke *Interiur*, av Maurice Maeterlinck. Blant teatrets viktigste produksjoner regnes Strindbergs *Pelikanen*, med Agnes Mowinckel i rollen som moren. Og det er faktisk på Intimteatret at Mowinckel debuterer som instruktør med Frank Wedekinds *Vårbrytning*. Oppsetningen får en begeistret mottakelse og det

er kort tid etter det at hun blir engasjert som instruktør på Det Norske Teatret. Men *Vårbrytning* blir også Intimteatrets siste forestilling (1922).

Senere, og fram til mai 1926, blir Mayol en operettescene med Kirsten Flagstad som stjerne. Men det bør nevnes at den første av Kinck-Wergeland-teaterets eneste to produksjoner også spilles på Mayol. Det var kretsen rundt dikteren Ingeborg Refling Hagen som sto bak dette initiativet.

De unge kunstnerne som holdt til på Ekeberg ønsket å skape et alternativ til «den borgerlige, realistiske dramatikken» de mente man spilte på Nationaltheatret<sup>16</sup>, og satset på hva de anså som neglisjerte norske dramatikere. I 1926 spilte de Hans E. Kincks *Bryllupet i Genua* på Mayol, men det skulle ta fire år før de våget seg ut i en ny produksjon. Denne gangen var det Henrik Wergelands *Spaniolen*, som ble vist i 1930 i Kunstnerforbundet.



*Brødrene Hals' pianofabrikk og konsertsal, ca. 1910.*

FOTO: OLAF MARTIN PEDER VÆRING

### **Stortingsgata 26: Chat Noir og Balkongen**

Rett over gata til Nationaltheatret, like ved Tivoli, sto Brødrene Hals' pianofabrikk. Og ved siden av den, lå Brødrene Hals' Konsertsal, hvor mange av byens konserter var blitt holdt siden 1880. I 1917 hadde Victor Bernau tatt over Chat Noir etter Bokken Lasson. Bernau utviklet Chat Noir i retning av et mer folkelig revyteater. I 1919 flyttet teatret til Brødrene Hals' Konsertsal, til forargelse for dem som

mente lett underholdning ikke var verdig den ærbødige gamle salen. Det var nok en feilaktig oppfatning. I senere år har det utviklet seg en økt forståelse for den nøkkelrollen kaba- ret og revy spilte for teaterfornyelsen som fant sted i løpet av 1920-tallet.<sup>17</sup> Bruk av nye estetiske midler som skyggeteater og nært samarbeid med malere bidro til en sterk visuell utvikling. Humor og satire ga rom for politisk og sosial kritikk, noe som fikk gjennomslag i dette økonomisk van-

skelige tiåret. Chat Noir holdt til i Brødrene Hals' konsertsal fram til 1927, da de flyttet tilbake til Tivoli, denne gangen til det gamle Tivoli Teater.

Etter å ha vært ansatt både som skuespiller og regissør i nærmest alle byens teatre fra begynnelsen av 1920-tallet, sto Mowinckel uten engasjement. Tiden var inne for å danne et eget teater, og da Chat Noir flyttet ut, inntok Mowinckel Brødrene Hals' konsertsal. Det nye teatret kom til å hete Balkongen, men det er uklart om nav-



net refererte til Gunnar Heibergs teaterstykke eller til den lille balkongen bygget hadde ut mot Nationaltheatret, der Mowinckel nylig hadde måttet slutte. Mowinckel var en ganske unik scenekunstner. Hun var bereist og godt oppdatert på utviklingen av teater i Europa. Hun var selv skuespiller og opptatt av skuespillerinstruksjon, og det ble sagt at hun hadde stor psykologisk innsikt. Og hun var knyttet til kunstnerkretsene utenfor teater-

verden, med nære vennskap til både malere og forfattere. Ofte både tegnet hun og sydde kostymene selv. Alt dette bidro til en helhetlig forståelse av scenekunsten som også ellers brøt fram i disse årene.

Balkongen rakk å produsere ni stykker på det korte året teatret holdt åpent. På repertoaret sto det både norske dramatikere som Sigbjørn Obstfelder og kontroversielle, suksessrike forfattere som den jødiske

polakken Schalom Asch. Til Ibsen-jubileet i 1928, satt Balkongen opp *Fruen fra havet*. Spesielt viktig for norsk scenekunst var det at Mowinckel ansatte to unge russiske flyktninger som scenografer, Alexey Zaitzow og Gregori Danilovitsch. De skapte dekorasjoner som skilte seg ut og kom til å utøve sterk innflytelse på norske scenografer.



Avistegning av Agnes Mowinckel og skuespillere på Balkongen, 02.02.1928.

FOTO: ØSTFOLD DAGBLAD / NASJONALBIBLIOTEKET



August Schønemann og Lalla Carlsen i en parodi av Hamlet og Ofelia på Chat Noir, 1924.

FOTO: FOTOCENTRALEN

### Rosenkrantz' gate 10: Det Nye Teater

De mange små avantgarde-prosjektene som blir satt i gang på begynnelsen av 1920-tallet viser at byen har behov for et litterært teater. I tillegg har Nationaltheatret fått et kanskje urettferdig rykte om å ikke ta inn ny norsk dramatik. Lenge har forfattere som Johan Bojer og senere Peter Egge ivret for å skape et teater for norsk dramatik og i 1918 blir A/S Det Nye Teater stiftet for å samle inn penger til dette prosjektet. Men i lang tid virker det som om Det Nye Teatret er like mye et papirprosjekt som Folketeatret, som også blir hyppig diskutert i disse årene.

Men endelig i 1927 blir grunnsteinen for Det Nye Teatret lagt på tomten i Rosenkrantz' gate 10, side om side med Bøndernes Hus og Det Norske Teatret. Sommeren 1928 står «det mest moderne teater i Norden» nesten ferdig, men en bygningsstreik gjør at teatrets innvielses-planer blir ytterligere utsatt.<sup>18</sup> På det tidspunktet har den nye teatersjefen Ingolf Schanche, allerede ansatt det meste av personale, blant annet skuespillere som Harald Stormoen og Lillebil Ibsen. Lønninger må betales, så Det Nye Teater drar ut på turné og ender med å ha sin åpningsforestilling i Lillestrøm, med Schanches gamle *Hamlet*-oppsetning. Den høsten spiller de også Balkongens



*Det Nye Teater, 1929.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE

*Fruen fra havet*, og Zaitzow blir ansatt som teatrets faste scenograf.<sup>19</sup>

I februar 1929 er bygget endelig klart. Det Nye Teatret åpner med Hamsuns trilogi *Ved Rikets Port*, *Livets Spill* og *Aftenrøde*, med Zaitzows kontroversielle dekorasjoner og i

Schanches regi. Oppsetningen får en blandet mottakelse, men før året er omme, har teatret rukket å vise over ti produksjoner, og både teater og revy står på menyen. Stikk i strid med teatrets opprinnelige formål, blir det spilt flere utenlandske enn norske stykker,

og gamle kjenninger som Schanche, Bernau, Mowinckel og Gyda Christensen står for regien. Men Det Nye Teatret overlever helt til det i 1959 blir slått sammen med Folketeatret (som endelig har blitt en realitet) for å danne Oslo Nye Teater.



Gyda Christensen i *Fanatikere* på Det Nye Teater, 1929.

FOTO: JOHN OLAV RIISE



*Aftenrøde* av Knut Hamsun på Det Nye Teater, 1929.

FOTO: THORLEIF WARDENÆR



*Det Nye Teater*, 1929.

UKJENT FOTOGRAF





*Dovrehallen, 1900.*

FOTO: NARVE SKARPMOEN

## **Youngstorget 2 og Storgata 22: Hallene Maxim og Dovrehallen**

Lenger ned mot østkanten lå to haller som samlet et folkelig publikum. Her kunne folk se forestillinger samtidig som de drakk øl eller fikk seg en matbit.

Den eldste hallen lå under basarene på Nytorvet 2 (dagens Youngstorget). På 1920-tallet het stedet Maxim, men ble kaldt Bazarhallen da den åpnet i 1885, etter initiativ av maleren Fritz Thaulow. Dette var en stor kjeller med et internasjonalt miljø, hvor det var revy og visesang. Maxim holder det gående fram til 1924, men stedet hadde havnet litt i skyggen da Dovrehallen åpnet i 1900, som konsert-



*Nyttårsaften 1930 på Dovrehallen.*

FOTO: NARVE SKARPMOEN

og varietélokale. Størsteparten av personalet fra Bazarhallen flyttet over til Dovrehallen, blant andre den legendariske kelneren Georg Jafet Simon, som visstnok kom fra Granada og ble kalt «den sorte Adonis».

På begynnelsen av 1920-tallet er det K.A. Andersen som er direktør for Dovrehallen, men da han går bort i 1924, tar den karismatiske Hansy Petra over. Petra var en visesanger og kabaretartist som hadde kommet til Norge rundt 1918. Under hennes ledelse lever Dovrehallen en glanstid som revyscene. Og om sommeren flytter ensemblet til utfartsstedet



*Cheferne VIII: K.A. Andersen, direktør på Dovrehallen, 1921.*

KUNSTNER: FREDRIK CHRISTIAN BØDTKER

Kongshavn (Mosseveien 69), som også blir et svært populært utested.<sup>20</sup>

*Cristina Gómez Baggethun er oversetter, teaterkritiker og førstekonservator på Oslo Museum, hun er utdannet filosof og teaterhistoriker.*

### Kilder:

- Arntzen, Knut Ove (2019). «Kabaret, det revolusjonære og poetiske. Teateravantgarde i Norge 1920–1950». I *Teatervitenskapelige studier*, nr. 1, s. 53–66.
- Bang-Hansen, Odd (1961). *Chat Noir og norsk revy*. J. W. Cappelens Forlag A/S, Oslo.
- Berthelsen, Herman (2007). «Da Oslo hadde egen sirkusbygning». I *Byminner*, nr. 1, s. 22–29.
- Gjefsen, Ragnhild (2012). *Det nye regiteatret i ljøs av samspelet mellom norsk og tysk tradisjon*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Gjesdahl, Paul (1964). *Centralteatrets historie*. Gyldendal, Oslo.
- Hurum, Maud (2008). *Maud Hurums operahistorie 1749–2000*. Opera Forlag, Oslo.
- Levin, Mona (2004). *Oslo Nye – det tredje teater*. Oslo Nye Teater, Oslo.
- Næss, Trine (1994). *Mellomkrigstidens teater i den norske hovedstaden*. Solum, Oslo.
- Ringdal, Nils Johan (2000). *Nationalteatrets historie (1899–1999)*. Gyldendal, Oslo.
- Vanberg, Vidar (2004). «Zetterstrøm & Kristoffersen – Visesangere, varieté- og revyartister». I *Norsk grammofonplatehistorie* 14.

### Noter:

- |                                           |                                 |
|-------------------------------------------|---------------------------------|
| <sup>1</sup> Bang-Hansen, s. 118.         | <sup>11</sup> Næss, s. 141.     |
| <sup>2</sup> Næss, s. 161.                | <sup>12</sup> Gjesdahl, s. 110. |
| <sup>3</sup> Bang-Hansen, s. 133, s. 139. | <sup>13</sup> Ringdal, s. 137.  |
| <sup>4</sup> Berthelsen, s. 4.            | <sup>14</sup> Hurum, s. 86.     |
| <sup>5</sup> Bang-Hansen, s. 142–3.       | <sup>15</sup> Næss, s. 154–5.   |
| <sup>6</sup> Ringdal, s. 158–64.          | <sup>16</sup> Næss, s. 162.     |
| <sup>7</sup> Arntzen, s. 55.              | <sup>17</sup> Arntzen, s. 54.   |
| <sup>8</sup> Gjefsen, s. 24–5.            | <sup>18</sup> Levin, s. 13.     |
| <sup>9</sup> Næss, s. 145.                | <sup>19</sup> Næss, s. 177.     |
| <sup>10</sup> Næss, s. 153.               | <sup>20</sup> Vanberg, s. 14.   |



*Bazarhallene, 1930.*

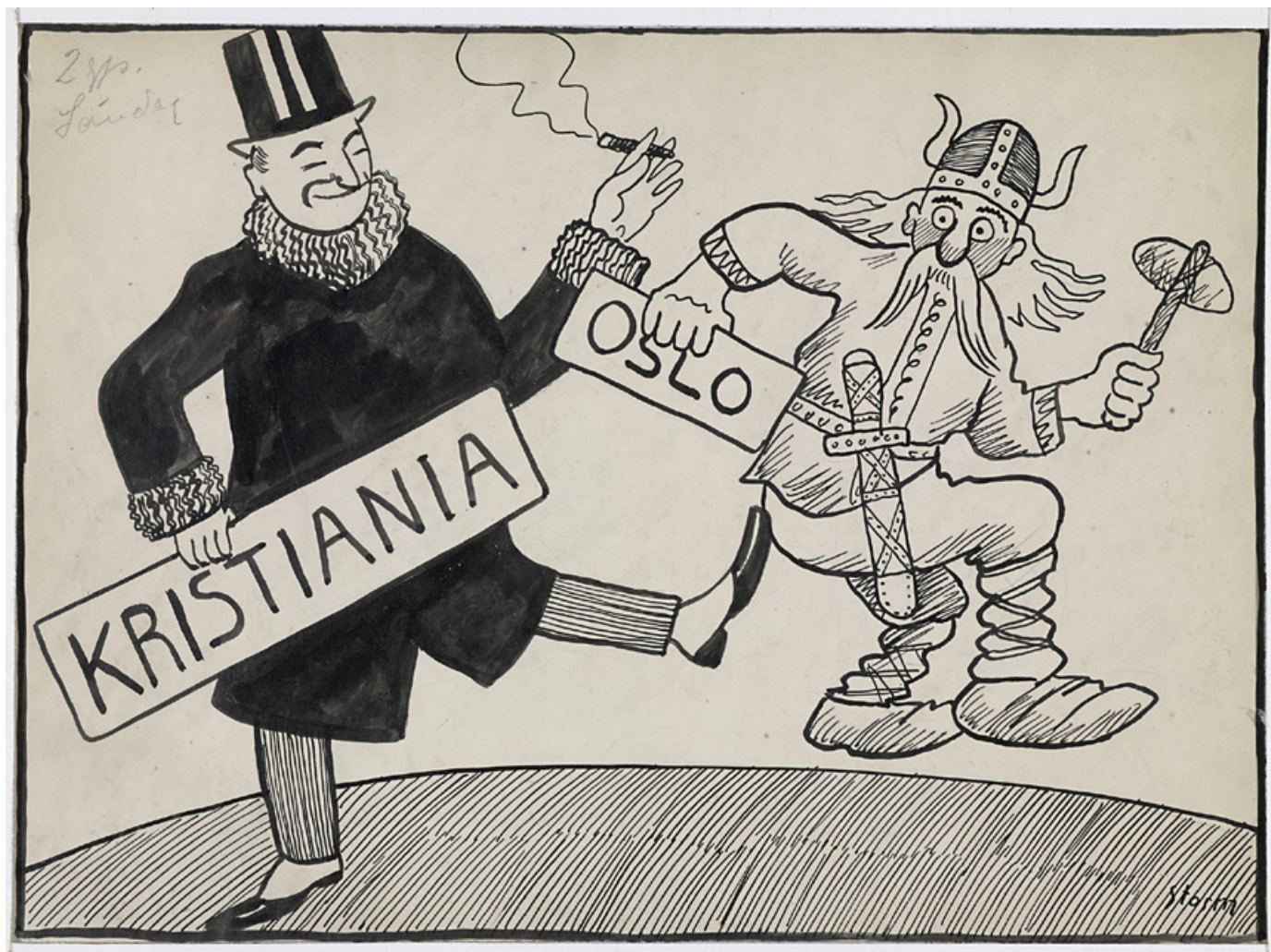
FOTO: ANDERS BEER WILSE



*Interiør på Bazarhallene, 1895.*

UKJENT FOTOGRAF





*Karikatur av konflikten rundt navneskiftet.*

KUNSTNER: PER PALLE STORM



## Da Kristiania ble til Oslo

Den 17. mai 1924 var noen russ invitert av sirkusdirektør Carl Norbeck til festforestilling på Bestefarstomten. Et av glansnumrene var fremvisningen av verdens sterkeste kvinne. Et brett med pigger omtrent som en harv ble lagt på bakken med piggene opp. Hun la seg på ryggen på dem, og på brystet hennes ble plassert et sirkelformet gulv og på dette en stor karusell med noen gondoler med plass til 20 personer. Ta plass, skrek Norbeck, og 20 russ jumpet opp i gondolene mens han slo med sin store svepe så det knitret som av en mitraljøre i det kolossale sirkusteltet. Syng, brølte han mens karusellen snurret fortere og fortere rundt. «Dere må jo fortjene de gratisbilletter dere har fått.»

Vi hadde flere sanger i vårt røde russeprogram. Hva skulle vi synge? I forvirringen valgte vi den som hadde en iørefallende melodi (*I brending og veir*) og som dertil var høyaktuell:

*Det fins noen idioter som tenker på ida'  
å sette navnet Oslo på Kristiania.  
Men vi vil slettes ikke ha noe navne-  
bytterkluss: For vi er ekte luerøde  
KRISTIANIARUSS!*

Seks uker senere vedtok Lagtinget en beslutning som gjorde oss til det siste kullet med det navnet. Den 4. juli 1924 var navnet Kristiania ute av hovedstadens historie.

### Navnebytte til besvær

På en måte kom beslutningen på et ikke så lite ubeleilig tidspunkt, da



Bestefarstomten (hjørnet Stortingsgaten og Munkedamsveien) med Cirkus Norbeck, ca 1925.

FOTO: JOHANNES MARKUS HOLMSEN

hovedstaden i september skulle feire Kristianias 300 års jubileum, og forarbeidene til festlighetene var forlengst ferdige. Men man kom da ut av denne kinkige situasjon på en slags måte.

For en som opplevde all ståhei omkring navnebyttet i 1924, er det nesten

med vemod jeg tar fatt på å gjengi det jeg minnes, og hva jeg har funnet frem til i aviser fra den tiden. Ved et tilfelle kom jeg over en avis fra 1907 på Universitetsbiblioteket. Av den fremgikk det at navneforandringen allerede hadde vært oppe i bystyret da. Den 7.



*Skiltet på trikken signaliserer at den går til bydelen Oslo (Gamlebyen). Fotografert på Karl Johan i Kristiania, 1910.*

FOTO: RAGNALD VÆRING

mars står det kort og konsist: «Formandskabet behandlet igaar forslaget om at forandre Kristiania til Oslo. Forslaget faldt med 13 mod 6 stemmer. De som stemte for Oslo var Nissen,

Gjøstein, Sunde, Ræder og Frisch.» Det så ut til at de som ivret for navnebyttet, allerede var slått ut i første runde. Det skulle da også gå hele 10 år før saken atter var fremme i bystyret.

Hva lå bak et slikt forslag? Jeg har funnet ut at hver gang Stortinget debatterte fornorskningen av sproget, i 1907 og i 1917, ble det like etterpå fulgt opp av forslag om forandring av hovedsta-

dens navn og av andre stedsnavn rundt i landet vårt. Etter unionsbruddet med Sverige i 1905 gikk det en bølge av fornorskningforslag i store kretser av folket. Særlig ville man til livs den innflytelse som dansk sprog hadde hatt i Norge. Vi var etter 1905 blitt selvstendige i ordets beste forstand. Kun det «rene» norske sprog var høyverdig. Bort med alt som smakte av dansk (eller som mange trodde var dansk), noe vi ennå sliter med, 70 år etterpå.

Sprogdebatten førte etter unionsbruddet til rettskrivningsreformen av 1907, vedtatt ved kongelig resolusjon den 19. februar. Det skulle ikke lenger, som på dansk, hete: bage, fødder, aaben, men bake, føtter, aapen. Ord skulle forkortes fra have, blive, tage, til: ha, bli, ta osv. Landsmålstil ble innført i gymnaset. Ikke mer enn tre uker etter rettskrivningsreformen kom så det første forslag om å få Kristiania erstattet med Oslo. Dette gikk altså ikke i første omgang. Året etter sendte Kristiania Handelskammer ut følgende erklæring: «Da Norges hovedstad i snart 300 aar har havt sit nuværende navn, tinder man bestemt at maatte fraraade en forandring der utvilsomt vil afstedkomme megen forvirring.» I 1909 skriver bl.a. riksarkivar Ebbe Herzberg: «Sprogbrug af mere end et kvart aartuseners alder,

har man ikke ret til at skyde tilside for et andet navn, som ligesaa stadig har knyttet sig til en anden om end nærliggende lokalitet.»

Ellers dabber det hele noe av. Krigen kommer og politikerne blir opptatt med alvorligere problemer. Da Norge klarer å holde seg utenfor krigen, blusser sprogtiltakene opp igjen. Det ender med en ny kongelig resolusjon den 21. desember 1917. Denne gang ble bl.a. infinitivsmerket at erstattet med å, og alle ord med aa forandret til å. Dobbeltkonsonanter etter uttale: gutt, kjøtt, bekk, og diftonger som ei og øi (stein for sten, øi for ø, aust for øst), og nd til nn (mand til mann) ld til ll (fjeld til fjell) hørte også med til vårt fremtidige sprog og en rekke andre endringer.

Fire måneder senere, den 14. april, er atter (som følge av dette?) forslag fremme om forandring av hovedstadens navn, idet 29 vitenskapsmenn ønsker Oslo i stedet for Kristiania. Francis Bull, da universitetsstipendiat i norsk litteraturhistorie, kommer med en saklig begrunnelse om unødvendigheten av en sådan forandring. Daværende dosent i norsk historie, Halvdan Koht, er ikke så behersket i tilsvaret til Francis Bull: «Det finnes ikke noe mer uhistorisk enn at Kristiania nå forbereder seg til å feire '300

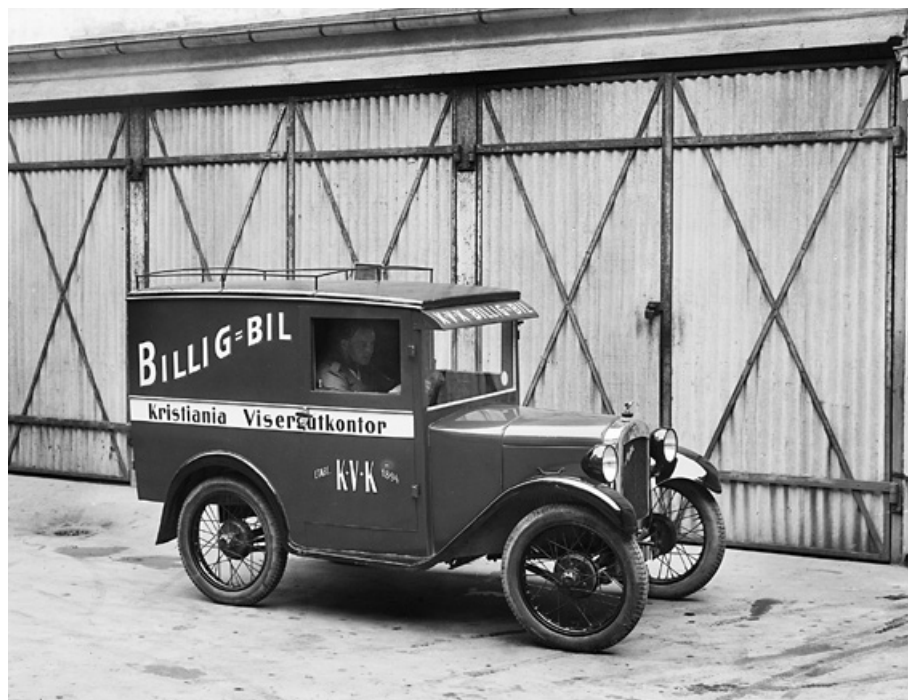
års jubileum'. Byen glemmer da sin historiske arv, glemmer at den har en utvikling som strekker seg over snart 900 år, ... gjør seg selv til parveny i stedet for å løfte sitt gamle adelsskjold. Jeg har den faste tro at når navnet Oslo blir gjenreist til den rette ære, da skal det hjelpe til å øke gleden ved å kjenne seg som nordmann.»

En annen innsender er indignert over slik skrivemåte: «Bynavnet har ikke noe med adel eller ære å gjøre, og det er svada og bombastisk skrivemåte å tillegge alle som er for Kristiania å være mindre gode nordmenn.» Men dette er småting å regne for, sammenlignet med den flom av saklige og usaklige, sarkastiske og spydige ord som strømmet fra Stortingets talerstol den tiden.

Det er med undring jeg leser i de gamle aviser hvor hatsk og lite vennlig mange stortingsmenn uttrykte seg i debatten om de enkelte saker angående forandringer av navn.

Amt ble til fylke, stift til bispedømme. Således kom det til å bli Oslo bispedømme enda hovedstaden fremdeles het Kristiania. Mange navn var ikke norske nok for disse norsknske. Kristiansund skulle kalles Fosna, Lillehammer skulle bli til Lislehammer eller Vetlehammer. Disse forslag gikk imidlertid ikke igjennom. Det hele





*Kristiania Viseguttkontor ble etablert i 1894 og eksisterer fortsatt med samme navn, 100 år etter at byen skiftet navn. Foto fra 1925.*

FOTO: EYVIND ENGER

var nokså vilkårlig. Senere da man forandret Fredrikshald til Halden og Fredriksvern til Stavern, var det f.eks. ingen røster som berørte navnene Kristiansand eller Fredrikstad.

Vi opplevde også den sensasjon at Smaalenene, som av Odelstinget var blitt vedtatt endret til Austfold, i Lagtinget ble til Østfold (som navnet ennå er). Aust-Agder ble derimot vedtatt (ikke Øst-Agder).

Den hissigste diskusjon dreiet seg om hva amtmann skulle bli til etter at amt var blitt til fylke. Her kom det norsk-norske frem i all sin groteskhet. Det svirret i stortingssalen forslag som jarl(!), høvding(!) og andre «passende» historiske titler. Til slutt dabbet det hele av og amtmennene måtte nøye seg med å bli til fylkesmenn.

Vi var i den fjerde vinteren i den første verdenskrig, og det var ikke så

få som mente at stortingsmennene hadde viktigere problemer å løse enn å finne frem til dårlige norske navn når de vi hadde var gode nok.

En av dem som mislikte Stortingets handlemåte var Aftenpostens politiske redaktør Thorstein Diesen. Han var landskjent for sine ledere under hammervignetten. De ble lest med glede eller harme alt etter hva han på sin skarpe, men likevel folkelige måte fikk frem i teksten.

I en spesiell leder brukte han hammeren så det sang over de ørkesløse diskusjoner som folkets kårne befattet seg med i en tid da landet manglet melk, manglet fisk, ja, manglet praktisk talt alt av viktige matvarer og også livsviktige saker til industrien.

De som var mot navnebyttet av hovedstaden, lå heller ikke på latsiden. Det ble samlet inn over 20 000 underskrifter mot navnegalskapen. Riktignok protesterte avisen «17. Mai» da man i bladet var sikker på at blant disse 20 000 også var mange som ennå ikke hadde nådd stemmerettsalderen(!).

Den andre gang bystyret behandlet saken, den 20. februar 1919, falt atter forslaget. Med stor overvekt, 52 mot 29, ble det vedtatt at Kristiania var og skulle fortsette å bli det rette navnet på hovedstaden.

## Ny navnelov

Man hadde spilt på mange strenger, nasjonale, politiske, sproglige, følel-  
sesmessige og sosiale (vestkant mot  
østkant). Ennå holdt Kristiania stand.  
Men så vedtok Stortinget en navnelov,  
uten at jeg har funnet ut hva den gikk  
ut på, en navnelov som ga navnebyt-  
terne vind i seilene.

Før denne ble vedtatt fikk vi, uten  
at jeg kan bevise at den var et part-  
sinnlegg, en begivenhet som gledet  
alle som holdt på det bestående. Man-  
ge av dem som er født i 1905 eller  
tidligere, var da så gamle at de sikkert  
ennå husker Ernst Rolfs revy somme-  
ren 1923. Den het: «Fra Karl Johan  
til lykkeland», og ble spilt på Casino i  
Stortingsgaten. Den jubel som møtte  
Ernst Rolf da han i kjole og hvitt og  
med hvitt silkesjerf og flosshatt sang  
schlageren «Kom til Kristiania», er  
han vel aldri blitt mottatt med:

*Kom til Kristiania Norges hovedstad  
der har jeg bestandig levet livet glad.  
Ikke i noe land  
fins maken til Karl Johan  
i KRISTIANIA!*

Også de andre nummer, bl. a. August  
Schønemanns *Løvetemmeren* (et av  
de store revynummer for alle tider i  
norsk revykunst) og det store basseng

som rommet 18 000 liter vann og som  
Ernst Rolf fremdeles i kjole og hvitt  
sammen med sine badenymfer hoppet  
uti, fikk stemningen til store høyder.  
Ikke må vi heller glemme *Magedutti*  
som ble en schlager av de største vi  
har opplevd i norsk revy.

Vi var inne i et noe lettere klima  
innenfor de politiske partier. Tilbake-  
lagt var de stormfulle tider med stor-  
streiken og slaget på Menstad og de  
store smugleraffærer (vi var ennå  
i forbudets år).

Nesten 5 år var forløpt siden siste  
angrep på Kristianianavnet. Ernst Rolf  
gjorde Kristianianavnet populært så  
det forso. Men så var de der igjen  
stortingsmennene, for hvem alt som  
hadde kommet fra Danmark var en  
vederstyggelighet. Med navneloven i  
baklomma syntes en gruppe av dem  
det var på tide med det avgjørende  
angrep mot dette «barbariske hoved-  
stadnavnet», som en innsender hadde  
uttrykt seg i pressen. For tredje gang  
kom saken opp i bystyret og for tredje  
gang holdt man angriperne stangen.  
Men det var ikke mer enn såvidt båten  
bar. Med 42 mot 42 stemmer og med  
formannens (fra Høyre) reddende  
stemme, kunne vi lese i avisen den  
5. januar 1924 at Oslo atter var  
nedstemt. Revyforfatterne boltret seg  
med dristige viser om disse «dumme

og maktsyke» politikerne (det ble ikke  
spart på kruttet fra de såkalte sindige  
innen folket heller).

Arne Svendsens vrøvlevise eller  
navnebytttervisen sunget på Chat Noir  
av Victor Bernau, i revyen «A la Carte»  
vakte stormende bifall:

*Kristiania bør skifte navn,  
det er en god idé.  
La Narvik hete Klovnvik,  
så får vi kanskje fre'.  
Hva gjør det oss om Moss og Voss  
blir til Aars og Voss.  
Nu reiser vi til Tuppefoss  
for høna er blitt gås.  
..... osv.*

*Refr.:  
Nu bytter vi litt navn  
til fædrelandets gavn.  
La Kampen hete Petrograd  
og «Hjula» Fastelavn.  
(Ja), nu bytter vi litt navn  
til fædrelandets gavn.  
I morra kveld skal Stortinget  
og Gaustad bytte navn.*

## Steile fronter

Dere skal alltid se gjennom to briller,  
var vår norsklærers stadige og tilbake-  
vendende kommentar under gjen-  
nomgåelse av de norske stilene. Det er  
imidlertid ikke så lett å se en sak fra

to sider når man er ung og dertil selv føler seg engasjert og medansvarlig.

Vi sang likevel vår russevisen denne 17. mai i 1924 (*Det fins noen idioter som tenker på ida' / å sette navnet Oslo på Kristiania*), uten at det lå en aktiv politisk mening bak. Vi syntes nok det var meningsløst alt dette uforståelige navnebytteri, mens de på den andre siden stadig slengte oss i ansiktet: Dere vil da ikke ha et dansk navn på hovedstaden vår.

Studentsamfundet drøftet også i 1924 navnebyttet. Det ble brukt grovt skyts fra begge sider. Eldre akademikere unnlot ikke å overhøvle yngre studenter med skjellsord fordi de ikke var «norske» nok til å forstå at Kristiania var en «skamplet» i landets historie. Det ene hugg tok det annet som det så ofte har skjedd i denne forsamlingen. Slik var stemningen for 50 år siden i byen da siste fase i striden ble innledet den siste uke i juni 1924 i Stortinget.

Carl J. Hambro innledet debatten og utfoldet all den veltalenhet han kunne frembringe ved å slå på at bystyret 3 ganger hadde sagt nei til å få navnet Oslo i stedet for Kristiania, og at det stred mot ånden i kommuneloven at Stortinget skulle ta en avgjørelse uten at bystyret hadde tilrådet det.

Galleri og losjer var fullstappet og fulgte den verbale kamp med håp

eller angst, alt etter hvem som talte. Bondepartiets Nils N. Skaar, som allerede i 1900 (etter hva «17. mai» skrev) hadde fremkastet ideen om at man måtte få igjen Oslo-navnet, sa det slik: «Synet i byene er ikke avgjørende. Bystyre og herredsstyre skal nok høres, men avgjørelsen skal ligge der den alltid har ligget – hos riksmakten.»

Det var det som ikke minst hadde irritert i hovedstaden, at folk som ikke tilhørte byen skulle kunne bestemme over noe som ikke angikk dem. Det samme syntes forfatteren av denne visen som Botten Soot sang på Chat Noir etter at både Odelstinget og Lagtinget hadde vært i favør av navnet Oslo, Lagtinget med så knapt flertall som 21 mot 14 (alle fra Høyre). Hadde 4 av de 17 stemt mot, ville vi ha beholdt vårt kjære Kristiania, skrev en innsender i en avis. Ja, slik kan det også sies, men over 90 % av hovedstadsbefolkningen ville nok vært enig med ham om Gallup hadde eksistert den gang. Imens sto Botten Soot sørgmodig på Chat Noirs scene og sang og sang med vemodig røst:

*Farvel Kristiania, de stryker ditt flagg  
som vaiet så fritt i den gryende dag.*

*De bønder fra Surdal og Klidal og Lom  
som ikke kjente deg felte din dom!*

Det fortelles at mange hadde tårer i øynene da hun beskjedent og med dirrende røst sang dette verset. (Navnet Lom var kun kommet med for rimets skyld. Det var ingen brodd mot bygdesamfunnet der.)

50 år er som nevnt gått siden Kristiania-navnet forsvant fra kartet. Også utlandet fulgte med i dette nasjonale oppgjøret. Da forandringen skulle settes i verk den 1. januar 1925 skrev «Daily Telegraph»: «Det norske Storting har vedtatt å forandre navnet på Norges hovedstad til Oslo for å oppfriske tidligere storhetstid.» (!)

Atter dette med storhet (og ære). Jeg har aldri riktig kunnet forstå det. En av de få ganger hovedstaden var i store vanskeligheter, den gang Carl XII invaderte landet, hadde jo hovedstaden navnet Christiania, ikke Oslo.

Den siste dag hovedstaden bar sitt navn den 31. desember 1924 hadde Aftenposten et pent avskjedsdikt etter først å ha antydnet: «Hvis der havde været avholdt en folkeavstemning, ville navnebyttet ikke ha funnet sted.»

*Det stod glans om dit navn.  
I hver skutes stavn  
i den fremmede havn  
bar du Norges navn!*

*Tre hundrede Aar  
delte trofast vi kaar.*



*Da just det blev vaar  
fik du banesaar!  
Til Akershus salut  
bøier hodet hver gut.  
Det er nytaars Kveld.  
Kristiania - Farvel!*

Navnebyttet førte i allfall til at jeg tilhører den gruppe som kan pryde seg med navnet siste KRISTIANIA-RUSS.

*Fra Byminner nummer 4/1974, skrevet av ukjent under navnet «den siste Kristiania-russ».*



Rutebilen fra Nannestad og Gjerdrum går ikke til bydelen Oslo (Gamlebyen), men til hovedstaden med nytt navn. Foto fra 1924.

UKJENT FOTOGRAF





## Byvandring på Oslos «West End»

1 Hotel St. Olaf, St. Olavs gate 27.

2 Nordahl Bruns gate 22.

3 Briskebyveien 58, (nå President Harbitz gate 23).

4 Gabels gate 41.

5 Professor Dahls gate 17.

6 Oscars gate 47.

7 Oscars gate 10.

8 Thomas Heftyes gate 20.

9 Oscars gate 11.



## Bak *Åndemasken* Om mystikk og okkultisme på Oslos vestkant

Med Stein Ståles skumle kriminalroman *Åndemasken* som guide foretar vi en «psykogeografisk» byvandring i Oslos «West End» på jakt etter disse strøkenes okkulte historie.

En stille novemberkveld i 1984 vandret vi langs Oscars gate og stoppet utenfor nummer 11, en skittenrosa murvilla, med avskallet murpuss og fuktstriper nedover fasaden og omkranset av et overgrodd hageanlegg. Vi skrittet opp den konturløse grusgangen og frem til inngangsdøren hvor vi ringte på. Innenfra hørtes langsomme skritt og rasling med en sikkerhetslenke.

Først så vi ingen, men så senket vi blikket og oppdaget henne. En ørliten, gammel dame så opp på oss med et besynderlig, skjelende blikk. Det ene øye gransket oss inngående, mens det andre så ut som det var permanent rettet mot noe annet, noe bakenfor. Ja, kanskje noe hinsides?

«Er det her Teosofisk Selskap holder til,» stotret vi frem.

«Jo, vær så god, mine herrer. Stig på. Vi skal akkurat begynne vårt symposium om reinkarnasjon.»

Opplevelsen vekket minner om en uhyggelig bok vi engang hadde lest,

hvor handlingen var lagt til denne delen av byen.



Oscarsgate 11, med nummer 13 i bakgrunnen, 1990.

UKJENT FOTOGRAF



## En psykogeografisk byvandring

«Psykogeografien» undersøker bystrøkenes atmosfære og skjulte resonanser – samspillet mellom dem og våre følelser og adferd. Den ble utviklet av filosofen Guy Debord og den politisk-kunstneriske gruppen situasjonistene som spilte en viktig rolle under studentopprøret i Paris i 1968. Psykogeografien er «sjarmerende vag», skriver Debord. En viktig metode er improviserte byvandring hvor man søker å registrere «inndelingen av en by i soner med distinkte psykiske atmosfærer».<sup>1</sup>

Under en slik psykogeografisk vandring i Oslos «West End», de indre bystrøk nord og vest for Slottsparken, kan man knapt unngå å fornemme en særegen stemning. Med tårn, karnapper, balkonger og stukkatur vitner husene om overskuddsbetont utfoldelse, men har også en resonans av tilbaketrukket mystikk. I dag gjelder dette kanskje særlig Homansbyen med sine mange villaer i nygotikk, nyrenesanse og orientalisme.

Strøkets atmosfære har inspirert flere spenningsforfattere. Stein Riverton (Sven Elvestad) bosatte sin litterære detektiv Asbjørn Krag i Josefine gate nr. 16 (nå Josefine vertshus). Knut Gribb, som Elvestad også skapte, flyttet inn rett nedenfor i Oscars gate.<sup>2</sup> Også

Elvestads samtidige, spenningsforfatteren Øvre Richter Frich, lot sin «blonde kjempe» dr. Jonas Fjeld ha tilhold i en liten «borg oppe i Homansbyen».<sup>3</sup> Etter at Gribb, Krag og Fjeld hadde pensjonert seg, utkom det en ny kriminalroman som i høyeste grad benyttet seg av disse strøkenes mystiske aura.

## Åndemasken – en okkult krimklassiker

Stein Ståles kriminalroman *Åndemasken* fra 1943 slår an en mørk og uhyggelig tone: Et mannslik, kledd i aftenkjole og med en maske bundet fast med selsomme knuter, blir funnet i sjøen ved Oslo havn. Deretter følger vi hovedpersonen, student Erik Berg, som flytter inn i et pensjonat på byens vestkant, «en stor, litt forfallen gård i 90-årenes kransekakestil, med tårn og spir og fasaden dekket av små redselsåpenbaringer i stukk og gips.»<sup>4</sup> Utover noen medstudenter er stedet befolket av svært eksentriske okkultister, og i denne kretsen skjer det uforklarlige ting og snart også et mord. Også dette offeret er påført den samme type maske. Det viser seg å være en «åndemaske» som skal hindre sjelen i å forlate det døde legeme. Med slike grep skapte forfatteren en krypende uhygge som førte til at boken raskt ble en suksess som solgte i hele 55 tusen eksemplarer. Senere er den kommet i

flere opplag og også effektivt dramatisert av NRK Radioteateret (1993).

Bak pseudonymet Stein Ståle skjulte det seg en mann med det prangende navnet Trygve Patroclus Einarssøn von Hirsch (1912–1992). Han var utdannet jurist og skrev *Åndemasken* mens han arbeidet som sekretær i Riksskattestyret.<sup>5</sup> Det var den tredje kriminalromanen Hirsch skrev under krigen.<sup>6</sup> At han grep til pennen under krigsårene, skyldtes nok at sensuren hadde ført til at flommen av oversatt engelsk spenningslitteratur tørket inn, noe som gav norske penneknektar en gylden mulighet til å markere seg og også tjene en ekstraslant.

*Åndemasken* skriver seg inn i en okkult bølge som gikk gjennom norsk kriminallitteratur under de mørke okkupasjonsårene. Denne startet med oversettelsen av John Dickson Carrs formidabelt skumle og banebrytende roman *Sort Messe* i 1941 som inspirerte flere norske forfattere. I 1942 utgav Bernhard Borge (André Bjerke) *De dødes tjern*, i 1943 kom *De døde lever* av Lalli og Fridtjof Knutsen og samme år altså *Åndemasken*.

Hos Hirsch er inspirasjonen fra Carrs *Sort messe* tydelig. Begge forfattere krydrer fortellingen med lærde henvisninger og sitater. Også i *Sort messe* forekommer det en merkelig



Forside av boken *Åndemasken*, utgitt 1943, Tell forlag.



Trygve Patroclus Einarsson von Hirsch (1912–1992) var en norsk jurist og forfatter. Han skrev på 1940-tallet en rekke kriminalromaner under pseudonymet Stein Ståle.

FAKSIMILE FRA «STUDENTENE FRA 1931».

snor med ni knuter, en såkalt «heksestige», som ligger under hodeputen til et av mordofrene. Romanpersonene konsulerer også samme bok for å sette seg inn i det gåtefulle de opplever,

den merkelige *Strange Cults and Secret Societies in Modern London* av Elliot O'Donnel fra 1935.<sup>7</sup>

Hirsch er heller ikke den første norske forfatter som henlegger slike

mystiske foreteelser til et vestkantpensjonat. I boken *Hvorhen?* av Hans Wiers-Jenssen fra 1922 blir også en ung mann dratt inn i okkulte sirkler på «Fru Thea Meyers pensjonat» i

Observatoriegaten.<sup>8</sup> Hvorvidt Hirsch har latt seg inspirere av boken, er imidlertid uvisst.

«Kunnskaper kan vel aldri bli undervurdert», skriver Hirsch et sted.<sup>9</sup> Denne devisen fulgte han også når han skrev sine kriminalromaner. Grundige studier måtte til. Det virkelige liv er nemlig ofte «mer fantastisk enn hva noen kriminalforfatter kan pønske ut», skriver han. På Universitetsbiblioteket studerte han dosent i «patologisk sjeleliv» Richard Bärenwalds *Okkultismus und Spiritismus und unterbewusste Seelenzustände* (1920) og den danske psykologen Alfred Lehmans flerbindsverk *Overtro og trolldom* (1896). Deretter var det å kaste seg over biskop Bangs *Norske hexeformularer og magiske opskrifter* (1901).

I tillegg til å være full av faktisk kunnskap om okkultismen, er *Åndemasken* en nøkkelroman med mange hentydninger til virkelige personer i Hirschs samtid. Én er den kjente parapsykolog Torstein Wereide, som opptrer under navnet dosent Weland. En annen, romanens psykoanalytiker Hamarøy som bidrar til oppklaringen, har sitt virkelige forbilde i psykiateren Trygve Braatøy.<sup>10</sup>

«Enkelte vil sikkert finne denne boken for fantastisk,» skriver Hirsch

i forordet, «ikke desto mindre har den på de fleste punkter en faktisk bakgrunn.» Og det er denne det skal redegjøres for når vi med *Åndemasken* som guide begir oss ut på en psyko-geografisk rundtur i Oslos «West End».

### En okkult bølge når «West End»

«For et eiendommelig, utrivelig miljø!» utbryter Erik Berg etter møtet med beboerne i «Frøknene Neumanns pensjonat». Her er både spiritister, teosofer, antroposofer og sufi-mystikere samt, skal det vise seg, utøvere av ren svartmagi. Alle er eksponenter for den fornyede interessen for gammel mystikk, okkultisme og Østens fremmedartede trosforestillinger som tok til på midten av 1800-tallet, som en reaksjon mot det nye rasjonalistiske og vitenskapsbaserte verdensbildet som vokste frem i Vesten. Forsknings nye innsikter gjorde det stadig vanskeligere å opprettholde gamle religiøse dogmer, forankringen til kristendommen løsnet og usikkerheten spredte seg. Men det måtte da være noe igjen, tenkte mange, en åndelig virkelighet? Hvis ikke ville man jo være henvist til den sjelløse materialismen.

Blant de kondisjonerte klasser på vestkanten fenget den nye interessen for alt mystisk og religiøst eksotisk.

Bølgen nådde sin første topp sist på 1800-tallet for igjen å stige etter første verdenskrig. I 1933 utsendte sognepresten i Frogner følgende bekymringsmelding angående menighetens «kultiverte og selvstendig tenkende» medlemmer: «Man vil ha lov til å oppgjøre seg sine religiøse meninger selv. Følgen derav er igjen den, at de stadig oppdukkende nye åndsretninger fra Vesten som fra Østen har lett for å vinne innpass iblant oss. Således finnes ikke lite teosofi, antroposofi, Christian Science, russelianeisme, suffi, buddhisme og annet rart».<sup>11</sup>

Hirschs beskrivelse av livet på pensjonatet er ganske typisk for denne okkulte subkulturen. Her var det kontinuum og sammenfall av ideer – og omgang på tvers av de ulike retningene. Til tross for meningsforskjeller anerkjente man nemlig hverandre som del av en eksklusiv krets «innviede».

### Åndene banker på

De ulike nyokkulte trosretningene delte mange grunnleggende forestillinger. En av de viktigste var ønsket om å «utforske de skjulte krefter som bor i mennesket», som pensjonatgjesten fru Skjoll Christensen formulerer det.

Det første nye «bevis» på slike skjulte krefter kom med spiritismen, som oppstod i USA på 1840-tallet.



Denne hevdet at det var mulig å kommunisere med de avdøde. Med seansenes borddans, bankesignaler, automatskrift og materialisasjoner mente man altså å ha empirisk bevis for eksistensen av en hinsidig tilværelse. Spiritismen spredde seg som en farsott over hele USA og nådde snart også Europa og Norge. I 1886 ble Spiritistisk Forening i Norge stiftet og snart konverserte tusenvis av nordmenn med åndene under seanser. Enda flere omfattet fenomenet med interesse og sympati.<sup>12</sup> Også i Frøkne-Neumanns pensjonat konverserer gjestene med åndene under ukentlige seanser samtidig som det oppvises evner som forbløffer og forvirrer de unge studentene.

Seansene blir ledet av den mystiske dr. Szernyi – bokens representant for den psykiske forskning som oppstod i spiritismens kjølvann. Også i akademiske kretser fattet man nemlig interesse for de nye fenomenene, og i 1882 ble The Society for Psychical Research dannet i London.<sup>13</sup> I oktober 1917 ble så Norsk Selskap for Psykisk Forskning stiftet med professor i statsøkonomi Oskar Jæger som formann.<sup>14</sup> Blant de tre hundre medlemmene fantes det noen andre akademikere, men flest troende spiritister. En av dem var pedagogen og kvinnesakskvinnen

*Portrett av Ragna Nielsen, 1900.*

KUNSTNER: ASTA NØRREGAARD



Ragna Nielsen, som ble en av spiritismens fremste talskvinner her i landet. Hun var født Ullmann, så det er neppe tilfeldig at Hirsch kaller *Åndemaskens* virkelige heks «fru Ullmann».

### **Spøkeshotellet i St. Olavs gate 27**

En av de mest omtalte spiritistiske seansene fant sted i St. Olavs gate 27. Bygningen i sen empire-stil fra 1846 hadde gjennom årene huset

berømtheter som Rikard Nordraak og Bjørnstjerne Bjørnson, før den omkring 1900 ble omgjort til hotell. Det var i dette hotellet, mandag den 13. august 1912, det berømte amerikanske mediet Etta Wriedt skulle demonstrere sine psykiske evner.

Da hun kom til Kristiania, nedsatte Universitetet med hennes samtykke en kontrollkomite, ledet av professor i fysikk Kristian Birkeland, som

skulle undersøke hennes troverdighet som medium. Kontrollseansen skulle foregå i et værelse i hotellets annen etasje. Foruten komiteen og mediet selv deltok Ragna Nielsen, Ella Anker, Ingeborg Berg og Kaja Geelmuyden, alle troende spiritister og prominente medlemmer av Norsk Selskap for Psykisk Forskning.<sup>14</sup> Rommet ble mørklagt og de tilstedeværende plassert i en halvsirkel. På gulvet midt i kretsen var det stilt en tynn aluminiumstrompet. Da Ragna Nielsen ba mediet om å formidle kontakt med sin avdøde bror Viggo Ullmann, lød et høyt smell fra åndetrompeten som veltet overende. I oppstyret som fulgte beslagla Birke-land trompeten som han etterpå overlot Shmelcks kjemiske laboratorium for undersøkelse. Dagen etter forelå resultatet: Fru Wriedt hadde brukt metallisk kalium for å få trompeten til å eksplodere etter at det var blitt tilført vann. Dette førte til at Birke-land publiserte en rapport som levnet mediet liten ære. «Jeg er visst nok en prinsipiell motstander av heksebrenning, men et lite bål til ære for fru Wriedt ville allikevel ikke ha vært av veien,» avslutter han.<sup>16</sup>

Men spiritistene trodde like fast på fru Wriedts mediumistiske evner. Ella Anker erklærte at hvis det fantes spor av sprengstoff i trompeten, var



*St. Olavs gate 27, ca 1880. Leiegård oppført av malermester Georg Nordraach, komponisten Rikard Nordraaks far. Her ble «Ja, vi elsker» skrevet i 1863.*

FOTO: OLE TOBIAS OLSEN

det plassert der av onde og narraktige ånder eller nedrige kritikere.<sup>17</sup> Senere ble St. Olavs Hotell bare kalt «Spøkelseshotellet».<sup>18</sup>

### **Ektoplasma i Nordahl Bruns gate 22**

Fra Spøkelseshotellet går vi opp til Nordahl Bruns gate 22. Huset er på ingen måte bemerkelsesverdig, men typisk for de mange bygårder som ble bygget på 1880-tallet. Den tre-etasjers

bygningen i senklassisistisk pussornamentikk vitner likevel om solid borgerlighet.

Her hadde Norsk Selskap for Psykisk Forskning sine lokaler, og her ble det i februar 1922 avholdt noen seanser som ble så skandaleombruste at de stilte Etta Wriedts åndetrompet helt i skyggen. «Jeg husker den tragikomiske historien om det berømte medium som etter verdenskrigen

## Kontrollkomiteen: „Intet overnaturlig”.

En utrolig fræk og flink bedragerske.

Heksemel — fosfor — buktaleri — hypnotisme.

Undertegnede har den 13. og 14. ds. efter anmodning overværet to av de spiritistiske seancer, som har været afholdt av mrs. Wriedt i St. Olafs hotel, hersteds.\*) Vi vilde selvfølgelig anset os forpligtet til at meddele det, om vi under seancerne var blit overbevist om de spiritistiske fenomeners tilforlæthed — hvad vi ikke blev — men ellers har der ikke været nogen avtale om, at vi skulde danne nogen „komite”, eller at vi skulde gi skriftlig beretning om det passerte. Efter opfordring fra flere hold finder vi os imidlertid foranlediget til at gi følgende korte meddelelse om vore iagttagelser og indtryk:

me i rapport med en eller anden av de tilstedeværende. Dette mislykkedes i saa fald hver gang paa en eneste undtagelse nær. I dette specielle tilfælde blev aanden beskrevet som havende et skudskaar og den av herrerne foran hvem aanden angaves at staa, meddelte da, at han for ca. 25 aar siden havde en ven med det opgivne fornavn, som skjøt sig.

Av de av os iagttagne fenomener kan nævnes, at der nogen gange skrapedes i skjærbrettet, hvis ene mod mediet vendende side senere fandtes forskjvet, at forhængen foran dette en gang blev revet ned, at to roser faldt ned paa gulvet og en i en av her-



Faksimile fra Dagbladet 18. august 1912 / Portrett av Etta Wriedt. Faksimile fra Arthur Conan Doyle – *The History of Spiritualism*, Vol. II. George H. Duran, New York, 1926.

FÅRGELAGT VED T. EMBERLAND

satte hele det daværende Kristiania på ende. Den druknet hele hovedstaden i en sann okkultistisk rus», lar Hirsch en av sine romanfigurer si. Det er det danske mediet Ejner Nielsens norgesbesøk på nyåret 1922 han sikter til.

Nielsens spesialitet var å frembringe såkalt ektoplasma, en eterisk substans som strømmer ut av mediets legeme og brukes til materialisering av åndene. Også under en av seansene be-

skrevet i *Åndemasken* frembringer dr. Szernyi et slikt «tykflytende, hvitaktig stoff, som syntes å lyse i mørket».

Under den første internasjonale konferansen for psykisk forskning i København i 1921 inviterte det norske selskapet Nielsen til undersøkelse, noe han sa seg villig til. Universitetet nedsatte en komite med professor i fysiologi Sophus Torup som formann. Før seansene ble Nielsen kledd naken,

undersøkt og iført en stramtsittende bomullstrikot. Deretter ble han plassert i et lite kabinett med dempet belysning. Nielsen klaget imidlertid på restriksjonene og forlangte alle lys slukket. I totalt mørke klarte han, etter å ha brekket seg flere ganger, å frembringe et stoff komiteens medlemmer fikk berøre.<sup>19</sup>

Etter seansene konkluderte universitetskomiteen at Ejner Nielsen ikke





*Ejner Nielsens seanse, faksimile fra Norsk tidsskrift for psykisk forskning, 1922.*

hadde klart å frembringe noe annet enn et tøy som bestod av «cellulosefibre forfiltret i tynne lag», som det heter i den kjente rettskjemiker Chr. Bruffs rapport.<sup>20</sup> Universitetskomiteens arbeid var dermed avsluttet, men Norsk Selskap for Psykisk Forskning fortsatte med egne seanser i Nordahl Bruns gate. Og det var faktisk nå Nielsens svindelmetoder ble avslørt. Han klarte tilsynelatende å frembringe ektoplasma, men selska-

pets kontrollmetoder var grundigere enn mediet hadde regnet med. Det ble derfor funnet spor av avføring på trikoten. Det viste seg at Nielsen hadde gjemt åndestoffet i rektum. I mørket hadde han så klart å snike en hånd innunder den tetsittende drakten og dra det tynne tøyestykket opp til munnen. Ejner Nilsens ektoplasma viste seg altså å være «rektoplasma». Begge undersøkelseskomiteer oppfordret ham til å avstå fra all mediumis-

tisk virksomhet – av hensyn til hans helbred.<sup>21</sup>

### **Profeten i Briskebyveien 58**

Etter først å ha befunnet oss i ytterkanten av den norske okkultismens vestkanthabitat, beveger vi oss nærmere dens psykogeografiske sentrum via Briskeby. Det er ikke bevart mange av de opprinnelige trehusene i denne gamle Kristianiaforstaden. Et unntak er «Dahlegården», et toetasjes panelt

tømmerhus oppført engang rundt 1870, som man finner bortgjemt i en bakgård med tidligere adresse Briskebyveien 58, nå President Harbitz gate 23. Her bodde mot slutten av 1800-tallet skiltmaleren Henrik Anton Alme – den første norske eksponent for den utviklingen vestkant-okkultismen gjennomgikk på slutten av 1800-tallet. De psykiske fenomenene ble da inkorporert i mer omfattende okkulte læresystemer. Mange



*Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891), også kalt Madame Blavatsky, født Helena von Hahn var en russisk okkultist og mystiker som gjennom sine skrifter la grunnlaget for den moderne teosofien og for organisasjonen Teosofisk samfunn.*

FAKSIMILE, ARONY, 1877.



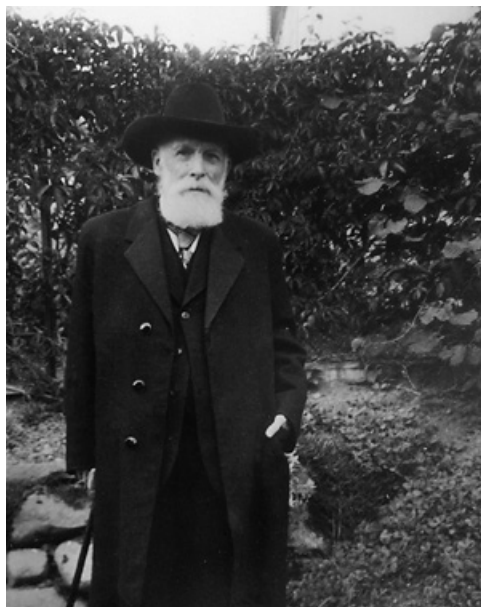
*Briskebyveien 58, i dag er adressen President Harbitz gate 23. Foto fra 1992.*

FOTO: HARRIET FLAATTEN

som søkte seansene var nemlig ikke så interessert i vitenskapelig undersøkelse av de spiritistiske fenomenene, men i hva åndene faktisk fortalte. Og her var det slående sammenfall med tidligere tiders okkultisme og ulike østlige visdomstradisjoner. Kanskje disse kunne gi innsikt i de skjulte krefter som styrer verden?

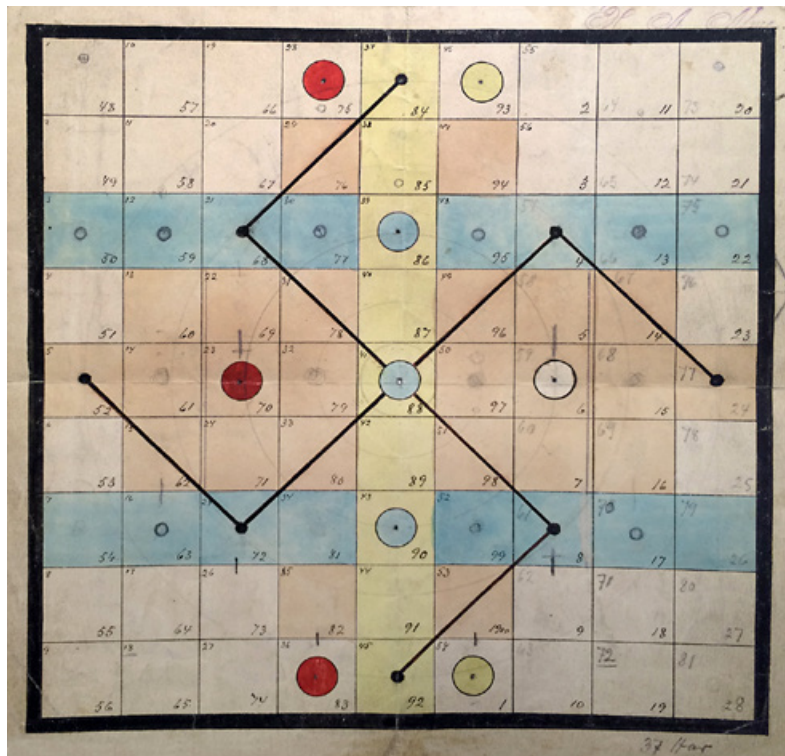
«Blavatsky bygde sin kabbalistisk-okkultistiske religionsfilosofi med innslag av buddhistisk og brahmansk tro på noe hun mente å få fra de såkalte maha'tmaer i Tibet,» forklarer

Einan, en av studentene i *Åndemasken*. Dermed oppsummerer han den gudsvisdommen, *theos sophia*, som russerinnen Helena Petrovna Blavatsky hevder å presentere i sine skrifter. Formålet med menneskelivet er ifølge henne en gradvis åndelig frigjøring gjennom mange inkarnasjoner. I tillegg ruller hun ut et stort panorama over verdensutviklingen, hvor menneskeheten i løpet av millioner av år har utviklet seg gjennom såkalte rotraser på tapte kontinenter som Lemuria og Atlantis.



Portrett av Henrik Anton Alme (1847–1939). Hakekorset var ifølge Alme den ariske rasens ursymbol og stod sentralt i hans okkulte symbollære.

UKJENT FOTOGRAF/ NASJONALBIBLIOTEKET



Teosofien gav støtet til en verdensomspennende bevegelse med titusenvis av troende og Henrik Anton Alme ble dens første tilhenger i Norge. Han hadde startet som spiritist og fått høy status som «inspirasjonsmedium», men etter å ha stiftet bekjentskap med Blavatskys bøker, gjenkjente han sine visjoner i hennes beskrivelser og meldte seg i 1891 inn i Svenska Teosofiska Samfundet.

Almes angivelig oppsiktsvekkende evner som okkult seer gjorde ham i stand til å utlese verdenshistoriens utviklingssyklus. Disse lå til grunn for fargerike plansjer som han laget i sitt skiltmakerverksted. I februar 1893 demonstrerte han sine profetiske ferdigheter for en av tidens mest profilerte forfattere. Jeg kan «fortælle Dem ganske eiendommelige Ting om mine – flere Aar lange – Erfaringer fra

den oversanselige Verden,» skriver han til Arne Garborg.<sup>22</sup> Forfatteren, som i denne perioden var interessert i oversanselige fenomener, svarte positivt og de avtalte et besøk hos Alme. Hva som skjedde her vet vi ikke, men Almes teori om at siste rest av det sunkne kontinent Atlantis befant seg på nordlandskysten, var sikkert blant de innsikter Garborg fikk ta del i.



## Teosofi i Gabels gate 41

I 1893 tok Henrik Anton Alme, sammen med en håndfull andre spiriter bosatt på Kristianias vestkant, initiativ til stiftelsen av Teosofisk Samfund i Norge. Deres hovedkvarter befant seg i lengre tid i Gabels gate 41, en elegant leiegård oppført omkring 1900. Her bodde samfundets annen generalsekretær Agnes Martens Sparre, som også var en sentral skikkelse i Norske Kvinners Nasjonalråd. Senere overtok filosof og psykolog Richard Eriksen ledelsen, etterfulgt av journalist og kvinnesaksforkjemper Eva Blytt.

Norsk Teosofisk Samfund vokste til på det meste å omfatte rundt fire hundre medlemmer, selv om langt flere viste interesse for læren.<sup>23</sup> Den langsomme medlemsveksten skyldtes mye at bevegelsen allerede hadde vært hjemsøkt av splittelse. I 1895 brøt den amerikanske grenen ut og stiftet en egen bevegelse i opposisjon til den nye lederen Annie Besant som styrte verdensbevegelsen med hård hånd fra hovedkvarteret i Adyar i India. Splittelsen nådde Norge året etter, da en liten gruppe anført av blant andre Alme fulgte amerikanerne og dannet sitt eget Norsk Teosofisk Forbund. Senere, i 1923, etablerte Alme og en liten flokk beundrere Aurvangelosjen

– en egen teosofisk sekt bygget på hans visjoner.<sup>24</sup>

I 1911 begynte Annie Besant og de andre teosofiske lederne i Adyar å promovere den unge inderen Jiddu Krishnamurti som «verdenslæreren» som skulle stige frem i den nye tidsalder. For å forberede dette etablerte man «Ordenen Stjernen i Øst». Så også i Norge, hvor man under Eva Blytts og forfatter og journalist Lilly Herbers ledelse konsentrerte seg om å forkynne budskapet om den nye messias. Perioden var preget av store forventninger og høy aktivitet. Samtidig førte dette til en ny og ødeleggende splittelse i bevegelsen.<sup>25</sup>

En god del teosofer reagerte nemlig negativt på proklamasjonen av Krishnamurti som reinkarnert Mahatma. Særlig gjaldt dette den tyske seksjonen under generalsekretær Rudolf Steiner. I 1913 etablerte Steiner og hans tilhengere derfor Antroposofisk Selskap, som Annie Besant en måned senere ekskluderte.<sup>26</sup> «Vi antroposofer tilstreber en sammensmelting mellom teosofiske og kristne elementer på et bredt filosofisk grunnlag,» forklarer fru Karstens i *Åndemasken*. «Vår bevegelse er om jeg må si mer praktisk og mer utbygd,» legger hun til, og det med rette. Med denne mer vitale og mangesidige konkurrenten,

krympet det norske teosofiske miljø. En ytterligere skandale rammet da messias selv, Jiddu Krishnamurti, i 1929 avskrev seg rollen som verdenslærer og nedla Ordenen Stjernen i Øst. Likevel klarte man å videreføre en viss aktivitet gjennom tredveårene.

## Kuttekledd plageånd i Professor Dahls gate 17

I 1911 hadde norske teosofer i Kristiania under inspirasjon fra Rudolf Steiner etablert Vidarlosjen.<sup>27</sup> Blant de førti medlemmene var det mange profilerte skikkelser, deriblant den kjente forfatter og foredragsholder Marta Steinsvik, senere beryktet for sin fanatiske antisemittisme.<sup>28</sup> At Vidarlosjen fulgte Steiner over i antroposofien, skyldtes mye den personlige innflytelsen han hadde øvet gjennom sine mange norgesbesøk. Han bodde da ofte hos losjesekretær Ole Reitan og hans kone Livy i Professor Dahls gate 17.<sup>29</sup> Vi legger derfor veien mot Hegdehaugen.

Den okergule bygningen med adresse Professor Dahls gate 17 har en laftet tømmerkjerne som ble flyttet fra Tomb i Østfold sist på 1700-tallet. På 1860-tallet ble det bygget på to fløyer, et trapphus og verandaer, og bygningen ble «omgjort» til murbygning. Ekteparet Reitan overtok eiendom-



*Professor Dahls gate 17, 1966.*

FOTO: HARRIET FLAATTEN

men i 1903. Naboene hadde advart dem om at et spøkelse, som skulle ha fulgt med fra Østfold, fortsatt var i aktivitet. Dette ble omtalt som «bitungen» og var et kuttekledd vesen som omgav seg med et mystisk lys. Selv om Reitans ikke hadde latt spøkelset skremme dem fra å kjøpe bygningen, ble det etter hvert et problem at «bitungen» plaget barna i familien. En gang Steiner var på besøk, skal han ha våket hele natten og hjulpet til med å bli kvitt gjenferdet.<sup>30</sup>

Professor Dahls gate 17 er et stort hus der mange antroposofer ble innlosjert i årene som fulgte. Fortsatt er huset i samme families eie. Hvorvidt Steiners eksorsisme har hatt permanent virkning eller om den kuttekleddede plageånden fortsatt hjemsøker huset, vites ikke.

### **Selvlysende djevler i Oscars gate 47**

Fra Professor Dahls gate går vi til Oscars gate og stanser foran nummer 47, en prangende dobbeltvilla

i rød tegl tegnet av Carl A. Aamann og oppført i 1891. Kanskje er dette selve episenteret for de hendelser som inspirerte Hirsch.

«Blant presumptivt kunnskapsrike og intelligente mennesker i Oslos 'West End' finnes rendyrket satanisme, ennå i det øyeblikk denne boken er skrevet! I dette miljø av åndelig tussmørke, hvor okkultismen blomstrer bak kvasividenskapelig og halvreligiøs maske, der gror også forbrydelser og lysskye handlinger frodig, som giftige sopper,» lyder det i Hirschs korte, men ominøse forord til *Åndemasken*. Det han sikter til er det som foregikk nettopp i Oscars gate 47, hos forfatteren og oversetteren Eivind Hauge. Det var her den angivelige «rendyrkede satanisme» ble praktisert. At det var noe i Hirschs anklage kan forfatteren André Bjerke bekrefte, «for jeg tilhørte jo selv 'dette miljø av åndelig tussmørke'», innrømmer han. Og her skal det ha funnet sted uhyggelige ting:

«Eivind omtalte med ærefrykt sin danske svigermor som innviet teosof og erfaren trollkvinne. Av henne hadde han lært å fremmane djevelen – en åndedrettsøvelse jeg skal avholde meg fra å beskrive her. Riktignok kan jeg ikke erindre at forbrytelser grodde som 'giftige sopper' der nede hos Eivind, men det fant sted en og annen

svart seanse i nattetimene – etter svi-  
germors pustemetode. En av Eivinds  
forsøkspersoner – en kjent Osloadvoka-  
t – ble plutselig selvlysende. Etter  
en halvtimes iherdig inn- og utånding  
begynte advokaten å lyse grønt, og  
forsøkslederen hadde svare strev med  
å slukke ham igjen.»<sup>31</sup>

Noen år senere lot Hirsch nettopp  
denne seansen danne grunnlag for en  
av sine andre kriminalfortellinger.<sup>32</sup>  
André Bjerke hadde selv en versjon  
av episoden som han gav til beste i  
Rivertonklubben, norsk selskap for  
kriminallitteratur: Mens de var i gang  
med å fremmane djevelen, begynte en  
av seansedeltagerne å stønne. Da de  
andre løftet blikket, så de at det var i  
ferd med å vokse horn ut i pannen på  
ham.

### **Antroposofisk losjearbeid i Oscars gate 10**

«Tenk å bruke Steiners system på  
dem! Bare lære dem pusteøvelsene!»  
utbryter frøken Karstens i *Åndemasken*  
da studentene uttrykker sin skepsis.  
Her har nok Hirsch latt seg inspirere av  
Hauges ærefryktinngytende sviger-  
mors metode for okkult klarsyn. Hun  
het Eva Regina Dithmer-Vanberg  
og var født i Danmark i 1882, men  
arbeidet det meste av livet som jour-  
nalist i Norge. Fra 1928 ble hun en

sentral skikkelse i Vidarlosjen. Dith-  
mer-Vanberg var åpenbart en «erfaren  
trollkvinne» som fascinerte mange i  
det antroposofiske miljø med sine for-  
bausende uttalelser. «De som beundret  
henne, holdt henne for å være klar-  
synt,» skriver bevegelsens historiker.<sup>33</sup>  
Vi har igjen beveget oss tilbake til  
Homansbyen og Oscars gate 10. Fra  
1914 holdt Vidarlosjen til i denne for-  
nemme toetasjes murvillaen oppført  
av arkitekt Georg A. Bull. Under sitt  
siste norgesbesøk i 1923 ble Rudolf  
Steiner og hans kone Marie Steiner  
von Sivers innlosjert her.<sup>34</sup> I 1926  
etablerte man i dette huset også den  
første norske Steinerskolen.

Etter hvert kom den antroposofiske  
bevegelsen til å sette preg på mye  
av Oscars gate og Josefines gate rett  
ovenfor. I Josefines gate 12 finner  
man blant annet bevegelsens bokhan-  
del og bibliotek. Huset ble opprin-  
nelig tegnet i berlinerklassisistisk  
stil av arkitekt Eckhoff og oppført i  
1872, men er kraftig ombygget etter  
«Steiners arkitektoniske impulser», en  
endring nok bare troende antroposo-  
fer betrakter som vellykket.

### **Seanseprotokoller i Thomas Heftyes gate 20**

Vi beveger oss ut på Gimlehøyden syd  
for Bygdøy Allé og til Thomas Heftyes

gate 20. Det som møter oss på denne  
adressen i dag er noen lite stem-  
ningsskapende mursteinsblokker fra  
1960-tallet, men før lå det fire impone-  
rende murvillaer på tomten, fornemt  
tilbaketrukket i parklignende hager. I  
en av dem, en praktbygning med tårn,  
balkonger og karnapper, bodde skips-  
rederfrue Astrid Stolt-Nielsen.

I *Åndemasken* dukker skipsreder-  
frue Sundt-Larsen opp på pensjonatet  
sammen med sin venninne fru Kølner.  
De beskrives som «litt mannhaftige,  
typiske vestkant-veldedighetsfruer,  
men med den samme uforklarlige  
fanatiske glød i øinene». Da boken  
utkom var det ikke vanskelig å gjette  
at Hirsch sikter til Astrid Stolt-Nielsen  
og hennes venninne Ingeborg Køber.

Ingeborg Køber, datter av byfog-  
den i Fredrikstad Ludvig Dahl, ble på  
midten av tredvetallet en av Norges  
mest omtalte kvinner. Etter at byfog-  
dens to sønner døde i ung alder, ble  
han troende spiritist og drev en ut-  
strakt seansevirksomhet med datteren  
Ingeborg som medium. Den 3. august  
1934 omkom han imidlertid ved en  
drukningsulykke på Hankø.<sup>35</sup>

I en minnetale i Norsk Selskap for  
Psykisk Forskning ble det avslørt at  
Dahls død var blitt forutsagt i flere  
seanser. Varslene fra åndene kom i  
tallkode, og ble angivelig straks lagt





Thomas Heftyes gate 20, fotografert i 1928.

FOTO: ANDERS B. WILSE

i en forseglet konvolutt og overlevert selskapet i Oslo. Det var Ingeborg som mottok dødsvarslene. Samtidig var hun eneste vitne til byfogdens drukningsdød.

Astrid Stolt-Nielsen var også til stede på Hankø den fatale dagen. Hun deltok nemlig ofte på seansene etter at hun hadde mistet sin datter i en rideulykke. De mest eksakte dødsforutsigelsene ble under seansene formidlet av fru Stolt-Nielsens døde datter. I *Åndemasken* får Sundt-Larsen lignen-

de dødsvarsler fra en avdød sønn.

Dødsforutsigelsene forårsaket en voldsom debatt hvor frontene var knallharde. For rasjonalister og kulturradikalere fantes det bare én løsning: Siden spiritismens åndemedelelser var juks og fanteri, måtte Ingeborg Køber ha drept sin far. For Købers forsvarere var dødsforutsigelsene sanne og det endelige bevis på åndeverdenens eksistens, noe som én gang for alle knuste de kulturradikales innsnevrede verdensbilde. Striden

førte til at Riksadvokaten satte i gang en rettslig undersøkelse. Man forlangte nå tilgang til seanseprotokollene som Sundt-Larsen oppbevarte hjemme. De var hennes «helligste eie», fortalte hun, og nektet å overlevere dem. Senere, da presset økte, hevdet hun å ha brent dem.<sup>36</sup>

Rettskjemiker Chr. Bruff fikk likevel en rekke andre «åndebrev» til undersøkelse og mente å påvise at de var blitt manipulert og forfalsket. Den langvarige rettsprosessen endte i februar 1937 med henleggelse på grunn av bevisets stilling. Købers forsvarere, som nå var blitt færre, tolket det som en seier, mens skeptikerne mente å ha ytterligere ammunisjon i krigen mot all slags åndesvindel. Hirsch var blant de siste. Som nyutdannet jurist overvar han rettsforhandlingene, noe som åpenbart var sterkt medvirkende til at han skrev *Åndemasken*. I epilogen heter det at han har hatt én mening med boken, nemlig å avsløre overtro, «hvilken åndemaske den enn skjuler seg bak». Da boken utkom, var imidlertid den okkulte bølgen i ferd med å ebbe ut. Den skandaløse købersaken hadde vært sterkt medvirkende. Det boken beskriver er altså en døende subkultur som «åndet av fin de Siècle», som Hirsch formulerer det.

## Okkulte etterdønninger

Vi er tilbake i Oscars gate 11, der vi på begynnelsen av åttitallet først stiftet bekjentskap med den okkulte subkulturen. Da teosofene gjenopptok sin virksomhet etter krigen, ble denne toetasjes villaen i nyklassisistisk stil, tegnet av arkitekt Anders Henrik Lenschow og oppført i 1882, deres hovedkvarter. Her, tvers over veien for de antroposofiske renegatene i Vidarlosjen, bodde Teosofisk Selskaps mangeårige generalsekretær Ernst Nielsen og hans kone Ruth Wessel-Nielsen. Etter at mannen «forlot det fysiske plan» i 1963, «for å utføre nye

oppgaver der han var kommet», overlot enken, som nå ble generalsekretær, huset til bevegelsen som innredet både møtelokaler og bibliotek.<sup>37</sup> Selv døde Ruth Wessel-Nielsen i 1997.

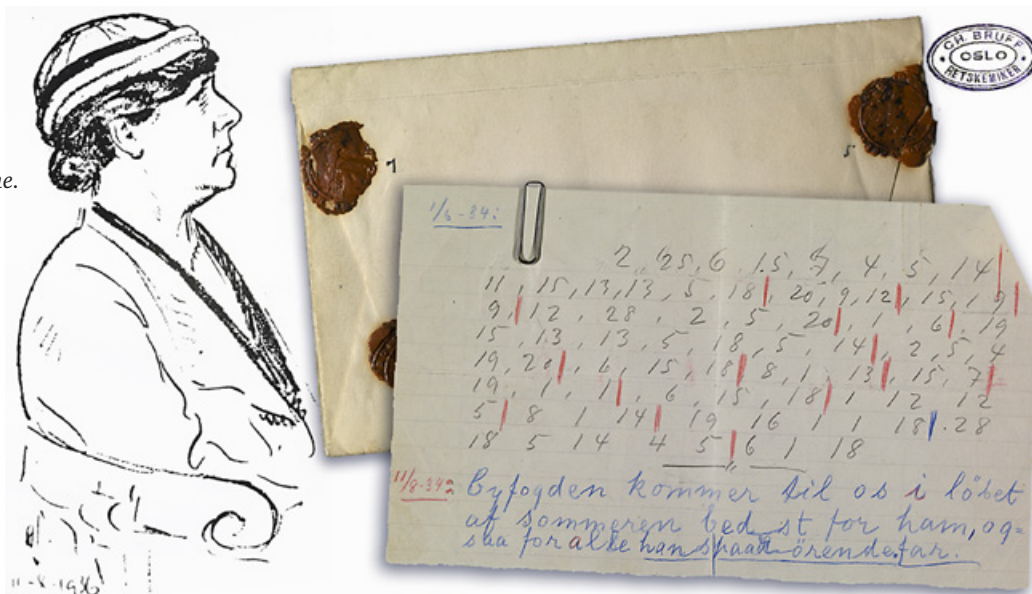
I dag er forfallet enda mer påtagelig og ingen åpner døren når vi ringer på. På midten av 1980-tallet konstaterte man at huset var fullt av sopp og i så dårlig forfatning at det var nødvendig med en omfattende renovasjon. Den norske teosofiske bevegelsen, som da bare talte femti medlemmer, måtte derfor flytte virksomheten ut av sitt naturlige psykogeografiske habitat. Biblioteket ble stablet på et loft og

møtene henlagt til Korsgata på Grünerløkka.<sup>38</sup>

I 1974 kom *Åndemasken* ut på ny. Igjen ble den karakterisert som «fordømt aktuell».<sup>39</sup> Årsaken var interessen for mystikk og okkultisme som hadde gjenoppstått i ungdomsopprørets kjølvann. Den alternative nyåndeligheten, som snart fikk betegnelsen New Age, er fortsatt med oss. Et presist psykogeografisk episenter finner vi ikke, men i Homansbyen kan vi fortsatt ane de svake etterdønningene av den første okkulte bølgen som skyllet inn over dette strøket for omkring hundre år siden.

Astrid Stolt-Nielsen og brevene.

FAKSIMILE FRA RIKSARKIVET.  
UKJENT TEGNER / RIKSARKIVET





*Fru Ingeborg Køber. Ved avsigelse av fengslingskjennelse etter arrestasjonen, 1936.*

FOTO: ASBJØRN BARLAUP / NASJONALBIBLIOTEKET

**Terje Emberland** er religionshistoriker og seniorforsker ved Holocaust-senteret. Han er en prisbelønt forfatter som blant annet har skrevet bøker om fascismen og antisemittismens norske historie og om konspirasjonsteorier og alternativreligiositet. Han har også skrevet kriminalromaner og stykker for radioteateret.

**Torstein Arisholm** er idéhistoriker og fagansvarlig for Helse- og omsorgsdepartementets kulturminner. Han har lang erfaring fra museumssektoren, både fra forskning, forvaltning, utstillinger og nyere formidlingsformer, og har publisert flere bøker og artikler om kulturhistoriske emner.

**Nils Nordberg** er mangeårig dramaturg og regissør i NRK Radioteatret. Han er forfatter, oversetter, og landets fremste ekspert på kriminallitteratur og tidligere president i Rivertonklubben. Nordberg har lagt stemme til en rekke lydbøker og TV-dokumentarer og er tildelt Kongens fortjenstmedalje for sin innsats for norsk kriminallitteratur.



## Noter:

- <sup>1</sup> Debord, Guy-Ernst (1955), «Introduction to a Critique of Urban Geography», The Situationist International Text Library, nothingness.org. Slike byvandring, kalt *dérive*, var inspirert av flanøren, et begrep først myntet av Charles Baudelaire for å beskrive dandyen, den elegante dagdriveren, som slentrer gjennom byens gater.
- <sup>2</sup> For øvrig etter et kortere opphold i Josefine's gate i et hus som ble sprengt i luften. Nordberg, Nils (1968), forord til boken *Mesterdetektiven Knut Gribb* (Oslo: Bladkompaniet), s. 22. Også i nyere tid har professor i litteratur og krimekspert Willy Dahl (under pseudonymet Melkior Pedersen) latt seg friste til å bruke områdets mystikk i kriminalparodien *Homannsbyens hemmelighet* fra 1979. Handlingen er lagt til Hans Jæger og bohemens tid. Bokens helt Knut Grip flytter her inn i sin onkels leilighet i Oscars gate 49.
- <sup>3</sup> Frich, Øvre Richter (1919) *Havets øine* (Kristiania: Helge Erichsen), s. 37.
- <sup>4</sup> Det gis ingen presis adresse, men den gamle film-regissøren Leif Sinding mente å vite at det måtte ligge i Rosenborggaten. *Morgenbladet*, 05.10.1964. I så fall kan Elisa Korens Pensjonat i Rosenborggaten 3 har vært forfatterens forbilde.
- <sup>5</sup> Mens Hirschs storebror Per von Hirsch ble finansminister i de siste månedene av Quislings regjering, hadde Trygve åpenbart ingen sans for partiet. Etter krigen skrev han bindet om «den illegale presse» i verket *Norsk presse under hakekorset* sammen med Gunnleik Jensson, noe han neppe hadde fått lov til hvis det hersket tvil om hans nasjonale holdning under krigen.
- <sup>6</sup> Først kom *Cocktailmysteriet* i 1941 og dernest *Døds-tonene* i 1942.
- <sup>7</sup> Boken beskriver en rekke bisarre og hemmelige kulturer som visstnok eksisterte i London på tredvetallet. O'Donnel debuterte selv med den okkulte kriminalromanen *For Satan's Sake* i 1904 og hans senere «faktabok» var nok også mest et utslag av høyspent fantasi, som når han for eksempel beskriver et møte i en klubb for kvinnelige vampyrer.

- <sup>8</sup> Wiers-Jenssen, Hans (1922), *Hvorhen?* (Kristiania: Aschehoug).
- <sup>9</sup> *Studentene fra 1931* (1956) (Oslo: Bokkomiteen for studentene), s. 158.
- <sup>10</sup> Denne var for øvrig også forbildet til André Bjerkes skarpskodde psykoanalytiker Kai Bugge i *De dødes tjern*.
- <sup>11</sup> Hygen, Johannes (1998), «Sogneprestens innberetning angående menighetens tilstand, fremlagt til bispevisitas møte 8. februar 1933», i: *Frogner menighet og bydel* (Oslo: Frogner menighetsråd), s. 107.
- <sup>12</sup> Se f.eks. Mehren, Tonje (2011), «Engler mer enn en rapport fra jenterommet? Kvinner og spiritisme i Norge», *Kirke og kultur*, vol. 166, nr. 2.
- <sup>13</sup> Se f.eks. Cerullo, John. (1982). *Secularization of the Soul: Psychological Research in Modern Britain* (Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues).
- <sup>14</sup> Se <https://parapsykologi.no/historie.shtml>.
- <sup>15</sup> *Dagbladet*, 13.08.1912, *Aftenposten*, 12.08 og 14.08.1912.
- <sup>16</sup> *Dagbladet*, 18.08.1912.
- <sup>17</sup> *Dagbladet*, 15.08.1912.
- <sup>18</sup> «Han husket en selsom natt på et sted som kaltes Spøkelseshotellet,» skriver for eksempel Wildenvey. Wildenvey, Herman (1928), *Herrens år* (Oslo: Gyldendal), s. 134f.
- <sup>19</sup> *Norsk Tidsskrift for Psykisk Forskning*, nr. 3, 1922 gjennomgår i detalj både universitetskomiteen og Selskap for Psykisk Forsknings undersøkelser av Ejner Nielsen.
- <sup>20</sup> *Norsk Tidsskrift for Psykisk Forskning*, nr. 3, 1922, s. 125.
- <sup>21</sup> For en detaljert gjennomgang av seansene med Wriedt og Nielsen, se: «Spiritistiske svindlere: Etta Wriedt (1912) og Einer Nielsen (1922)» ([krimtilkaffen.blogspot.com](http://krimtilkaffen.blogspot.com)).
- <sup>22</sup> Brev fra Alme til Garborg, Kristiania, 20.02.1893, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket.
- <sup>23</sup> På teosofenes offentlige foredrag var det ikke sjelden over fem hundre tilhørere. Se Kirkebø, Synnøve (1998), «Teosofi i Norge 1893–1940: en historisk skisse», i: Gilhus, Ingvald Sælid, og Mikaelsson, Lisbeth (red.),

*Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge* (Oslo: Emilia).

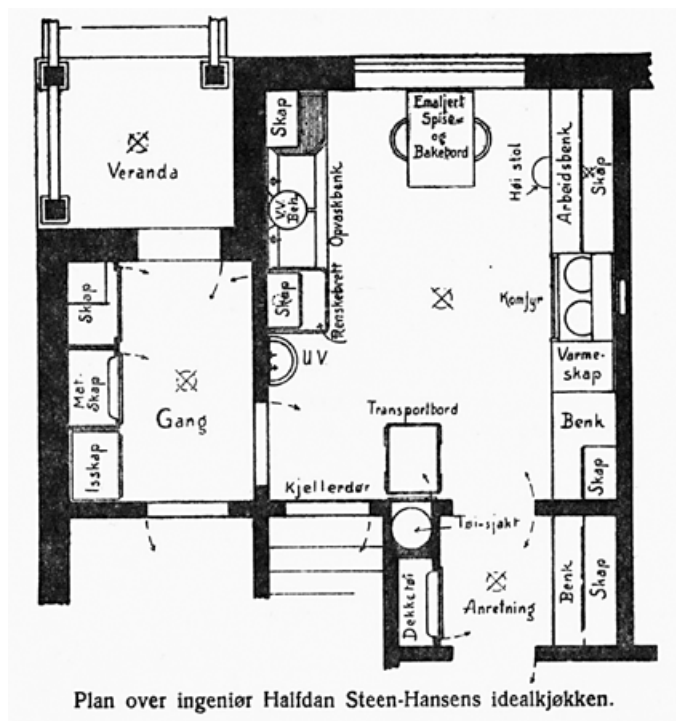
- <sup>24</sup> Se Henrik Anton Almes privatarkiv, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket.
- <sup>25</sup> Se Hope, Ingvald (1998), «Ordenen Stjernen i Øst: Verdenslærerens tjenere», i: Gilhus, Ingvald Sælid, og Mikaelsson, Lisbeth (red.), *Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge* (Oslo: Emilia).
- <sup>26</sup> Ebbestad-Hansen, Jan-Erik (2023), «Rudolf Steiner», *Store Norske Leksikon*, snl.no.
- <sup>27</sup> Granly, Oddvar (2013): «Vidagruppen gjennom 100 år», *Antroposofi i Norge*, nr. 2, [www.antroposofi.no](http://www.antroposofi.no).
- <sup>28</sup> Se Emberland, Terje (2022), *Fra gutterommet til Gestapo* (Oslo: Dreyer), s. 85ff.
- <sup>29</sup> Jenseth, Sissel (2009), Det antroposofiske kvartal bak Slottet, (Oslo: Antroposofisk Selskap i Norge), s. 7.
- <sup>30</sup> «1908–2008. Hundre år med antroposofisk virke i Norge», *AntroPost*, nr. 2, 2008.
- <sup>31</sup> Bjerke, André (red.) (1978), *Drømmen, draugen og dauringen* (Oslo: Bokklubben), s. 104.
- <sup>32</sup> Ståle, Stein (1945) *Kriminal noveller*, IV, (Oslo: Tell forlag), s. 11.
- <sup>33</sup> Granly, Oddvar (2019), «Antroposofisk selskaps historie – V», *Antroposofi i Norge*, nr. 2, 2019.
- <sup>34</sup> Jenseth, Sissel (2009), Det antroposofiske kvartal bak Slottet, (Oslo: Antroposofisk Selskap i Norge), s. 5.
- <sup>35</sup> For en gjennomgang av købersaken, se Dahl, Tor Edvin (1975): *Død, hvor er din brodd?* (Oslo: Gyldedal) og de Figueiredo, Ivo (2010), *Mysteriet Ingeborg Køber. En sann historie om spiritisme, kjærlighet og et mulig mord*, (Oslo: Aschehoug).
- <sup>36</sup> *Dagbladet*, 22.07.1936.
- <sup>37</sup> *Teosofi i Norden*, nr. 6, 1963, s. 182.
- <sup>38</sup> Tobiassen, Torstein A., (2002) «Historien om Oscars gate 11», *Teosofen*, s 40f. Kirkebø, Synnøve (1998), «Teosofi i Norge 1893–1940: en historisk skisse», i: Gilhus, Ingvald Sælid, og Mikaelsson, Lisbeth (red.), *Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge* (Oslo: Emilia), s. 107.
- <sup>39</sup> Nils Nordberg i *Dagbladet*, 06.04.1974.

## Elektrifisering og effektivisering – nøkkelord for mellomkrigstidens husmødre

Nesten 30 år etter Hammerfest, får Oslo full elektrisk gatebelysning i 1929. Fra et arbeide med å tenne hver enkel lampe, til en enklere og mer effektiv løsning – bidro elektrifiseringen til et nytt bybilde og en ny arbeidshverdag. Ikke så ulik husmorens nye hverdag i byen.

Byhusmoren anno 1924 kjøpte ferdig partert kjøtt hos slakteren. Hun hadde egne produkter til sylting og konservering, klærne var kanskje masseprodusert og det meste av hva husholdningen konsumerte ble ikke laget fra grunn av i hjemmet. Hun satt ikke og spant garn på kvelden eller slaktet en gris til jul. Naturalhusholdningen ble med tilflytning til byene, byttet bort med en konsum-husholdning. Det var det største skillet mellom gårdskona og husmoren.

Den situerte kunnskapen gårdskona i århundrer hadde gitt videre til sine døtre, ble i løpet av 1800-tallets siste halvdel, flyttet over til husmorskolene. Den første husmorskolen i Norge, ble åpnet i 1865 på Abildsø for unge bondejenter.<sup>1</sup> Ekteparet Wetlesen stod bak skolen, som for øvrig var den første husmorskole av sitt slag i Europa.<sup>2</sup>



Faksimile av tegning i «Hushjelpen – håndbok for dem som steller hjemme» av Henriette Schønberg Erken, Aschehoug 1926.

Her ble det blant annet, undervist i gårdsdrift, søm, men også vanlige skolefag som historie og norsk.<sup>3</sup> Med tanke på hygiene og ny viten om blant annet smittsomme sykdommer, var husmorskolenes elever som folkeopplysere å regne.

Så viktig anså Staten de unge jentenes fremtid som opplyste husmødre, at landets første statlige husmorskole; Statens Lærindeskole i husstell, åpnet i 1909 på Stabekk. Slik tok profesjonaliseringen av husmødrene fatt. De fikk en langt mer teoretisk opplæring enn sine formødre. Husarbeidet ble et fag med retningslinjer, metodikk og teori. De nøyaktige fremgangsmåtene og et stadig mer elektrifisert hjem, fordret en husmor som tar sitt arbeid på alvor og som har gått i skole. Innen 1924 var husmoren mer som en arbeidsleder på egen arbeidsplass å regne – enn en arvtager og viderefører av en situert kunnskap.

Samtidig med profesjonaliseringen av husmødrene, gjør elektrisiteten inntog i Norge. Først og fremst i det offentlige bybildet, men snart også i hjemmene. Skjønt det først var de bedrestilte som fikk råd til de dyre løsningene, ble tilgangen utover 1900-tallet både billigere og enklere for folk flest. Elektrifiseringen av hjemmene skjøt fart i mellomkrigsti-



*Statens Lærindeskole i husstell på Ringstabekk i Bærum, 1932.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE

den. Spesielt under første verdenskrig med brenselmangel, erfarte mange hvor mye enklere de elektriske løsningene var. Dertil lettet elektrifiseringen husarbeidet. (Den kan også ha spart husfreden, da den bedre belysningen førte til mindre kniving mellom familiens lesehester – om hvem som fikk sitte nærmest det levende lyset.<sup>4</sup>) Men først og fremst førte elektrisiteten til at arbeidet endret karakter.

### **Eksempelet komfyr**

Henrikka Høegh Schmidt gir i «Veiledningsbok for tjenestepiker og unge husmødre» praktiske råd til en ung husholdning anno 1912. Denne husholdningen har fremdeles vedkomfyr. Hushjelpen bør feie komfyrørret, rake ut sot, skrape av ringene og vaske hele komfyren som del av det ukentlige husarbeidet.<sup>5</sup> Dessuten bør hun huske å legge i ovnen så stille som mulig.<sup>6</sup> Med den elektriske komfyren,





*Sarpsborgkomfyren på Norges varemesse i 1926.*

UKJENT FOTOGRAF

En nyhet for store husholdninger

*Sarpsborgkomfyren* type III RS

passende for 10–40 personer og  
1200 til 2500 watt.

Ekstra stor stekeovn, oven-  
paa den en 1200 watts kapsel-  
plate, tilvenstre jernmagasin med  
2500 watts varmeeffekt (opsamlet  
500 watt i løpet av natten) til-  
venstre herfor vendeplate, der-  
under 25 liters varmerum for  
automatisk kokning. Derunder  
en hylde.

Besparelse: 2 piker istedetfor 3,  
2500 watt istedetfor 6000, regn

ut. Se den. 40 kr. pr. md. til banken kjøper komfyren.  
Kontantpris 1200 kroner.

Eneforh. Thomas K. Bryn & Co. — Kirkegt. 8 Kristiania

*Faksimile av annonse i ukebladet Urd nr. 25 fra 1924.*

er dette oppgaver som utgår. Maten skal fremdeles tilberedes, men, som det blir påpekt i Henriette Schønberg Erkens veiledningsbok for hushjelper; «Hushjelpen, som kan ha sitt arbeide utenfor kjøkkenet om formiddagen, får herved en stor lettelse ved å la maten i varmerummet passe sig selv uten tilsyn.»<sup>7</sup>

Komfyren sparte inn tid. Den folkelige Sarpsborgkomfyren reklamerer med at det er mulig å få eget lån i banken for å kjøpe et eksemplar.<sup>8</sup> Dette er solide saker skal man tro – man kan spare inn en hel tjenestepike innen et år, ved kjøp av komfyren.<sup>9</sup> Den anvendelige komfyren er valgt ut til i dealkjøkkenet i Erkens hushjelpbok, på grunn av den nevnte tidsbesparelsen ved matlaging – den kan stå og varme seg selv, samt en økonomisk besparelse. Her kan man gå helt ned til 500 watt.<sup>10</sup> Husholdningen abonnerte på et antall watt<sup>11</sup> og ved å kjenne til hvordan elektrisiteten best kunne utnytted, kunne man holde en rekke apparater i gang – uten at det oversteg grensen. Dessuten var de norskproduserte komfyrene laget med et magasin, som var en 20 cm høy jernsylinder. Om man hadde på strøm døgnet rundt, ble platen holdt varm uten stort energibruk. Denne geniale oppfinnelsen forsvant med tidens tann.<sup>12</sup>

Overflod av tid, ble det underlig nok ikke. I det man kan spare inn en hel pike på å kjøpe inn en Sarpsborgkomfyr (og man kan jo anta at nevnte pike ikke bare hadde komfyren som sitt domene), er det mer å gjøre i løpet av dagen. Erkens bok gir et godt bilde på alt hva en husholdning – tross elektrisitet – har å gjøre. Her kan nevnes

i fleng: den daglige rengjøringen, rengjøring av linoleumsgulv vs. parkett eller fliser. Behandling av møbler, tekstiler, skolemat, oppvasken, vask av gardiner og blåtøy, naturlig og kunstig næring, oppsett av budsjett, rengjøring av lyspærer, tøypressing, metallpuss og de gode B'er som visstnok skaper et riktig hyggelig hjem;

Bøker, Billeder, Blomster, Broderier og Barn.<sup>13</sup>

**«Skal et folk gaa fremover, maa dets mænd og kvinder ha gode hjem.»<sup>14</sup>**

Den såkalte husmorideologien stod sterkt i mellomkrigstiden. Idealet var en opplyst og utdannet husmor som kunne skape et godt hjem. Med røtter



*Elever på husstellskole rundt 1905–1910.*

UKJENT FOTOGRAF

tilbake til ideen om «Engelen i hjemmet», stod det moralske ansvaret høyt i akt hos husmorideologene.<sup>15</sup> Like viktig som husarbeid, ble det å verne om hjemmet.<sup>16</sup>

Til den praktiske arbeidshverdagen, behøvde husmoren en solid utdanning i husstell. Hun skulle passe på å servere næringsrik mat, bekjempe smittsomme sykdommer med renslighet og passe på at hjemmet holdt stand.<sup>17</sup> Skolekjøkkenet var en god begynnelse. Med husmorskolene, fikk man en grundig opplæring før man eventuelt selv gikk inn i tjeneste eller giftet seg til hus og hjem. Som voksen husmor, kunne man fra 1898 melde seg inn i egen interesseforening; Christiania Hjemmenes Vel og fra 1915; Hjemmenes Vels Landsforbund. Sistnevnte var av konservativ og borgerlig art. Husmorforeninger fantes i alle politiske leirer. Slik ble husmoren forbausende a-politisk i en brytningstid.

Forkvinne i Hjemmenes Vels Landsforbund og dets stifter; Marie Michelet var pådriver for en fagliggjøring og oppvurdering av husmødrenes arbeid. Michelet gikk i bresjen for husmorideologien: Organisasjonen var med på å forme datidens mer borgerlige husmorideal.<sup>18</sup> Her fikk man god hjelp av handelsstand og de såkalte dame-



*Hushjelp på Bolteløkka ca. 1925.*

FOTO: ANDERS BEER WILSE

bladene. Førstnevnte benyttet seg flittig av husholdseksperter, som f.eks Erken til å reklamere for produktene sine. Sistnevnte, benyttet spalteplass til faglig ekspertise og praktisk gjennomføring.

Bøker rettet mot husmødre og hushjelp, tegner opp et tidsbilde der elektrisiteten har gjort det nødvendig med nye ukesplaner og gjøremål og hvor husmor og hushjelp godt kan bytte oppgaver. Det er et økonomisk

skille her, men Michelet maner til solidaritet med hushjelpen: «Vi er sammen med vår hushjelp i samme båt, og dette fartøy er intet ringere enn selve det norske hjem».<sup>19</sup> Husmoren skal kunne delegere arbeidet til hushjelpen og vite hvilke arbeidsoppgaver som er passende. «Hun ser det meningsløse i at sløse med et voksent menneskes tid og arbeidskraft, og hun vil føle det som en plikt at komme med forbedringer».<sup>20</sup>



### Taylorisme på kjøkkensk'

Den amerikanske ingeniøren Fredrick Taylors ideer om effektiv arbeidsorganisering og økt produktivitet, ble i 1912 adaptert av den amerikanske husøkonomen Christine Frederick – til husholdsarbeid.<sup>21</sup> Inndeling av

arbeidsdag og delegering av arbeidsoppgaver ble en del av dette. Utforming av kjøkken – en annen. Hverdagen skulle rasjonaliseres og tidsbruken skulle ned.

Erkens bok om hushjelp, vier et helt kapittel til innredning av kjøkkenet;

«Delene plasseres efter en bestemt plan for at arbeidet kan foregå i logisk rekkefølge uten spill av arbeide, tid og skritt.»<sup>22</sup> Den påfølgende illustrasjonen av Ingeniør Halfdan Steen-Hansens idealkjøkken viser et nøye planlagt kjøkken der veggplass



*Frankfurterkjøkken.*

FOTO: MINNEAPOLIS INSTITUTE OF ART



*Kjøkkenløsning på Hus og hjem-utstilling i 1925.*

UKJENT FOTOGRAF



Utstillingsvindu. Christiania Glasmagasin, 1920-tallet.

UKJENT FOTOGRAF

er godt utnyttet og møblene skal være enkle å rengjøre. Ved bruk av en høy stol, sliter ikke hushjelpen eller husmoren ut ryggen. Anretning og transportbord, gjør at maten forhåpentligvis kommer god og varm og raskt frem til spisebordet. Både dagslys og elektrisk lys, skal kunne belyse kjøkkenet på best mulig måte. Høye veggskap helt opp til taket, utgjør en dobbel effektivisering: her slipper man å tørke støv og man har flust av plass til servise.<sup>23</sup>

Et annet taylorsk idealkjøkken, var

Frankfurterkjøkkenet, som var del av Ernst Mays boligprosjekt; «Das Neue Frankfurt».<sup>24</sup> Kjøkkenet målte seks kvadratmeter, var inspirert av Frederick og Taylor – og skapt av den østeriske arkitekten Margrethe Schütte-Lihotzky. Fremgangsmåten var rent forskningsarbeide; Schütte-Lihotzky intervjuet husmødre og observerte deres daglige arbeid, hadde kontakt med husmorforeninger, før hun designet det praktiske kjøkkenet.<sup>25</sup> Kjøkkenet skulle bli et «husholdningslaboratorium» tilpasset den moderne kvinnen.<sup>26</sup>

Plassen ble svært godt utnyttet, visstnok med togkupeer som inspirasjon.<sup>27</sup> Husmorens bevegelser er grunnlaget for plasseringen av apparater og redskaper. For ikke å snakke om krydderhylle over komfyren eller egne beholdere til tørre ingredienser. Mest interessant, er at alt er laget med tanke på å kunne sitte mest mulig. Det mest radikale, var trolig å flytte spisebordet ut av kjøkkenet. Men tanken bak – at kvinnen skulle få bedre tid til annet enn husarbeid for å gå ut i arbeid selv, kan muligens ha gått over hodet på mang en husmorideolog.

Både Steen-Hansens adaptasjon og Frankfurterkjøkkenet, føyer seg inn i en mer sosial boligplanlegging der moderne og arealbesparende kjøkken ikke bare er et gode for husmoren, men også for unge som skal inn på boligmarkedet.

De ulike elektriske apparatene, er håndfaste eksempler på elektrifisering og effektivisering. Husmoren som arbeidsleder, er et annet. Innredningen av kjøkkenet – et tredje. Og husmor-taylorismen et fjerde.

### **Husk, det blir aldrig for rent omkring os<sup>28</sup>**

Mellomkrigstidens husmorideologi, var ikke kun myntet på å presse unge kvinner inn i en husmor- eller hus-

hjelptilværelse, den bidro også til en oppvurdering av husarbeidet. Hus-  
hjelpen og de ulike apparatene som  
en velholdt husmor i mellomkrigs-  
tiden kunne holde seg med, åpnet  
for en ny måte å definere husarbeid,  
husmor og hushold på. At den situerte  
kunnskapen fra naturalhusholdnin-  
gen er på vei ut, blir tydelig i møte  
med bøkene som skal hjelpe hushold-  
ningen med å strukturere, utføre og  
effektivisere arbeidet. Disse var over-  
flødige i et mikrosamfunn der gården  
stod i sentrum.

Det skapes et skille mellom hus-  
stell og husarbeid. Der det siste er  
underlagt andre faktorer, enn årstid,  
avlinger eller størrelse på gården.  
Man skal spare inn på tid, få en mer  
oversiktlig hverdag og økonomien  
skal kunne bære hjemmet. Det ironis-  
ke er, at selv om husmorens hver-  
dag blir mer effektiv, får mer hjelp  
av elektriske og mer håndterbare  
apparater, med eller uten hushjelp og  
Sarpsborgkomfyr – så strekker likevel  
ikke tiden til.

Fra manuell bruk av tungvinte,  
men helt nødvendige redskaper til  
løsninger fundert i industrialisering  
og effektivisering av både arbeid og  
arbeidstid – helt ned til minste be-  
standdel; «Den [potetskrelleren] bør  
brukes i alle hjem – ogsaa i mit! Tre

gode egenskaper har den: Den sparer  
tid ved arbeidet, skræller tyndt og er  
billig».<sup>29</sup>

*Hanna C. Høegh Berdahl er kultur-  
historiker og butikkmedarbeider ved  
Oslo Museum.*

### Litteraturliste:

- Bjærgum, Jorunn, Vogt, Kari, Lie, Sissel og Gundersen, Karin (red). *Kvinnenes kulturhistorie, Fra år 1800 til vår tid*. Bind 2, Oslo: Universitetsforlaget AS, 1985
- Blom, Ida, Sogner, Sølvi og Rosenbeck, Bente. *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2005.
- Bøe, Anna (red). *Urd*, 28. årgang. Urd A/S, Kristiania 1924.
- Erken, Henriette Schønberg. *Hushjelpen – håndbok for dem som steller hjemme*. H. Aschehoug og Co. (W. Nygaard) Oslo 1926.
- Pensée (anonym bidragsyter). *Hjemme hos os*. Litt smaa-snak om moderne hushjelp og moderne husmødre. URD nr.8, 28. årgang, red. Anna Bøe. URD A/S, Kristiania 1924
- Schmidt, Henrikka Høegh. *Veiledningsbok for tjenestepiker og unge husmødre*, Opprinnelig utgitt 1912. Faksimile-utgave 1982. Grøndahl og Søns Forlag, Kristiania.
- Husmor (anonym innsender). *Hjelpemidler i kjøkke-net*. URD nr. 49, 28. årgang, red. Anna Bøe. URD A/S, Kristiania 1924.
- A-1104 Jørgine Sommerfelt f. Hiort og Søren Kristian Samuelsen Sommerfelt. Oslo museums samling av privatarkiv.

### Nettsider:

- <https://www.nasjonalmuseet.no/historier-fra-museet/dyp-dykk-i-samlingen/den-moderne-kvinnes-kjokken/>
- [Norgeshistorie.no – elektrifiseringen av hjemmet](https://www.norgeshistorie.no/elektrifiseringen-av-hjemmet)
- [norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigs-tiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html](https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigs-tiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html)
- <https://www.nrk.no/stor-oslo/dette-er-opphavet-til-det-moderne-kjokkenet-1.12865595>

- [snl.no/husmorskole](https://www.snl.no/husmorskole)
- [snl.no/komfyr](https://www.snl.no/komfyr)
- [snl.no/Minna\\_Wetlesen](https://www.snl.no/Minna_Wetlesen)
- <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2006/apr/01/homes1>

### Noter:

- <sup>1</sup> [snl.no/husmorskole](https://www.snl.no/husmorskole)
- <sup>2</sup> [snl.no/Minna\\_Wetlesen](https://www.snl.no/Minna_Wetlesen)
- <sup>3</sup> [snl.no/husmorskole](https://www.snl.no/husmorskole)
- <sup>4</sup> [Norgeshistorie.no](https://www.norgeshistorie.no) – elektrifiseringen av hjemmet
- <sup>5</sup> Schmidt, s. 37.
- <sup>6</sup> Schmidt, s. 19.
- <sup>7</sup> Erken, s. 183.
- <sup>8</sup> Bøe, (red.). URD, s. 332.
- <sup>9</sup> Familien Sommerfeldt betalte hushjelpen Laura Brand 90 kr i måneden i 1924. En Sarpsborgkomfyr (se note nr. 8) kostet 1200 kr ved kontant utbetaling. Kilde: A-1104
- <sup>10</sup> Erken, s.183.
- <sup>11</sup> [norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigs-tiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html](https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigs-tiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html)
- <sup>12</sup> [Snl.no/komfyr](https://www.snl.no/komfyr)
- <sup>13</sup> Erken, s. 31.
- <sup>14</sup> Bjærgum, et al., s. 209.
- <sup>15</sup> Blom, et al., s. 265.
- <sup>16</sup> Bjærgum, et al., 210–211.
- <sup>17</sup> Blom, et al., s. 267.
- <sup>18</sup> Blom, et al., s. 208.
- <sup>19</sup> Blom, et al., s. 211.
- <sup>20</sup> Pensée, URD, s.117 og 120.
- <sup>21</sup> Blom, et al., s. 268.
- <sup>22</sup> Erken, s. 177.
- <sup>23</sup> Erken, s. 182.
- <sup>24</sup> [Nasjonalmuseet.no](https://www.nasjonalmuseet.no)
- <sup>25</sup> [Nrk.no/stor-oslo/](https://www.nrk.no/stor-oslo/)
- <sup>26</sup> [Nasjonalmuseet.no](https://www.nasjonalmuseet.no)
- <sup>27</sup> The Guardian, Radical and chic.
- <sup>28</sup> Schmidt, s. 62.
- <sup>29</sup> Husmor, URD, s. 684.



# OSLOOVE

Hvem bor i Oslo? Hva tenker vi som bor her om byen? Hva er vi opptatt av, hva lurer vi på, og hva ønsker vi å fortelle om byen vår? Dette er noen av spørsmålene vi i Memoar lurer på. Derfor har vi satt i gang et prosjekt vi har kalt OSLOOVE for å utforske nettopp dette!

Gjennom OSLOOVE er hele Oslos befolkning invitert med for å gjennomføre 400 intervjuer som skal bevares av Byarkivet i «evighetens perspektiv». Bakgrunnen for prosjektet er at byen vår i år feirer to jubileer. Det er 400 år siden byen brant og bysentrum ble flyttet fra Gamlebyen til Kvadraturen, og det er 100 år siden det ble vedtatt å bytte tilbake til navnet Oslo fra Kristiania.

På de følgende sidene kan du lese utdrag fra fem av intervjuene som er samlet inn. Intervjuene er gjennomført av folk som har gått på kurs med oss i Memoar, og de har selv valgt hvem de vil intervju og hva de skal snakke om. Hvis du vil være med, er det bare å ta kontakt! [osloove@memoar.no](mailto:osloove@memoar.no) Fortell om ditt Oslo.



Memoar er en frivillig organisasjon som har til formål å «fremme en kultur for å ta vare på og dele muntlige fortellinger om levd liv». Det gjør vi gjennom å samle inn, dokumentere og bevare serier av intervjuopptak med personer som har deltatt i eller vært vitner til historiske utviklingsprosesser og hendelser.

Når de som forteller ønsker det, deler vi intervjuopptakene med alle interesserte gjennom publisering på egne nettmedia og avlevering til museer, bibliotek og offentlige arkiver. Hovedmediet vårt heter [www.memoar.no](http://www.memoar.no). De fleste innsamlingsprosjekt har egne undersider. Prosjektet OSLOOVE, som er en del av Oslos byjubileum, har egen nettside [www.osloove.no](http://www.osloove.no).

Vi driver omfattende kurs- og opplæringsvirksomhet i egen regi og sammen med historielag og annet frivillig kulturvern. Hvert år er vi medarrangør av Memoarkonferansen som ledd i arbeidet for å utvikle muntlig historie som fagfelt og kultursjanger i Norge. Internasjonalt samarbeider vi gjennom International Oral History Association (IOHA.org).

## Katinka Brodin, dramapedagog og forteller – Grünerløkka bydel

Jeg husker da jeg flyttet fra Bergen til Oslo. Da jeg like etter tok en buss kom det på en type med en to meter lang planke. Jeg tenkte «å, så vidunderlig!». Altså, det er slik vi bare må ordne oss, liksom. Jeg tenker på mangfold og hvordan det påvirker alle. Det er utrolig å se så mange ulike mennesker på bussen. De har forskjellig etnisitet, kultur og religion.

Det er interessant å se hvordan selve mengden av mennesker påvirker oss, og hvordan det gjør at vi må tilpasse oss. Selv om det kan være utfordrende, er det en selvfølge at alle skal ha det bra. Jeg har opplevd at det er mindre viktig hva du har på deg. Mange forskjellige ting er akseptert. Selv om Oslo noen ganger blir kritisert for å bry seg for lite om andre, synes jeg at det er flott å se hvordan vi gjør det selv om vi ikke kjenner hverandre eller er lik hverandre. Det er fantastisk å se så mye mangfold i byen vår, og hvordan det gjør oss til et bedre samfunn.

### Replikken på Keyserløkka

Da min eldste datter var rundt ti år husker jeg at vi sto oppe på Keyserløkka, som ikke er så langt herfra. Der så hun utover byen, og så sa hun: «Oslo, det er bygda mi det, mamma».

Jeg har opplevd at Oslo kan føles som en liten bygd, og at vi selv kan velge hvor stor vi vil gjøre byen vår. Selv om det kan være utfordrende, tror jeg at vi alle kan strekke oss litt for å gjøre den til et bedre sted. Selv om det er mye som skjer nå etter koronaen, tror jeg at dette vil være en utfordring vi vil møte på hele tiden.

### Skrangletoget

Jeg har aldri opplevd at noen blir sure når noen kommer og ønsker deg velkommen et sted. Men jeg har også opplevd å bli kastet på dør når jeg gikk for en TV-aksjon en gang. Det er en balansegang. Når det gjelder 17. mai-tog har vi et lokalt tog som vi kaller «skrangletoget». Det er egentlig ikke så skranglete. Det handler om at vi har mange musikere i området som spiller høyt. Det er ikke et klassisk 17. mai-tog for korps, altså. Noen kan være lei av togene når klokka er blitt fem eller seks på ettermiddagen. Men jeg synes det er flott å gå i tog for å feire fellesskapet, mangfoldet og friheten da også. Det er verdier jeg setter høyt.

### Alle fugler små

Jeg har laget et 17. mai-tog med naboparet mitt, som fortsatt er gode venner av meg.

Vi tenkte først at det bare skulle være to eller tre familier, men etter hvert slengte naboene seg på. Nå er vi mellom to og tre hundre mennesker. Det har blitt et kjempetog. Jeg får sms rundt 10. mai hvor jeg blir spurt om når 17. mai-toget går i år. Vi har ikke klart å lage faste rutiner, men det er veldig hyggelig. Du kan komme med de instrumentene du har. Vi har sanghefter. Vi synger alt fra *Alle fugler små de ertil Ja, vi elsker*. Det er en feiring av bygda mi!

### Muligheter i drøssevis

Jeg tror at mange mennesker er forsiktige med å bygge fellesskap fordi det sitter litt i den norske kulturen at du ikke skal være til bry. Det kan også være mye jobb å lage arrangementer, og du tjener jo ingenting på det, annet enn selve fellesskapet. Men det er mye viktigere enn penger. Det gjøres jo masse av det, og det finnes mange nabolag i Oslo som jeg ikke har hørt om. Så enn så lenge er vi kanskje alene om det, men det finnes jo drøssevis av muligheter.

Alt fra gatefester til små minimarkeder kan arrangeres. Det handler om å bygge fellesskap i storbyen!



Forteller: Katinka Brodin  
 Intervjuer: Kristine Haugland  
 Illustratør: Thale Josephine Mathiassen Meisfjord  
 Redigerer: Lars Aarønæs

## Anne Karima Nordengen, frivillig – Stovner bydel

### Da fant jeg ny mening

Den første jobben min var i et datafirma som solgte emulering, altså programvare for å koble stormaskiner opp mot PC-er. Det er Wayback i databransjen. Jeg jobbet der i mange år.

Etter hvert begynte jeg å utdanne meg til revisor innenfor sikkerhet. Denne tilleggsutdannelsen gikk ved siden av jobben. Arbeidsgiveren min betalte. Jeg hadde nettopp levert inn den første oppgaven min, jeg fikk veldig gode resultater og skulle kjøre løpet ut. Så smalt det: I 2012 ble jeg syk, i januar året etter fikk jeg diagnosen multipel sklerose. Livet mitt ble totalt endra. Jeg var veldig dårlig en periode, og havnet på sykehus. Det endte med at jeg ble ufør, noe som var veldig tragisk. Jeg mista mye.

Men jeg fant frivilligheten, det å kunne hjelpe andre mennesker. Nå bruker jeg all tida mi på frivillig arbeid. Med ungdom. Frivilligheten er en av de største tingene som får Norge til å gå rundt. Det går ikke uten frivillige.

Jeg har mange ganger tenkt at det kanskje var en mening med at jeg skulle få MS. Jeg fant en helt annen plattform. Hadde jeg visst det jeg vet nå, hadde jeg begynt å jobbe med mennesker fra starten av. Jeg liker å bidra til at folk finner den «gutsen» inne i seg selv til å gå veiene de skal gå, og velger å følge drømmene sine.

Så jeg prøver å gjøre noe med det også. Noen ganger mister jeg meg litt i engasjementet og drar det kanskje litt langt. Hjemme tenker jeg da: «Hva er det du egentlig driver med? Har det noen effekt?». Det kan kjøre meg ned psykisk. Så går jeg på igjen. Og møter så mye fantastisk ungdom og så mye energi.

Slik fortsetter jeg å fortsette. Jeg elsker det.



Forteller: Anne Karima Nordengen

Intervjuer: Hasnain Asghar

Illustratør: Thale Josephine Mathiassen Meisfjord

Redigerer: Lars Aarønæs



# OSLOVE

## Leif Grusd – Frogner bydel

### Det va'kke no

Jeg er jøde. Da krigen brøt ut, så var jeg ni og et halvt år. Vi flyktet i november 1942. Da hadde jeg akkurat rukket å bli tolv år.

Jeg har egentlig ikke så mange minner fra krigen. Likevel husker jeg selvfølgelig flyalarmen natten til 9. april. Vi visste ikke hva det var. Jeg husker jeg sto opp på natta, gikk ned og spurte far. Han sa at det bare var en bil der hornet hadde hengt seg opp. Han trodde heller ikke at det var flyalarm. Ingen hadde sagt at vi sto i fare for å bli angrepet av tyskerne. Så det va'kke no, det va'kke no. Ikke lenge etter sto jeg sammen med noen venner på et gatehjørne og så tyskerne komme marsjerende. For oss gutter var det veldig spennende. De kom syngende, gikk taktfast og så flotte ut hele gjengen. Jeg fortalte foreldrene mine at jeg hadde stått og sett på, og at det var fine greier. Det skulle de ikke høre noe av. «Såne folk skal man ikke stå å se på. De kommer for å være slemme mot oss».

Alle snakket om dette, alle skjønte etter hvert at dette var fiender. Du hørte om skyting og dreping, og du hørte og lærte om Quisling. Alle sa fy og æsj og drittsekk, alle såne lite pene ord. Så vi lærte veldig fort hva som foregikk.

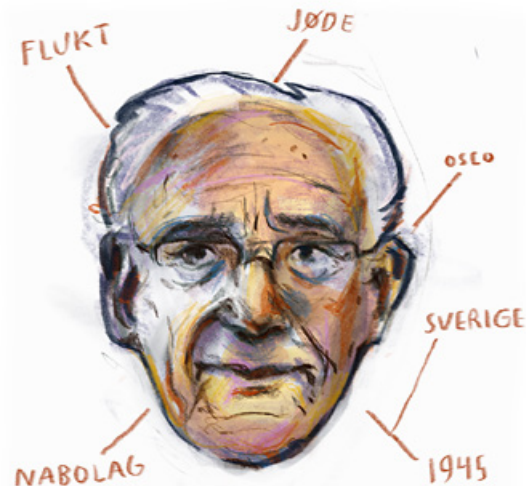
Hvorfor skulle jeg være redd? Jeg visste jo ikke om noen jødeforfølgelser og slikt, så det va'kke no å være redd for. Men dette med tyskerne med kriging, at de overfalt oss og Quisling som en forræder, den slags skremte oss lite grann, ja.

Hvem han var? Vi ble fortalt at Quisling var en forræder i landet, kanskje den største forræderen i verden. Han bodde rett over gaten for oss. Det hendte at vi kunne stå oppe og se når han skulle ut og kjøre med sin kone. Vi sto bak gardinene, ikke for nær, for det var jo politivakt utenfor. De skulle ikke se at noen sto og så på dem. Og slett ikke en jødisk familie, selvfølgelig. Vi så fire sorte biler. I den første bilen var det politi. Og i andre bilen satt Quisling selv. I den tredje bilen satt hans kone Maria. Og i den fjerde bilen var det politi igjen. Dette sto vi og så på. Vi ble jo litt imponert, men samtidig forbanna på hele fyren. Vi kunne ikke se inn i leiligheten hans eller noe, så det var bare når vi til-

feldigvis var i nærheten av vinduet og så at han kom og skulle ut sammen sin kone. Ellers så vi ikke noe, vi kunne jo ikke spionere.

Noe hadde vi hørt av venner, jødiske venner, ikke sant? Og man leste jo avisen før krigen. Jeg vet ikke hvordan vi lærte alt dette med forholdet mellom tyskere og jøder. Det kom bare sånn dråpevis, tenker jeg.

Om det var diskriminering før vi flyktet til Sverige? Absolutt. Radioer tilhørende jødene ble jo tatt allerede en måned etter at tyskerne kom. I mai 1940 ble alle såne radioer konfiskert. Alle andre nordmenn fikk beholde radioene sine et år til. Det var vel den første diskrimineringen.



Forteller: Leif Grusd

Intervjuer: Nike Døving

Illustratør: Thale Josephine Mathiassen Meisfjord

Redigerer: Lars Aarønæs

## Runar Døving – Frogner bydel

### Jeg vandrer fortsatt mye rundt

Jeg ble født i 1963. Jeg begynte å vandre rundt i byen ganske tidlig. Jeg var «sosiologisk» naiv og skjønte ikke forskjellen mellom østkant og vestkant før jeg fikk meg kjæreste på Bygdøy. I russetida begynte jeg å skjønnne det. Det har jo kommet fram i ettertid hvor ekstremt korrupt russestyret faktisk var, da med tanke på hvem som styrer hvem. Hvordan de på disse vestkantskolene bestemmer og styrer.

Som ung jobbet jeg mye. Hele tida mens jeg studerte var jeg vikar i Manpower. Jeg fikk ekstremt mange jobber rundt omkring i ulike bydeler. Jeg var også bud, fordi jeg var flink til å huske gatenavn og bygninger. Jeg var både et syklende, gående og kjørende bud. Jeg fikk høyere lønn fordi jeg fort satte meg inn i ting og kunne være internbud. Som jo er ganske vanskelig, egentlig.

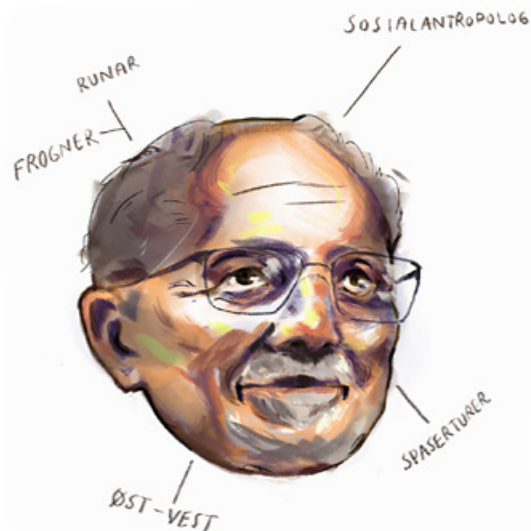
Jeg vokste opp på Grefsen/Storo. Jeg gikk på ungdomsskole på Sandaker og fikk komme i kontakt med Torshov og Sandaker, med arbeiderklassen. Jeg bodde på Carl Berner i seks år. Det er typisk østkant. Så fikk jeg kjæreste på Bygdøy, venner fra Asker og etter hvert alle disse jobbene.

Jeg visste mye om Oslo da jeg begynte å jobbe politisk, med Oslo Byaksjon og altruistene. Siden har jeg fortsatt å gå mye rundt i byen. Jeg går tur til Smestad, inn til byen eller ut til Bryn. Og er på Stovner for å se på verdens lengste tårn. Jeg har skjønt at du trenger ikke å dra til Barcelona eller New York for å oppleve noe spennende. Du kan dra til Haugenstua og se på en lampe. Så havner du på et eller annet rart arrangement der med gratis hvitvin, så man vet jo aldri hva som skjer. Jeg har dratt på alle mulige rare arrangementer i Oslo. Alt fra ishockey og hundeshow til VM i bryting og VM på sykkel. Å gå på Emanuel Vigeland's mausoleum er jo bare helt knall! Det er ikke så mange som har vært der.

Oslo har en internasjonal musikkscene som er berømt. Byen har veldig god jazz og den veldig gode Ultimafestivalen. Her er massevis av scener. For oss som bor på Majorstua er det bare å vandre bort på Musikkhøgskolen og få gratis konserter med kommende, lovende stjerner.

Jeg har alltid øvd meg på å lukte hvitvin. Å gå på vernissasje, altså. Der er det gratis hvitvin. Da jeg var ung og fattig spiste jeg gratis ved å bare gå inn og så si at «Jeg er ny her, hvordan er det dere spiser?». Det er alltid en snill kvinne som forbarmer seg over den unge mannen som ikke vet hvordan han skal spise lunsj.

Med kjæresten min i ungdommen var vi alltid turister i egen by. Vi fant fram sykkel og telt, dro på pikniker og arrangementer som var gratis.



Forteller: Runar Døving

Intervjuer: Nike Døving

Illustratør: Thale Josephine Mathiassen Meisfjord

Redigerer: Lars Aarønæs

## Mathilde D. Fossheim, sykepleier og musiker – Grünerløkka bydel

### «Oslo er jo bare for posh folk»

Hvem er jeg i bybildet i Oslo? Hva tenker folk i gata om meg? Jeg tror de fleste tenker at «her er en eksentrisk gammel dame som ser litt rar ut». Jeg bryr meg ikke så innmari mye om stilen min, om jeg går i pysj eller i ekstravagante klær. Ofte har jeg med de to beistene mine av noen bittesmå hunder. De har mye stemme, og dessverre bjeffer de veldig på andre hunder. Men jeg tror egentlig folk ikke tenker så innmari mye om andre i bybildet. Det er litt typisk Norge. Folk holder seg litt til sitt, spesielt i storbyen.

Snart fyller jeg 40 år. Jeg er opprinnelig fra Frankrike, men nå har jeg bodd i Norge halvparten av mitt liv. Jeg er den tidligere siviløkonomen som ble sykepleier. Jeg er ganske engasjert. Jeg er aktivist for LHBT-spørsmål, og da spesielt transaktivisme. Og så er jeg musiker.

Første gang jeg hørte om Oslo var jeg vel 13. Vi hadde geografi. Jeg kommer fra Normandie. Det er et sånt vikingfylke, fordi det ble erobret av vikingene på 1000-tallet eller noe. Derfra kommer jo navnet Normandie. Landsbynavn og mange andre er preget av det samme. Området deler mye historie med Skandinavia.

Bestefaren min har en lang historie med i Norge. Han jobbet som skipsreder. Han var ofte på reise mellom landene, og fortalte om besøkene. På videregående var mitt første møte med nordmenn og Norge. Det var et utvekslingsprogram på videregående i Rouen. I klassen min hadde vi åtte norske studenter som skulle være der i tre år.

Jeg ble skikkelig god venn med en gutt fra Valle i Setesdal. Så jeg dro til Norge for å besøke ham. Så nei, det første møtet mitt med Norge var ikke egentlig Oslo. Vi stoppet jo her, vi gikk rundt og så kunstmuseer og Nasjonalmuseet og sånt. Men det er litt annerledes å være her som turist noen få dager, og så reise videre.

Da jeg faktisk flyttet til Norge var jeg 19, igjen som utvekslingsstudent. Da gikk ferden til Hønefoss. Jeg ble fortalt at byen var det samme som Oslo, men Hønefoss var ikke det samme! Byen hadde sin sjarm, og jeg ble jo der i tolv år.

I årsskiftet 2014–2015 flyttet jeg til hovedstaden. Nå har jeg bodd her i åtte år, og er ganske fornøyd med det. Det var behovet mitt for å ha litt større nettverk, og spesielt for å kunne utfolde meg mer som transperson. Hønefoss var ganske greit, jeg ble helt fint tatt imot der, men det er en ganske liten by uten så mye skeivt miljø. I Oslo var det mer kunst og fest og liv rundt meg, det var det Oslo representerte for meg da jeg flyttet. Jeg vil si at byen absolutt leverte! Oslo har alt en hovedstad skal ha, selv om byen er bitteliten. I Paris er det til sammenlikning 20 millioner.

Mens jeg bodde i Hønefoss var jeg ganske farget av hva folk der tenkte om Oslo. Det var litt morsomt, fordi det var veldig landet versus hovedstaden: «Oslo er jo bare for posh folk, og det er ikke for oss. Der er det folk som tror de er så mye bedre enn alle andre.» Sånne ting sa vi, vi hatet litt Oslo mens vi bodde i Hønefoss. Men da jeg flyttet til Oslo ble jeg fort veldig glad i byen.



Forteller: Mathilde D. Fossheim

Intervjuer: Andreas Foldberg

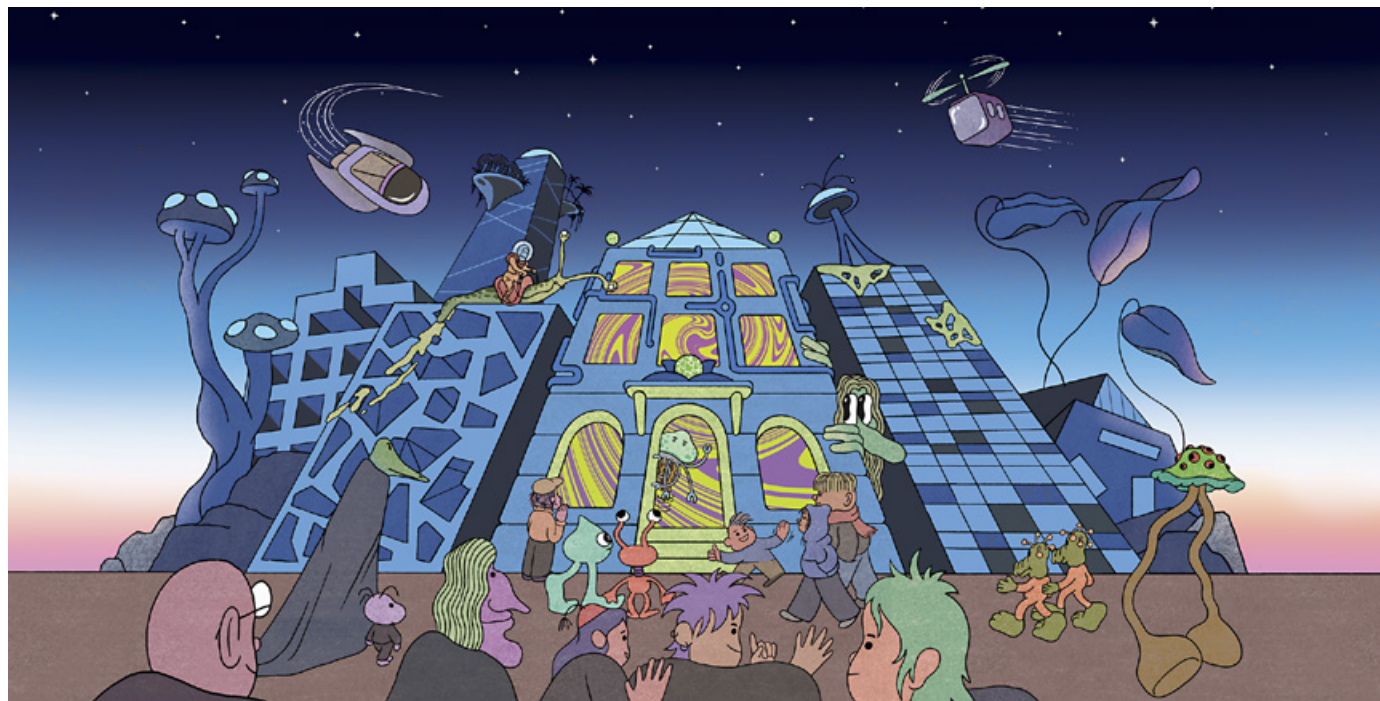
Illustratør: Thale Josephine Mathiassen Meisfjord

Redigerer: Lars Aarønæs



## Beyond Barcode – en utstilling om fremtider i Oslo<sup>1</sup>

Trodde du at museer bare jobber med fortiden? Da må du tro om igjen. På Interkulturelt Museum i den gamle politistasjonen på Grønland kan du fordype deg i spekulative scenarier fra fremtidens Oslo, utviklet av folk som bor og ferdes i bydelen. Her kan du oppleve et hotell på bunnen av Oslofjorden som rager 50 etasjer over havet, en «shanty town» med strandsone på Holmenkollen, Tøyen og Grønland som svevende bydeler, og et betonglokk over jernbanenettet ved Østbanen som blir okkupert av aktivister i år 2092, for å nevne noe. Hvert scenario tilbyr aktiviteter og interaksjon. Her nytter det ikke å tusle rundt som passiv observatør. Man må engasjere seg – ta kontroll over fremtiden!



Plakat til utstillingen Beyond Barcode.

TEGNING AV SHARMILA BANERJEE.

Utstillingen viser syv ulike framtids-scenarier fra Oslo by.<sup>2</sup> I utviklingen av ideene har deltakerne vært inspirert av science fiction og de sedvanlige fremtidsforestillingene om klimakrise og høyteknologi, men de har også tatt opp lokale utfordringer og problemstillinger knyttet til livet i byen. Scenariene er preget av fantasi og humor, men også idealisme og alvor. Fremtidsforskere fra Universitetet i Oslo og nettverket CoFutures står bak utstillingen sammen med Interkulturelt Museum.<sup>3</sup> Representanter fra begge institusjoner har ledet workshopene og veiledet deltakerne gjennom den kreative prosessen.

## Hotell Havria

I Beyond Barcode eksperimenteres det med utstillingsformen og publikums rolle. Fra det øyeblikket man går inn døren fra Tøyenbekken er man kastet inn i en eventyrverden under havet og en rollespills-aktig lek der man oppfordres til å ta fantasien på alvor. Hotell Havria er en 100 etasjes bygning plassert midt ute i Oslofjorden. Du har ikke ankommet museets resepsjon, men Havrias lobby i 25. underetasje, 80 meter under havoverflaten. Rommet er preget av en maritim estetikk. Gulvet er malt med et design av tang og sjøgress, og vinduene er



*Resepsjonen på Interkulturelt Museum har for anledningen blitt omformet til en futuristisk hotell-lobby under havet. Design: Katarina Caspersen.*

FOTO: FREDRIK BIRKELUND

dekket med en blågrønn folie som gir deg følelsen av å stå midt i et akvarium. Interiøret antyder stålplater og bolter som i et skip, og dekorasjonene er laget av gjenbrukt plast – et materiale som har blitt kostbart og eksklusivt i denne fremtiden. I bakgrunnen høres hvalsang.

Havria er nemlig ikke noe vanlig hotell. Det første hotellet i det som med årene har blitt en verdensomspennende kjede, ble bygget nettopp her i Oslofjorden i år 2085. Takket

være de avanserte filtreringssystemene i bygget, som effektivt støvsuger havet for plast, giftstoffer og overflødig CO<sub>2</sub>, har et yrende liv av fisk, fugl og sjøpattedyr vendt tilbake til fjorden. Som gjest på Havria Hotell kan du utforske livet rundt de friskmeldte korallrevene på egenhånd ved leie av undervannssykkel. Om du ønsker en rolig dag innendørs, er kanskje tidevannsobservatoriet noe for deg. Trenger du litt spenning, kan du alltid ta turen innom sjøhesttrav-

banen i U31. Men hold deg unna The Oyster Club. Der har ikke mennesker adgang. Etter det grønne skiftet og utfasingen av fossilt brennstoff i midten av det 21. århundret, skulle filtrering av luft og havvann gjennom Havria-anleggene vise seg å bli løsningen på klimakrisen som rystet verden på denne tiden. Hotellet er bygget på prinsippet om bærekraft, ikke bare miljømessig men også sosialt. Havria tilbyr luksuriøse ferier og et pusterom fra en hektisk hverdag for både fattig og rik. Hotellet har et eget asylmottak, der flyktninger fra kriserammede områder kan få en velfortjent hvil og styrke seg litt i luksuriøse omgivelser før de tar fatt på neste etappe i livet.

### En utstilling i prosess

Arbeidet med utstillingen har fra begynnelse til slutt vært preget av eksperimentering og utforskning av museets funksjon i samfunnet og ikke minst måter man kan involvere nærmiljøet på, ikke bare som publikummere, men også som medkuratorer. Det var nærliggende å involvere folk fra nabolaget i en utstilling om deres fremtid. Universitetsforskernes valg av samarbeidspartner var ikke tilfeldig. Interkulturelt Museum har gjort seg bemerket for medvirkningsmetodikken de har utviklet i arbeidet med

mangfold og minoriteter, og i relasjonen til workshopdeltakerne ble en variant av museets dialogmetode lagt til grunn.<sup>4</sup> Gjennom denne metoden gis samarbeidspartnere reell beslutningsmyndighet i prosjektet, og ansvarliggjøres på en måte som gir eierskap til utstillingen og dermed også til museet. Et dilemma med dialogmetoden, er at publikummet som ser utstillingen under et typisk timelangt museumsbesøk bare ser en refleksjon av den dialogiske prosessen, og ikke får ta del i den dialogbaserte museumsopplevelsen selv. Man reserverer altså den sterkeste museumsopplevelsen for noen få, på bekostning av de mange.

Beyond Barcode ga oss en mulighet til å øke antallet medvirkere, og teste grensene for hvor mange mennesker det er praktisk mulig å involvere som medkuratorer på en meningsfull måte. Gjennom det vi har kalt *stafettmetoden* ble de opprinnelige ideutkastene fra første runde med workshoper sendt videre til andre grupper som utbroderte og videreutviklet dem, før de til slutt endte opp hos en designer eller kunstner som ga ideene form. På den måten kunne vi involvere hele 74 eksterne deltakere i det kuratoriske grunnarbeidet. 26 av disse var med på å lage grunnideen til de syv scenarioene. 36 deltok i sekun-

dære workshoper, og 12 var kunstnere/designere som ga form til ideene. Det var i noen grad opp til deltakerne i de sekundære workshopene hvilke ideer de ønsket å jobbe videre med, og i hvilken retning de ville videreutvikle dem. Formgiverne ble også gitt ganske frie tøyler. Derfor fikk hvert scenario sin egen unike prosess, og resulterte også i et ujevnt antall installasjoner. Hotell Havria ble utviklet av en gruppe ungdomsskoleelever fra en mottaksklasse på Hersleb skole. I dette tilfellet var det ingen ny gruppe som tok ideen videre, men noen av deltakerne fra den første workshopen bisto designeren Katarina Caspersen i hennes arbeid, og kunne påvirke prosessen fra idé til fysisk installasjon. Ansatte fra museet og universitetet bidro også med utviklingen av innhold til hotell-lobbyen.

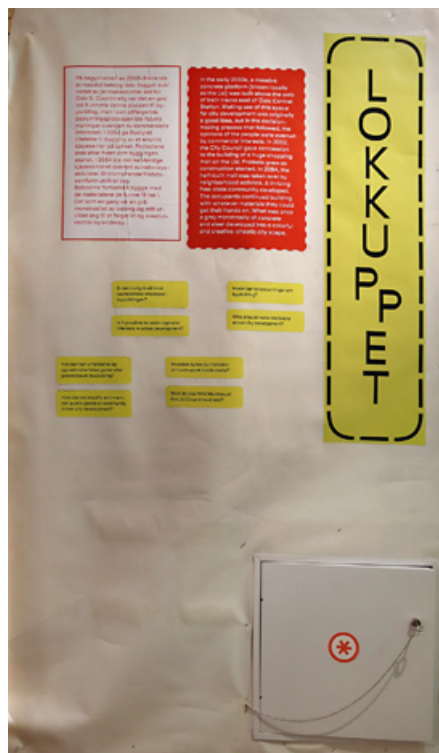
### Lokkuppet

Et eksempel på et scenario som ble videreutviklet og bearbeidet i mange omganger, og ga inspirasjon til en rekke installasjoner, er *Lokkuppet*. For å besøke dette scenariet, må vi bevege oss fra resepsjonen og Havrias hotell lobby, opp trappene til 2. etasje av cellefløyen i den gamle politistasjonen, der utstillingen fortsetter. Her oppe møter man en helt annen type



estetikk. De tykke murveggene og de gamle fengselscellene gir en følelse av å bevege seg rundt i en slags labyrint, noe som er forsterket ved bruk av lettvegger laget av grove presenninger. Designet gir assosiasjoner til en byggeplass. Fremtiden er stadig under konstruksjon.

Som de øvrige scenariene introduseres *Lokkuppet* med en egen portal med nøkkelinformasjon. Her finner man årstallet scenariet utspiller seg i, en kort beskrivelse av hendelsesforløpet, et «prosesskap» som beskriver de ulike workshopene og hvem som har bidratt, og dessuten noen spørsmål til refleksjon og ettertanke. I inngangspartiet kan man sette seg ned ved en lyttestasjon og høre Kristin von Hirsch fortelle historien om *Lokkuppet*. Det hele startet på begynnelsen av 2050-tallet, da kommunen endelig fikk realisert gamle planer om å bygge et betonglokk over jernbanenettet øst for Østbanen, området som i dag skiller Grønland fra Bjørvika. Så fort lokket var på plass, startet diskusjonene om hva det nye arealet skulle brukes til. Beboere og organisasjoner i bydelen ble invitert til høringsrunder og orienteringmøter. De fikk muligheten til å komme med innspill, og overleverte en innstilling om at området burde bli et park- og rekrea-



Portal til fremtidsscenarioet Lokkuppet i byggeplass estetikk. Nederst til høyre er «prosesskapet», hvor publikum kan finne informasjon om hvem som har bidratt i de ulike workshopene og installasjonene.

FOTO: ANDERS BETTUM

sjonsområde, en grønn lunge midt i betongjungelen. Men da avgjørelsen omsider falt etter flere år med saksbehandling, var det næringskreftene som hadde vunnet. Det ble besluttet å bygge Nord-Europas største kjøpesenter på «Lokket».

Det var ikke første gang lokalbefolkningen var blitt overkjørt av kapitalkreftene i slike saker. Mens et monstrum i betong og stål begynte å reise seg på lokket, begynte folk å vise sin misnøye. Aktivister hindret fremgangen på byggeplassen og demonstrasjonene ble snart erklært ulovlige. Politiets forsøk på å fjerne demonstranter med makt gjorde folk bare sintere, og etter en uheldig episode med politivold i 2059 rant begeret over for befolkningen. Tusenvis av mennesker stormet det halvbygde kjøpesenteret, jagde vekk politiet og startet en langvarig okkupasjon av Lokket.

For å unngå blodbad måtte myndighetene trekke politiet unna, og tillate okkupasjonen. Med tiden blir okkupasjonen mer permanent, og en slags fristat vokser frem midt i Oslo Sentrum. Befolkningen på Lokket reflekterer mangfoldet som fantes i bydelen fra før. Her må folk fra alle verdenshjørner finne sammen på tvers av generasjoner, etnisitet, kjønn og seksualitet og politisk eller religiøs overbevisning. Okkupantene bygger videre på det halvferdige kjøpesenteret med skrot de kan finne i området. Det er et stort spenn i byggeskikker. Lokksamfunnet har ulike typer eksperiment fra hele verden, men lite ka-



*Publikum inviteres til å bygge videre på Lokket selv. Installasjon av Øyvind Gangeskar Berge med god hjelp fra Haakon Winther Ronneng.*  
FOTO: ANDERS BETTUM

pital. Alt tas i bruk. Byggematerialer produseres gjennom avansert søppelgjenvinning. Solfangere og kroppsbevegelse gir fornybar energi, mens urban dyrking, birøkting og husdyrhold gjør Lokksamfunnet nærmest selvforsynt med mat. Betongmonstret forvandles snart til et fargerikt, kreativt og kaotisk kråkeslott med et pulserende liv.

*Lokkuppet* ga inspirasjon til flere sekundære workshoper og installasjoner i utstillingen. Koreograf og kunstner Mia Habib involverte en gruppe ungdomsskoleelever i «kreativ bygging» som resulterte i en egen liten utstilling og performance i lokalene før *Beyond Barcode* åpnet. Her måtte deltakerne bygge installasjoner med materialer de fant i gatene utenfor – på samme måte som okkupantene i *Lokkuppet*. Ideen har også blitt med videre i utstillingen, der to celler har vært forbeholdt «kreativ bygging» med søppel i deler av utstillingsperioden.

*Ildfluene* – en ungdomsredaksjon i regi av Tøyen Unlimited, skrev manus og sto for produksjon av en film inspirert av *Lokkuppet*. Ungdommer fra Forandringshuset bidro som skuespillere. Grunntanken bak filmen er at det i fremtiden ikke holder å okkupere et område fysisk. Skal man unngå statlig

kontroll, må man også gå digitalt til verks. *Det store hacket* strekker seg over flere tiår av okkupasjonen, der vi følger hackeren selv fra barndommen til hun selv er voksen og i ferd med å stifte familie. Filmen antyder en dystopisk slutt på okkupasjonen, der ressursmangel, interne konflikter og grådighet gjør at historien gjentar seg og man til slutt er tilbake ved utgangspunktet.

### Fremtid i museene

Fremtidsspekulasjon er trolig et fenomen som har kommet for å bli i museene. Egentlig har det aldri vært slik at museene bare har drevet med fortid. Som forvaltere av kulturarven bevarer de fortiden med tanke på fremtiden, med nåtiden som omdreiningspunkt. Kort sagt opererer museene i et tidsspenn som innbefatter både fortid, nåtid og fremtid. Men museene har ikke alltid vært like beviste på dette selv, eller gitt fremtiden den samme oppmerksomhet som de har viet fortiden. Som vi har lært gjennom dette prosjektet, kan museene med fordel ta fantasien mer i bruk ved å jobbe aktivt også med fremtidsspekulasjon.<sup>5</sup> Klarer man å involvere de unge i dette arbeidet, så er man kanskje et skritt nærmere i å oppnå det så mange museer strever med: Å gjøre museene

til steder som oppleves som aktuelle, nyttige og relevante for den oppvoksende generasjon.

*Anders Bettum er førstekonservator ved Interkulturelt Museum og er Oslo Museums forskningskoordinator.*

### Noter:

- <sup>1</sup> Artikkelen er en omskrevet kortversjon av Bettum & Þórssons forskningsartikkel *Museums and speculative futures* (til redaksjon).
- <sup>2</sup> Se anmeldelse av utstillingen i tidsskriftet Museum: Granum, Hilde (2023): Hyperaktuell utstilling som kunne gått dypere. Museum - tidsskrift for kritikk, ideer og debatt (web). <https://tidsskriftetmuseum.no/hyperaktuell-utstilling-som-kunne-gatt-dypere/>
- <sup>3</sup> Bodhisattva Chattopadhyay, førsteamanuensis ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS) ved Universitetet i Oslo og leder for nettverket CoFutures, står bak ideen til prosjektet. Bergsveinn Þórsson var del av samme nettverk, og fikk i oppdrag å lede arbeidet med utstillingsprosjektet som del av sin stilling som postdoktor stipendiat ved IKOS. Han har samarbeidet tett med konservatorene på Interkulturelt Museum, Annelise Bothner-By og Anders Bettum. Prosjektet er støttet av Sparebankstiftelsen og Norges Forskningsråd.
- <sup>4</sup> Bettum, Anders, & Özcan, Gazi (2018): Dialog som metode - Inkluderingsstrategier ved Interkulturelt Museum 2006–2016. I A. Bettum, K. Maliniemi, & T. M. Walle (red.), Et inkluderende museum. Kulturelt mangfold i praksis (s. 181–224). Trondheim: Museumsforlaget.
- <sup>5</sup> Se også Bergsveinn Þórssons artikkel i dette nummeret.





*En dampmaskin er ikke bare en dampmaskin. Disse to var stilt ut i Deutches Museum i München samtidig, men som del av to veldig forskjellige fortellinger.*

FOTO: BERGSVEINN ÞÓRSSON

# Mange mulige fremtider: Om forestilling og ferdigheter i museene

I 2014–2016 var Deutsches Museum i München vertskap for utstillingen *Velkommen til antropocen*. Utstillingen dreide seg om klimaforandringer og de ulike måtene menneskelige aktivitet har påvirket planeten på. En dampmaskin i utstillingen var presentert som startpunktet for den forestilte geologiske epoken *antropocen*.

En større dampmaskin er stilt ut i museets permanente maskineriutstilling (dampmaskinen til høyre s. 118). Her er den del av et lineært narrativ som viser den historiske utviklingen av maskiner, fra muskelkraft til jetmotorer. Dette er en fortelling om fremskritt, hvor menneskets oppfinnsomhet er drivkraften bak en stadig mer raffinert teknologisk utvikling og energiproduksjon<sup>1</sup>.

De to dampmotorene representerer den samme oppfinnelsen, men er satt inn i to veldig ulike historier og forholder seg til fremtiden på ulike måter. Maskineriutstillingen forteller en historie om fremskritt som man kan anta vil fortsette, der menneskelig kreativitet driver utviklingen stadig fremover. Den antropocene dampmaskinen derimot, er del av en problematisk fortelling om uforut-

sette konsekvenser, om følgene den teknologiske utviklingen har hatt for klimaet og et varsel om samfunnsmessige utfordringer i fremtiden.

Det er ikke sikkert at fremtiden sto i fokus da Deutsches Museum valgte ut, fortolket og stilte ut de to dampmaskinene, men det kan likevel være på sin plass å vurdere hvordan museet setter ulike fremtider i spill. For selv om fremtid ikke alltid tematiseres i museenes praksis, så er mange av aktivitetene som foregår i et museum fremtidsrettet.

## Fremtid i museet

For det første er det et vanlig argument at museene bevarer natur- og kulturarv til fordel for fremtidige generasjoner. Frykten for tap av materielle bevis gjør bevaring til noe kritisk og etisk nødvendig. For det andre

inneholder museenes samfunnsrolle, implisitt eller eksplisitt, ambisjoner for et fremtidig samfunn. Å jobbe for felles goder innbefatter at museene investerer i forbedring og styrking av sosiale fellesskap, og er grunnleggende fremtidsorientert. For det tredje er fremtiden alltid involvert i måten museene organiserer sitt arbeid på: Strategisk drift av kulturelle institusjoner er påvirket av driftsmodeller fra næringslivet, som fører til en bestemt måte å ramme inn fremtiden på gjennom planlegging.

Dette er bare tre eksempler på hvordan underliggende fremtidsforestillinger preger museenes arbeid. Tre eksempler på fremtider som, i mange tilfeller, angår ulike sektorer i kulturorganisasjonene og trolig blir sett i sammenheng langt sjeldnere enn de burde.

Flere eksperter har hevdet at man bør rette et kritisk blikk mot kravene om bevaring av natur- og kulturarv for fremtidige generasjoner<sup>2</sup>. Cornelius Holtorf er professor ved Linnéuniversitetet i Sverige og leder også forskning om «Heritage Futures» i samarbeid med UNESCO. Han har poengtert at beslutninger om bevaring av kulturarv i dag er basert på verdivalg som neppe vil være de samme for fremtidige generasjoner. Dette er et eksempel på det han kaller «presentism», en ubevist og feilaktig antakelse om at nåtidens verdier vil videreføres uendret inn i fremtiden. Ifølge Holtorf bør man være mer oppmerksom på hvor uunngåelig forandring er, og kulturarvsorganisasjoner må bli mer *fremtidskyndige*.

UNESCO mener at fremtidskyndighet (*futures literacy* eller FL) vil bli en særlig viktig kompetanse i det 21. århundret. Begrepet beskriver evnen til å forholde seg til fremtiden på ulike måter, og tar alle de ulike motivene og fremgangsmåtene folk bruker når de forestiller seg fremtiden med i betraktning. Fremtidskyndighet er ikke en bestemt metode. Det er heller en anerkjennelse av at fremtiden ikke er fastlagt, men snarere et spekter av muligheter som til en viss grad kan formes og styres gjennom menneske-

lig inngripen. Begrepet vektlegger hvordan ulike forestilte fremtider brukes i nåtiden til å planlegge og forberede seg på usikkerhet. Hvis man evner å ta inn over seg et mangfold av ulike fremtider, vil man også kunne mobilisere forestilte fremtider i nuet og åpne opp for kreativ omgang med mulige fremtider.

Forestillingen om at ting vil fortsette som før er lett å tilbakevise ved å se på hvordan kulturelle verdier har forandret seg i fortiden. Når sant skal sies er museene imponerende gode på å avsløre verdiendringer gjennom forskning og formidling. Museene fremmer kritisk tenkning ved å fremvise ulike perspektiver og fortolkninger av historiske hendelser, vitenskapelige oppdagelser eller kunstneriske trender. Bare i eksempelet med de to dampmaskinene i Deutsches Museum, er to gjenstander av samme type fremstilt som del av to ulike fortellinger.

### Flere fortider og ønskede fremtider

Mens museenes ekspertise gjerne benyttes til å knytte sammen en rekke materielle og immaterielle spor fra fortiden, kan de samme ferdighetene gjerne brukes til knytte sammen ulike visjoner om fremtiden. Det er ikke nødvendigvis noen motsetning i dette, det er bare en litt annen type kompo-

nenter som knyttes sammen i historiefortellingen. Anerkjennelsen av at det er likhetstrekk i måten man betrakter fortid og fremtid på er et godt sted å starte: Det ikke er bare én måte å betrakte fortiden på, og på samme vis finnes det ikke en enkelt måte å se fremover mot fremtiden på heller.

Vi kan selvfølgelig ikke kjenne fremtiden på samme måte som vi hevder å kunne kjenne fortiden. Målet er imidlertid ikke å spå fremtiden, men å bli mer oppmerksom på mulige fremtider som kan være nyttig for de beslutningene som skal fattes i dag. Forskningsprosjektet *CoFutures: Pathways to Possible Presents* ved Universitetet i Oslo handler om hvordan forfattere og skapere av science fiction og globale futurismer verden rundt bruker spekulasjon til å forestille seg fortellinger om nye verdener for å utvide mulighetsrommet for handling. Inspirert av forskningen i CoFutures-nettverket, ble prosjektet Beyond Barcode startet i samarbeid med Interkulturelt Museum for å utvikle nærmiljø-baserte framtidsscenarioer og et forum for spekulasjon rundt mulig fremtider<sup>3</sup>.

En aktiv samtale om ønskede fremtider med museenes interessenter og befolkningsgruppene de er til for, kan bidra til å påvirke beslutninger om





*Hovedveggen i utstillingen Velkommen til antropocene viser «atropocentriske objekter» fra museets samling, Deutsches Museum i München.*

FOTO: BERGSVEINN ÞÓRSSON

hva som skal bevares for fremtidige generasjoner, enten det er snakk om materielle spor, kunnskap eller fortellinger. Dette kan oppnås ved bruk av ulike fremtidsorienterte metoder. Én slik metode er å lage fremtidsscenarier som i Beyond Barcode prosjektet. En annen metode, kalt *backcasting*, går ut på å forestille seg en ønsket fremtid, og så jobbe seg bakover for å vurdere hvilke strategier, handlinger

eller hendelser som må til for å realisere en slik fremtid.

Gjennom eksperimenter som dette kan folk stimuleres til å reflektere over hvordan de ser for seg fremtiden. Alle har ideer om sin egen og andre mulige samfunnsmessige fremtider, og er påvirket av visjoner og fantasier uttrykt av venner, familie, media, populærkultur og politikk. Kanskje er det på tide at museene begynner å

forholde seg til fremtiden på samme måte som de har gjort med fortiden. Vi ser et særlig behov for dette i dag, da samfunnet står ovenfor uvisshet og flere potensielle kriser, kinkige problemer som manifesterer seg i klima, samfunnsmessige og teknologiske endringer. Vi trenger at organisasjoner som museene revurderer sine strategier og legger fra seg ideen om at alt vil fortsette som før.

*Bergsveinn Þórsson er førsteamanuensis ved Bitfrost Universitetet på Island.*

Artikkelen er omsatt fra engelsk av Anders Bettum.

### Noter:

- <sup>1</sup> For en mer dataljert analyse av denne utstillingen, se Þórsson, Bergsveinn (2020): «Walking through the Anthropocene: Encountering materialisations of the geological epoch in an exhibition space». *Nordisk Museologi*, 28(1), s. 103–119.
- <sup>2</sup> For mer detaljer om dette, se nettsiden til The Heritage Futures Project: <https://heritage-futures.org/>
- <sup>3</sup> Se mer om Beyond Barcode prosjektet i Anders Bettums artikkel i dette nummeret.

# Arrangementer og aktiviteter

Bli kjent med dagens Oslo, byens historie og menneskene som bor her ved å delta på byvandring, familiearrangementer, omvisninger, utstillingsåpninger, foredrag, debatter og konserter. Museet byr på et variert program gjennom hele året, både ute i byen og på alle våre arenaer.

Du finner alltid oppdaterte  
åpningstider og komplett  
program på [oslomuseum.no](https://oslomuseum.no)



*Kjenn din by: Fra byvandring på Galgeberg i 2022.*

FOTO: MARI ANDERSEN ROSENBERG

FOTO: RUNE THORSTEIN



## Museumsbutikken på Bymuseet

Her finner du et stort utvalg av bøker om Oslo og Oslos historie. Sakprosa, romaner og faktabøker for voksne og barn.

I tillegg til bøker finner du unike kunstverk, gaveartikler, spill og leker.

Bymuseets venner får 10 prosent rabatt på hele utvalget i butikken.

# Bymuseets venner

Som medlem av Bymuseets venner kommer du gratis inn på museet, får tilsendt Byminner og invitasjoner og spesialtilbud på utvalgte arrangementer.

Medlemskap Bymuseets venner: kr. 450,-  
Løssalg Byminner: kr. 150,-.

Kontakt oss på [bm@oslomuseum.no](mailto:bm@oslomuseum.no) for mer informasjon eller innmelding.



*Fra åpning av utstillingen Fra Oslo til Christiania på Bymuseet.*  
FOTO: RUNE AAKVIK

Oslo Museum er hovedsakelig finansiert av Oslo kommune og Kultur- og likestillingsdepartementet.

# Praktisk informasjon

Oslo Museum består av Bymuseet og Teatermuseet i Frognerparken, Arbeidermuseet på Sagene og Interkulturelt Museum på Grønland.

## ÅPNINGSTIDER PR AUGUST 2024

**BYMUSEET og TEATERMUSEET** Frognerparken  
Tir/ons/fre/lør/søn: 11–16

Tor: 11–18

Voksne: kr. 120,-

Studenter: kr. 60,-

Barn og unge (t.o.m. 25 år): Gratis

Gratis inngang for alle første torsdag i måneden.

**INTERKULTURELT MUSEUM** Tøyenbekken 5  
Tir–søn: 11–16

Voksne: kr. 60,-

Barn og unge (t.o.m. 25 år): Gratis

Gratis inngang for alle første torsdag i måneden.

**ARBEIDERMUSEET** Sagveien 28

Tor–søn: 11–16

Voksne: kr. 60,-

Barn og unge (t.o.m. 25 år): Gratis

Se [oslomuseum.no](http://oslomuseum.no) for avvikende åpningstider i forbindelse med høytider og helligdager.

## ÅRSKORT

Kjøp et årskort til deg selv eller noen du er glad i. Med årskortet får du tilgang til 65 kulturopplevelser i 5 fylker til prisen av ett årskort.

Les mer og bestill på [oslomuseum.no](http://oslomuseum.no).



Kultur- og  
likestillingsdepartementet



